

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

**REGIONALITÁS ÉS INTERTEXTUALITÁS AZ ELMÚLT
KÉT ÉVTIZED VAJDASÁGI MAGYAR NOVELLÁIBAN
(РЕГИОНАЛИЗАМ И ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТ НОВЕЛА
ПОСЛЕДЊЕ ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ МАЂАРСКЕ
КЊИЖЕВНОСТИ У ВОЈВОДИНИ)**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор: Проф. др Ева Хожа

Кандидат: Лоди Габриела МА

Нови Сад, 2015. године

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ**

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	Lodi Gabriela
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	dr Eva Hoža, redovan profesor
Naslov rada: NR	REGIONALITÁS ÉS INTERTEXTUALITÁS AZ ELMÚLT KÉT ÉVTIZED VAJDASÁGI MAGYAR NOVELLÁIBAN (REGIONALIZAM I INTERTEKSTUALNOST NOVELA POSLEDNJE DVE DECENIJE MAĐARSKE KNJIŽEVNOSTI U VOJVODINI)
Jezik publikacije: JP	Mađarski
Jezik izvoda: JI	srp. / eng.
Zemlja publikovanja: ZP	Republika Srbija
Uže geografsko područje: UGP	AP VOJVODINA
Godina: GO	2015
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Bačka Topola, Cvetna 1.

Fizički opis rada: FO	Rad se sastoji od: naslovne strane, sadržaja, predgovora, 4 poglavlja, pogovora, literature. (6 poglavlja, 138 stranica, referenci / priloga)
Naučna oblast: NO	Istorija mađarske književnosti sa komparatistikom i teorijom književnosti
Naučna disciplina: ND	Istorija mađarske književnosti u Vojvodini
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Predmet istraživanja su regionalni aspekti I intertekstualne veze novella izabranih autora mađarske književnosti u Vojvodini (N.Gion, O.Tolnai, I.Lovaš, Š.Mesaroš, I.Satmari, A.Blum,) Ključne reči: regionalizam, intertekstualnost, savremena novella, mađarska književnost u Vojvodini.
UDK	
Čuva se: ČU	
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	Doktorska teza pod naslovom <i>Regionalitás és intertextualitás az elmúlt két évtized vajdasági magyar novelláiban</i> (<i>Regionalizam i intertekstualnost novela poslednje dve decenije mađarske književnosti u Vojvodini</i>) proučava regionalne aspekte i intertekstualne veze novela izabranih autora mađarske književnosti u Vojvodini. (Nandor Gion, Oto Tolnai, Ildiko Lovaš, Šandor Mesaroš, Ištvan Satmari, Aaron Blumm) Teorijske dimenzije disertacije su: - detaljan pregled teorijskih aspekata rada, uzimajući u obzir regionalne i lokalne aspekte

- istraživanje veze intertekstualnosti i novele, metamorfozu savremene novele u Vojvodini
- intertekstualno čitanje i interpretacija izabranih tekstova, od novele do kratke proze
- virtualni svet i digitalizacija današnjice u savremenoj književnosti

Disertacija pored detaljnog pregleda teorijske definicije regionalizma (od strane raznih naučnih oblasti) sadrži analize i tumačenja savremene novele izabranih autora.

Prvo poglavlje rada prikazuje definisanje teorijske osnove regionalizma iz aspekta istorije književnosti i iz aspekta drugih naučnih disciplina, kratak retrospektivni pregled značaja regionalizma u istoriji mađarske književnosti u Vojvodini (istorija kulture, kulturna antropologija, sociologija, politologija).

Drugo poglavlje rada obuhvata interpretaciju problematike mitologije grada i kulturnog pamćenja u mađarskoj književnosti u Vojvodini, kulturno-istorijske aspekte savremenih novela.

Treće poglavlje prikazuje kako se promenjuje jezik kratke proze pisanih u inostranstvu za vreme balkanskih ratova devedesetih godina, ali teme su vezane za ovaj region.

Četvrto poglavlje sadrži proučavanje interkulturalnih veza i etnokulturalnih stereotipa u novelama izabranih autora.

U petom poglavlju prikazuje se virtualni svet i digitalizacija današnjice u novelama.

Sadržaj šestog poglavlja je sinteza, rezime gore

	<p>navedenih tema.</p> <p>Cilj istraživanja i očekivani rezultati su da čitanje i interpretacija novela iz novih intertekstualnih aspekta dovešće nas do otvaranja novih interdisciplinarnih dimenzija u analizi savremene kratke proze.</p>
<p>Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP</p>	16.11.2012.
<p>Datum odbrane: DO</p>	
<p>Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO</p>	<p>Predsednik: član: član:</p>

University of Novi Sad
Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	PhD thesis
Author: AU	Gabriella Lódi
Mentor: MN	Professor PhD, Éva Hózsza
Title: TI	REGIONALITÁS ÉS INTERTEXTUALITÁS AZ ELMÚLT KÉT ÉVTIZED VAJDASÁGI MAGYAR NOVELLÁIBAN (REGIONALISM AND INTERTEXTUALITY OF SHORT STORIES IN THE HUNGARIAN LITERATURE OF VOJVODINA DURING THE LAST TWO DECADES)
Language of text: LT	Hungarian
Language of abstract: LA	eng. / srp.
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2015
Publisher: PU	Author's reprint

Publication place: PP	Bačka Topola, Cvetna 1.
Physical description: PD	The work consists of: front page, contents, introduction, 4 chapters, conclusion, bibliography. (6 chapters, 138 pages)
Scientific field SF	History of Hungarian literature with comparative literature and theory of literature
Scientific discipline SD	History of Hungarian literature
Subject, Key words SKW	The Dissteration engages in regional aspects and intertextual connotations of novellas by selected authors (N.Gion, O.Tolnai, I.Lovas, S.Mesaros, I.Satmari, Aaron Blumm) Key words: regionalism, intertextuality, contemporary short story/novella, Hungarian literature in Vojvodina
UC	
Holding data: HD	
Note: N	
Abstract: AB	The subject of the survey engages in regionals aspects and intertextual connotations of novellas by selected authors. Theoretic frame is: <ul style="list-style-type: none"> - detailed survey of theoretical aspects of this work, taking into consideration regional and local aspects - exploration of connection between intertextuality and short stories, as well as metamorphosys of contemporary short story in Vojvodina - intertextual reading and interpretation of selected texts, from novellas to short

	<p>narratives</p> <ul style="list-style-type: none"> - virtual reality and digitalisation of today's world in contemporary literature <p>Besides providing a detailed survey on theoretic definition of regionalism (by various scientific fields), this dissertation contains analyses and interpretations of contemporary short stories by selected authors.</p> <p>The first chapter of this work presents us a definition of theoretic fundamentals of regionalism – from the points of view of literature history and of other scientific disciplines, it gives us a well a brief retrospective survey on importance of regionalism in the history of Hungarian literature in Vojvodina (cultural history, cultural anthropology, sociology, politology).</p> <p>Chapter two covers interpretation of topics like urban mythology and cultural memory in Hungarian literature of Vojvodina. It deals with cultural and historical aspects of contemporary short stories/nouvelles.</p> <p>Chapter three depicts alterations in the „language” of short prose written abroad during the Balkan wars in the nineties- yet the topic refers to this region.</p> <p>Chapter four engages in studying intercultural connections as well as ethno-cultural stereotypes in nouvelles of selected authors.</p> <p>Chapter five presents the virtual reality and digitalizations of today's world in contemporary short stories.</p> <p>The content of chapter six is a synthesis,</p>
--	---

	<p>summary of topics mentioned above.</p> <p>The goal of this research and anticipated results are the following: by reading and interpreting short stories from intertextual perspective, we can lead to achieving new interdisciplinary dimensions in the process of analysis of contemporary prosaic forms.</p>
<p>Accepted on Scientific Board on: AS</p>	<p>November 16, 2012.</p>
<p>Defended: DE</p>	
<p>Thesis Defend Board: DB</p>	<p>president: member: member:</p>

Újvidéki Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

**REGIONALITÁS ÉS INTERTEXTUALITÁS AZ
ELMÚLT KÉT ÉVTIZED VAJDASÁGI MAGYAR
NOVELLÁIBAN**

Doktori értekezés

Mentor: dr. Hózsá Éva

Jelölt: Lódi Gabriella MA

Újvidék
2015

I. A RÉGIÓ MINT INTERTEXTUS

„...lehetetlen kilépni abból a szerepből, amellyel ez a táj büntetett meg bennünket.”

(Végel László)¹

1.) Bevezető gondolatok

Az ezredfordulón az irodalmi rendszer átalakulása, a regionalitás átértelmezése is bekövetkezett. A szociokulturális átrendeződéssel, a diszkurzív tér (az elvárások, a politikai-esztétikai elvek, az érvényben levő kódkonfigurációk, az irodalom-rendszer környezetének gyökeres átalakulásáról beszélhetünk. (SZIRÁK 2000)

A kulturális önreflexió „globalizálódásával” nyilvánvalóan megváltozik az irodalom *régiólétesítő* teljesítménye is. (SZIRÁK 2000) A vajdasági magyar elbeszélés irodalomtörténeti előzményei, Szenteleky couleur locale-ja, Herceg regionalizmus-programja után napjainkban egy ironikus látószögből megmozgatott helyi szín kerül előtérbe a novellában. (HÓZSA 2009)

Mindezt átszövi a szövegek párbeszéde, intertextuális kapcsolatai. A regionalitásnak mint térségi intertextuális és interkulturális összehasonlításának lehetősége a kortárs kisprózában „lehetővé teszi a sajátjának az idegenben való dialógusát.” (SZIRÁK 2000)

Dolgozatomban a közelmúlt vajdasági magyar novellatermésének regionális aspektusait valamint intertextuális kapcsolatait vizsgálom: néhány kortárs szerző (Tolnai Ottó, Gion Nándor, Lovas Ildikó, Balázs Attila,

---

¹ Végel László: Rudolf Schmitz úr Újvidéken átutazva Tisma úr tiszteletére renoválni kívánja a Dornstädter cukrászdát.1996.

Szathmári István, Végel László, Aaron Blumm, Mirnics Gyula) a kilencvenes évektől napjainkig megjelent kisprózájában.

Arra keresem a választ, hogy kortárs novellairodalmunkban hányféleképpen értelmezhető „régio és irodalom” kapcsolata, valamint hogyan köthető össze a szövegek intertextuális párbeszéde a régio irodalmi hagyományával. Néhány megközelítési szempontot jelöltem ki, melyek mentén meglátásom szerint közelebb kerülhetünk regionalitás és novella kérdéseihez. Ezek a fejezetek alatt tárgyalom a fentebb említett szerzők szövegeit. Egyúttal azt is megkísérlem felvázolni, hogyan illeszkednek be ezek a kisprózák a magyar irodalom részeként a térség interkulturális/irodalmi viszonyrendszerébe.

A dolgozat – a teljesség igénye nélkül – néhány tetszőlegesen kiválasztott szerző/mű értelmezésével, segítségül hívásával a következő témafelvetések mentén közelíti meg tárgyát:

Az első fejezet felvázolja a régio / és regionalizmus (több aspektusból történő) fogalmi meghatározását. Rövid áttekintést nyújt a különböző tudományterületek által definiált „regiófogalomról”.

A következő fejezet a kulturális emlékezet megőrizte Monarchia-emléknyomok jelenlétét, város- és magánmitológiákat keres(ve) a novellákban.

A továbbiakban a közelmúlt térségünkben lezajlott háborús eseményeinek hatására emigrációba kényszerült szerzők műveit vizsgálja, miként változik meg beszédmódjuk, témáik azonban mégis az elhagyott régióhoz köthetők.

A negyedik fejezet multietnikus kapcsolódási pontokat mutat(hat) ki nyelvek és szövegek mentén a novellákban.

Az utolsó rész pedig megkísérli bemutatni, hogy a „vidék filozófiájának” szövegszerúsítéseként miként juthatunk el a falunak, mint irodalmi témának a hagyományos ábrázolásától a virtuális irodalmi formáig kortárs novellairodalmunkban.

A fentebb említett besorolási kísérletek reményeim szerint közelebb hozzák régio és irodalom kapcsolatának értelmezését a kortárs vajdasági magyar novellairodalom néhány alkotásának segítségével. Alkalmat adhatnak

a felmerülő kategóriák vizsgálatára, összehasonlítására, új novellainterpretációk indukálására is, de akár inspiráló ellenvéleményeket is kialakíthatnak a témában.

2.) Régió – regionalitás – irodalmi regionalizmus(ok)

A régió mint fogalom egyszerre hordozza a földrajzi meghatározottság és szellemi tevékenység behatároltságát. (BÁNYAI 2009) A régión belül olyan terület értendő, amely földrajzi szempontból nyilvánvaló egységet képez, avagy olyan területek homogén komplexuma, amelyek zárt szerkezetet alkotnak és amelyeknek lakosságát bizonyos közös elemek jellemzik, akik az ebből származó tulajdonságokat szeretnék megőrizni és továbbfejleszteni azért, hogy ezáltal a kulturális, társadalmi és gazdasági fejlődést elősegítsék. (A Regionalizáció Közösségi Chartája, 1988)

A régió alatt egyedi sajátosságokat felmutató, valamilyen közös nevezőket magába foglaló s ezek alapján földrajzilag elhatárolható területi egységet értünk. (SZALAY 2002) A régiók létrejöhetnek politikai okok következtében, amikor egy adott állam területén belül, az állami feladatok tehermentesítésére, a különböző közigazgatási funkciók elosztására, földrajzilag elhatárolt területi – tartomány, megye, járás – egységek kialakítása történik meg. A gazdasági okok is hozzájárulhatnak a régiók kialakulásához. Hiszen az azonos gazdasági szerkezet vagy éppen a jelentős gazdasági potenciál s egyben valamilyen ökonómiai elvek alapján is kialakulhat a térségi összetartozás, amely aztán sajátos gazdasági arculattal rendelkező területi egységet különít el. A kulturális értékek azonossága, azok alkotóelemeinek fenntartása szintén meghatározója lehet valamilyen területi egységnek. Így a homogén értékek – pl. nyelv, vallás, szokások, történelmi értékek, társadalmi kapcsolatok, szerveződések – tartós jelenléte szintén régióképző tényezővé válhatnak. (SZALAY 2002)

Ha a regionalizmus alapjául szolgáló régió fogalmat általánosan kívánjuk jellemezni, úgy a következő elemeket különböztethetjük meg: helyi közelség (földrajzi régió), közös érdekek illetve problémák (politikai régió), a népgazdaság komplementaritása és a gazdasági autarkia lehetetlensége (gazdasági régió), a politikai viselkedés hasonlósága, kulturális és szociális homogenitás valamint gazdaságilag hasonló alapokon álló fejlettségi színvonal (homogenitás és kohézió). (LANG 1982)

A régió napjainkban divatos kifejezés, divatszó, közhely, amelyet sokan és sokféleképpen értelmeznek és használnak. A latin eredetű szó a hétköznapi szóhasználatban a térség, vidék, övezet, táj, körzet, államokon belüli területegység szinonimájaként fordul elő. Fontos tehát tisztázni, hogy tudományos szóhasználatban viszont mi értendő régió és milyen típusairól beszélhetünk.

Süli-Zakár István tanulmánya szerint „a régió fogalmát használó tudományok sajátosan lehatárolt, környezetétől elkülönülő területi egységként kezelik a régiót, amelyet a lokális és a globális szint között helyeznek el. Egy régióhoz tartozó területet a társadalmi-gazdasági folyamatok széles körét átfogó, soktényezős kohézió, az itt élő lakosság érzékelhető regionális identitástudata, valamint valós önállóságú regionális intézmények rendszere fog tartós egységbe.“ (SÜLI-ZAKÁR 2007) Természetes, hogy az egyes tudományágak gyakran más-más tényezőket hangsúlyoznak a régiók meghatározása során.

A szociológia és a kulturális antropológia a szellemi-tudati, s az etnikai-kulturális összetartozást, a mentális és a kulturális értékek hasonlóságát tartja fontosnak a régió elhatárolásánál. A közigazgatástudomány szempontjából a régió intézményesült hatalmi-irányítási-igazgatási hatáskör, amelyre széleskörű területi öngazgatás a jellemző. A politológusok kiemelt fontosságot tulajdonítanak a központok kijelölésének, illetve a politikai hatalom térbeli megosztásának. A történészek a régiót hosszú történelmi folyamatok sajátos termékeként értelmezik.

Süli-Zakár meghatározása szerint a régió olyan társadalmi-gazdasági területegységet jelent, amely az őt alkotó „részek“ szoros együttműködésére és érdekazonosságára épül, de határozott földrajzi határokkal nem minden esetben definiálható. Jellegükből adódóan a földrajzi térben a közigazgatási egységek – megyék, a régiók, tartományok, országok – összességében a regionalizáció az „állandóságot“, a regionalizmus folyamatának eredményei a makroregionális térstruktúrák viszont a „változékonyságot“ képviselik. A régió azonban mindkét esetben a földrajzi térben tapasztalható sokszínűség (heterogenitás) viszonyai között társadalmi-gazdasági-kulturális téren megnyilvánuló homogenitást képvisel. (SÜLI-ZAKÁR 2007)

Temesi István értelmezése szerint a régió fogalom meghatározásának problematikája azonban nem csak az idő múlásával párhuzamosan változó, fejlődő tartalmából adódik. Figyelmet kell szentelni a régió és a regionalizmus fogalmi-értelmezési ellentmondásainak, nevezetesen a történeti-etnikai, gazdasági és közigazgatási regionalizmus megkülönböztetése szükségességének. (TEMESI 2006) Jóllehet a dolgozat a regionalizmust, regionalitást irodalom(történeti) szemszögből kívánja vizsgálat alá venni, a fogalom illetve meghatározásának interdiszciplináris megközelítése szükséges, amit a téma irodalmi feldolgozása is alátámaszt.

A *régió* szó jelentése a társadalomtudományok különböző ágaiban és az európai történelmi hagyományokban számos jelentést hordoz. Ezekben közös vonás az, hogy egy meghatározott térségre, területre vonatkozik, annak ellenére, hogy e térségnek számos értelmezése lehet: területi egység, politikai egység, egyes társadalmi folyamatok által lehatárolt terület, gazdasági egység, funkcionális szempontból egységet alkotó terület. A régió, következésképpen a „térségre“ vonatkozó különböző megközelítések, koncepciók közös elemeinek eredménye. (TEMESI 2006)

A történelmi események és az évszázadok alatt végbement migrációk, államalakulatok átszerveződése és határvonalak átrendeződése a polifon kulturális emlékezet kialakulását eredményezte. A régiókra is jellemző

kulturális polifónia a kultúrák átszövődéseiből születik, a régió polikulturális hagyományait strukturálja át. (FRIED 2010)

Pomogáts Béla Régió Európában című tanulmányában „köztes-európai“ régiókról a következőket írja: „A történelmi, politikai (geopolitikai) és kulturális régió, amelyben élünk, és amelynek mentális hagyományai és közösségi magatartásformái, lelki reflexei és kollektív frusztrációi, akár akarjuk, akár nem, akár beismerjük, akár nem, meghatározzák a mi közéletünket is, valójában egy „Köztes-Európa“: vagy százhusz millió ember otthona Nyugat és Kelet között. A „Köztes-Európa“ nem egészen azonos Közép-Európával, minthogy a hagyományos kultúrtörténeti tipológia tanítása szerint Németország és Ausztria – némelyek szerint Észak-Olaszország – is a közép-európai térséghez tartozik. „Köztes-Európa“ viszont azokat a nemzeteket, országokat és kultúrákat foglalja magában, amelyek a németek és a keleti szlávok – oroszok, ukránok, beloruszok – között találhatóak, egyszerűbben szólva, az 1989-1990-ben összeomlott szovjet övezet országait: Lengyelországot, Litvániát, Lettországot (a harmadik balti állam, Észtország inkább a skandináv régióhoz tartozik), Csehországot, Szlovákiát, Magyarországot, Romániát, Moldáviát, Bulgáriát, Albániát és az egykori Jugoszlávia utódállamait: Szlovéniát, Horvátországot, Bosznia-Hercegovinát, Macedóniát és Szerbiát. Ez nem igazán Közép-Európa, hiszen Macedóniát és Bulgáriát sohasem sorolták a közép-európai országok közé, inkább „Köztes-Európa“: nem Mittel-Europa, hanem Zwischen-Europa.

Európa „köztes“ régiója két nagy és hagyományos civilizáció: Nyugat és Kelet között éli a maga történelmi életét, küszködik a kedvezőtlen adottságaival, keresi önmagát és helyét a nemzetek, a régiók között, és ennek következtében politikai és szellemi arculatára bizonyos „kettősség“ nyomja rá bélyegét. A térség szüntelenül Nyugat felé igyekszik, a nyugat-európai nemzetek korában virtuális és most már valóságos közösségéhez szeretne tartozni, mégis nehezen tud szabadulni azoktól a kötődéseitől, amelyek egy keleti jellegű civilizáció körében jelölik ki a helyét. Amikor kulturális identitását megfogalmazza, egyértelműen és öntudatosan a nyugati

kultúrkörben látja önmagát, és valóban többnyire erről tanúskodik irodalma és művészete, például a magyar vagy lengyel romantika és a román vagy cseh avantgárd minden tekintetben nyugati jellegű képződmény. Hatalmi és igazgatási szerkezeteinek működését vagy éppen politikai vezetőinek morális szokásait és szavahihetőségét mégis könnyebben azonosítható tulajdonságok kötik a kelet-európai civilizáció sajátos hagyományaihoz.“ (POMOGÁTS 2009:19)

A közép-európai régió és identitás kérdéseiről pedig a következőket állapítja meg: „Integrációs stratégiák és valóságos integrációk több alkalommal is létrejöttek a „köztes-európai“ régióban azóta, hogy az itt élő népek, nagyjából a Krisztus születése utáni első évezred végeztével, beilleszkedtek a keresztény Európa népei közé. Ezek az integrációk mindazonáltal rendre megbuktak és felbomlottak, és valójában az a „közép-európai“ identitás is szétzilálódott, fellazult és megszűnt, amely részlegesen kialakulni látszott a régió népeinél, különösen a kultúra és azon belül is elsősorban az irodalom világában. Mára „Köztes-Európa“ szétesett, vannak országok, nemzetek, mint például a csehek és lengyelek, amelyek egyértelmű meghatározottsággal nyugat-európai jellegűnek nyilvánítják magukat, a magyaroknál, a horvátoknál, a szlovákoknál és – főként az erdélyi – románoknál élnek bizonyos közép-európai nosztalgiák, mások, például a szerbek, a bosnyákok, a macedónok, a bolgárok, a románok egyértelműen a délkelet-európai (balkáni) régió hagyományos politikai kultúráját örökítik tovább. „Köztes-Európa“ népei kétségtelenül bizonyos kulturális identitászavarral küszködnek, politikai életük belső anomáliái, ellentmondásai is részben erre az identitászavarra vezethetők vissza.“ (POMOGÁTS 2009:20)

Pomogáts Béla szerint a több országban élő magyarság történelmi helyzete veti fel a „magyar régiók“ vizsgálatának igényét. Emellett a mai Magyarországon is léteznek – kulturális tekintetben bizonyos mértékig egymástól elkülönülő történelmi és kulturális régiók. Ezekben a régiókban a magyar társadalom, a magyar kultúra, némi tekintetben a magyar mentalitás változatai jöttek létre. (POMOGÁTS 2005:5) A magyar kisebbségi irodalmak

ugyanis két forrásból alakultak ki: a regionális és az egységes nemzeti irodalmi hagyományok forrásaiból. (POMOGÁTS 2005:21)

Ezek az idegen nyelvi környezetben keletkezett irodalmak (nevezték őket már kisebbséginek és határon túlinak, emigránsnak és nyugati magyarnak stb.) esetében nincs konszenzus az irodalomtörténetírásban, újabban azonban egyre többen hajlanak afelé, hogy az idegen nyelvi környezetben létező magyar irodalmat az egyetemes vagy egységes magyar irodalom részének tekintsék, azzal, hogy ezek a kisebbségi magyar irodalmak magukban hordozzák a keletkezésük helye és körülményei által meghatározott karaktert, ami mögött ugyancsak sok minden elfér, az egyetemes magyar irodalom és a többségi nyelvű magyar irodalom hatásától kezdve a helyi színeken át a provincializmusig és a dilettantizmusig. (FEKETE J. 2008)

Alabán Ferenc tanulmánya szerint viszont az irodalmi regionalizmus értékei és a nem regionális értékek rendszere részben átfedik egymást, részben pedig különböznek egymástól. Alabán a regionalizmus alapvető jellegzetességének tartja a közösségteremtő energiát és hatásértéket, kapcsolatát az előzményeivel, a hagyománnyal, ugyanakkor azt is, hogy minden egyes (regionalista) mű maga teremti meg saját formaelveit, önerőből konstituálja önmagát a befogadóban, „a műalkotás értéke és hitelessége is függ a szerző (alkotó) kompetenciájától, s attól, hogy az mennyire képes saját élményeit esztétikailag értékessé tenni. Ez a sajátos viszony egyik meghatározó jellemzője az alkotói autentikusság, amelynek segítségével definiálható a regionális szerző műve s amelynek létrejöttékor az alkotói attitűd, az alapeszme és érzelmi töltet valójában egy forrásból fakad.“ (ALABÁN 2005)

Fekete J. József összefoglalása szerint pedig néhány évtizede „kezdétét vette egy olyan alternatív értékrendszer kimunkálása, amely a centrum és a periféria interaktív kapcsolatában jelentősen előrehatott a múlt évezred utolsó évtizedeiben kialakuló globális posztmodern kánonra, a nomadizmusra, az intertextualitásra és a regionalizmus újszerű értelmezéseire...” (FEKETE J. 2008) Ezzel kapcsolatban Szirák Pétert idézi: „A regionalitásnak ugyancsak

egy másik értelme is relevánssá vált a nyolcvanas-kilencvenes évek irodalmi diszkurzusában. Ez pedig a regionalitásnak, mint térségi interkulturális összehasonlításnak a lehetősége. Az irodalmi beszédformának az a módja, amely színre viszi a sajátnak az idegenben és az idegennek a sajátban való dialógusát. Ezzel lehetővé teszi a nyelvi és kulturális hatások és identitások problémájának, a periféria és a centrum dialektikájának újraértését.“ (SZIRÁK 1999)

3.) A Vajdaság mint kulturális régió

A Kárpát-medence régiói között a Vajdaság az a térszerkezeti egység, amely különleges szerepet tölt be már csak történelmi múltjánál, sajátos fejlődési pályájánál fogva is a Kárpátok által közrefogott nagy európai földrajzi tér regionális fejlődésében. A Vajdaság volt ugyanis ezen a tájon az egyik olyan területi-politikai egység, amelyik hosszabb-rövidebb ideig „régiónként“ működött. Elegendő csak a nemrég magunk mögött hagyott század hatvanas–hetvenes éveinek autonóm tartományára gondolnunk, amikor is egy sajátos, a felszín alatt ugyan nemzetiségi és társadalmi problémákkal küszködő államalakulat, a titói Jugoszlávia területi-igazgatási egysége volt. A 20. század második felében egyfajta „vajdasági tudat“, identitás is kialakult a tartomány különböző ajkú polgárai körében. (NAGY 2007)

A „vajdaság“ mint fogalom Délkelet- és Kelet-Európában a középkor századaiban az egy-egy országrészt, tartományt (határőrvidéket) irányító vajda fennhatósága alatt álló területet jelöli. A Vajdaság neve tehát köznévből vált tulajdonnévvé, azokat a mai szerbiai területeket jelöli, amelyek az I. világháborút lezáró versailles-i békeszerződésnek eredményeként alakultak ki. (NAGY 2007) Az elnevezésben főként a 17–18. századtól egyre nagyobb számban megtelepedett szerbek 19. századi autonómia-törekvése tükröződik, vagyis az általuk lakott területek számára kívántak a Habsburg Birodalmon

belül területi önkormányzatot elérni. Ennek kiterjedése azonban csak részben volt azonos a mai vajdasági területekkel. A szerbek által Vojvodinának nevezett tartomány név magyar megfelelője a Vajdaság, mellette azonban ugyanezen területre a magyar (magyarországi) köznyelvben a Délvidék fogalom is használatos. (NAGY 2007:23)

A régió etnikai sokszínűsége a 18. századi újratelepítéssel vette kezdetét, amikortól három, jelentősebb lélekszámú náció (a magyar, a szerb és a német) mellett további etnikai csoportok (horvátok, bunyevácok, szlovákok és románok, ruszinok stb.) a térség lakosai lettek, és részben maradtak a mai napig is. A folyamatot Arsenije Čarnojević ipeki pátriárka vezetésével megindult népvándorlás indította el, majd jelentős számú magyar és német telepes család költözött a vidékre. Az itt élő etnikai közösségek az elmúlt évszázadokban jelentősen gyarapították az „anyanemzet” kultúráját, hagyományait is, úgyhogy azok egyúttal sajátosan vajdaságivá is váltak. A vajdasági szerb vagy a vajdasági magyar kultúra, hagyomány tehát egyszerre része a térséginek és tartozik az anyanemzet kultúrájához is. (NAGY 2007:24)

Alig van a Kárpát-medencének még egy olyan tája, ahol olyan intenzív népmozgások zajlottak volna le az elmúlt évszázadok során, mint a Vajdaságban. A szerbség bevándorlása a 17. század végétől folyamatos, az önkéntes és a kényszerből történő elköltözés főleg a magyarokat és a németeket érintette a II. világháborút követő években. A 20. század végén pedig a polgárháborús időszak idézett elő nagymértékű népmozgást, ami inkább a szerb menekültek térségbeli letelepedését jelentette. Ezek a népmozgások vezettek oda, hogy a régió etnikai, kulturális és felekezeti szerkezete rendkívül tarka lett. Természetesen létezett a migrációnak egy másik formája is, amely a faluból a városba, a peremterületekről a tartomány gazdasági centrumaiba irányult. (NAGY 2007:25)

A magyar irodalmi élet, hasonlóan az ország politikai és gazdasági életéhez, erősen központosított módon fejlődött a kiegyezés után. Az irodalom intézményei Budapesten összpontosultak, az írói tehetségek igyekeztek

ezeknek az intézményeknek a keretében elhelyezkedni. (POMOGÁTS 2005:13)

Az irodalmi decentralizációt az első világháborús vereség, a forradalmak elfojtása s ezek következményeként a történelmi ország feldarabolása kényszerítette ki. Az 1920-ban megkötött trianoni békeszerződés közel három és fél millió magyart, valamint számos magyar kulturális központot és intézményt helyezett a szomszédos országok fennhatósága alá.

A történelmi események hatására kialakuló irodalmak a megfelelő országrészek (Erdély, a Felvidék, a Délvidék) kulturális hagyományaira támaszkodtak, ugyanakkor benső egységben maradtak a magyar irodalom általános törekvéseivel és áramlataival. Kialakult a magyar irodalom policentrikus modellje.

A magyar irodalom/kultúra policentrikus modelljét lényegében az a tény határozza meg, hogy az anyaország irodalma mellett az első, illetve a második világháborút lezáró békeszerződések kényszerű következményeként több szomszédos országban is magyar nemzeti kisebbségek élnek, s ezek a kisebbségek – nem utolsósorban nemzeti identitásuk fenntartása érdekében – létrehozták a saját irodalmukat.

A nemzetiségi sorba került magyarság irodalma az egységes nemzeti kultúra kényszerű felbomlásának eredményeként jött létre, a megfelelő országrészek (Erdély, a Felvidék és a Délvidék) művelődési hagyományaira támaszkodott, ugyanakkor lényegi egységben maradt az „anyaországi”, illetve „egyetemes” magyar irodalom általános törekvéseivel és áramlataival.

Pomogáts Béla meghatározása szerint a magyar nemzetiségi irodalmak ugyanis két forrásból alakultak ki: a regionális és az egységes nemzeti irodalmi hagyományok forrásaiból. Ennek a kettősségnek részben „irodalomontológiai”, részben irodalomtörténeti oka volt. Természetes dolog, hogy a magyar nemzetiségi irodalmak a maguk regionális hagyományaira is kívántak támaszkodni, hiszen ezek a hagyományok – Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, Pozsony, Kassa, Szabadka történeti és kulturális hagyományai – biztos erőforrást jelentettek, s minél gazdagabbak voltak,

annál természetesebben ment végbe az irodalomalapítás folyamata. (Ez magyarázza azt, hogy Erdélyben viszonylag könnyebben, Szlovákiában és a Vajdaságban viszonylag nehezebben fejlődött ki a magyar nemzetiségi irodalom.) (POMOGÁTS 2005)

Ám a regionális hagyományok mellett az egész magyar irodalomnak is lényeges szerepe volt a nemzetiségi irodalmak megalapozásában és további fejlődésében: az erdélyi, a szlovákiai és a vajdasági magyar irodalom ma is a teljes magyar kulturális örökségre támaszkodik.

Nemcsak a nemzetiségi magyar irodalmak létében, hanem történeti alakulásában is ez a kettős (regionális és egyetemes magyar) tájékozódás érvényesült. A nemzetiségi magyar irodalmak „hőskorában” nemcsak a regionális hagyományok képviselői vállaltak szervezői szerepet, hanem azok a polgári radikális, illetve más baloldali (szocialista) írók is, akik a magyar forradalmak leverése után mint politikai emigránsok telepedtek le a szomszédos országokhoz csatolt területeken. A regionális hagyományok és az emigránsok által képviselt eszmék igen gyorsan ötvöződtek össze, valójában ezek az elvi szintézisek (vagy éppen kompromisszumok) szabták meg a magyar kisebbségi ideológiáját a két világháború között. Ez a kisebbségi ideológia viszont olyan hagyományt jelent, amely a kortárs magyar nemzetiségi irodalmak fejlődésének is fontos tényezője. (POMOGÁTS 2005:16)

A történelmi Magyarország felbomlását követve kialakult magyar nemzetiségi magyar nemzetiségi irodalmak közül bizonyára a vajdasági magyar irodalom megszületése volt a legnehezebb – írja Pomogáts Béla. (POMOGÁTS 2009:81) Erdélynek és Felvidéknek megvoltak a maguk irodalmi hagyományai – a Vajdaságban viszont nagyrészt hiányoztak a tradíciók és a központok. A Bácska és Bánát magyar értelmiségénél elsősorban Budapest szellemi elszívó hatása érvényesült, a Nyugat „nagy nemzedékének” két kiváló képviselője, Kosztolányi Dezső és Csáth Géza is Szabadkáról érkezett.

A vajdasági magyar irodalom egy évtized küzdelmeiben végül is megszületett. Jelentkeztek az írók, létrejöttek az irodalmi élet intézményei, elsősorban a folyóiratok (Bácsmezei Napló, Fáklya, Út – folyóirat-kísérletek, Vajdasági Írás, Kalangya, Híd...)

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig térségünk (Bácska, Bánát/Bánság és Szerémség) Magyarországhoz tartozik. Irodalmunk előtörténetének kiemelkedő fejezete a szerémségi magyar nyelvjárást hasznosító Huszita Biblia, a kamonci születésű Szerémi György Magyarország romlásáról írt emlékirata, Szabatkai Mihály deákéneke, Váradai Péter bácskai reneszánsz központja, s végül a 18. század végétől Újvidéken, Szabadkán, Zomborban. Nagybecskerekén, Kikindán kialakuló gazdasági, kulturális központok nyomda-, könyv- és irodalmi kultúrája. A nyomtatott könyv teszi publikussá többek közt emlékirat- és utazási irodalmunkat (Jámbor Pál, Milkó Izidor, Vértesi Károly), első drámánkat (Csillag Károly: Sátán útja, 1898), nagynevű prózaíróinkat (Papp Dániel, Herczeg Ferenc, Gozsdu Elek, Kosztolányi Dezső, Csáth Géza). A 19. századtól kezdődően régióink kulturális, irodalmi élete egyre inkább a fejlődő nagyváros, Budapest felé orientálódik. Bori Imre szerint a századfordulóra „a vidéki szellemi központok elfelejtették jelentőségüket, a vidék a szellemi javakat immár nem teremtette, csupán fogyasztotta, és aki érvényesülni akart, annak Budapestre kellett mennie, a „vidékiek“ nem kerültek a szellemi élet vérkeringésébe“ (BORI 1998)

A periferizálódás Bács-Bodrog vármegyében a térség öntudatra ébredését is elősegíti. „A megyében a hazát szeretni“ fogalmazza meg a jelszót Margalits Ede 1883-ban. A bácskaiság paradigmája, egy belső fejlődésű kulturális, irodalmi elkülönülés igénye rajzolódik ki a helyi lapok címében megjelenő régiónév (Bácska, Bácsmezei Napló, Bácskai Hírlap, Bácskai Gazda, Bácskai Ellenőr, Bácskai Közérdek), a Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat múltrekonstruáló működése, a helyi irodalmi antológiák megszerkesztése, lokális népmese gyűjtemény, s nem utolsósorban a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság (1905) megalakulása és működése

nyomán. Ez a régió irodalmi előtörténetét életre hívó geokulturális színezetű narratíva egy olyan identitást teremt, amely folyamatosan nem szívesen választott, megkérdőjelezett vagy éppen ignorált helyi kultikus hagyomány. (ISPÁNOVICS CSAPÓ 2010)

Irodalomtörténetünk 1918-at, a politikai, társadalmi, gazdasági törés évét tekinti az önálló, belső történésűnek nevezett Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban eszmélődő jugoszláviai magyar irodalom születési évének. Ettől az esztendőől datálható az a szellemi érlelődés, önmegfogalmazási időszak, melynek Herceg János is aktív részese. A vidéki magyar írókból vajdasági magyar írók lesznek. Bori Imrét idézve: „Az irodalmi arcvonalak, amelyek ezekben a vitákban megmutatkoztak, nem voltak egyértelműek, s nincs egyetlen író sem ebben az időben, aki következetesen kitartana álláspontja mellett. Hol a vajdasági irodalmat tagadók, hol ennek az irodalomnak a védői táborában látjuk őket...Ezeknek a vitáknak a jelentősége valójában abban jelölhető ki, hogy tisztázódtak az irodalom alapvető kérdései: immár nemcsak kerete ennek az irodalomnak Vajdaság, hanem a talaja is.“ (BORI 1998:73)

4.) Régió és novella

Hózsá Éva meghatározása szerint a vajdasági magyar novella napjainkban „egy fokozatosan érlelődő problémakör, amely az egyetemi kurzusokon, a tudományos tanácskozásokon, valamint az olvasó szemszögéből is figyelmet érdemel.“ (HÓZSA 2009:9)

A határsértés, a peremvidék–centrum viszonyának figyelembevételével is szembesülnünk kell, amikor régióink kortárs irodalmát tanulmányozzuk. Fentebb idézett szerző megállapítása, miszerint „a könyvkiadás (a kisebbségi léthelyzetben élő vajdasági magyar szerzők is gyakran magyarországi kiadónál jelennek meg) és a vajdasági világ továbbírása mégis arra ösztönzi a kutatót, hogy ő is határsértővé váljon, hogy a távolban kiadott kötetekre is

figyeljen“ – összegzése mindannak, amit az elmúlt évtizedekben tapasztalhattunk a vajdasági magyar irodalomban. „Megváltozott peremvidék és centrum egymáshoz való viszonya, a határok a perifériától a centrumig átjárhatóvá alakultak, a szövegek, illetőleg azok látványos metamorfózisai a világ bármely pontján követhetőek, a medialitás kérdése kulcsfontosságúvá vált.“ Ugyanakkor a műfaji kérdés problematikussá tétele is jelen van, hiszen „a novella mintegy „új“ műfaj neve „szövegszerveződési illetve olvasási konvenciót nevez meg, mint minden műfaj-név, szövegeket. (HÓZSA 2009:9) A novella mint egy műfaj neve, szétrobbanthatja a műfaji konvenciókat“² – idézi Hózsza Éva Kulcsár Szabó Zoltánt. Ez az áttekintés a szétrobbantásokra, a szövegközi és művészetközi műveletekre, a köztesre koncentrál, vagyis arra, ami a kilépés dinamikájával ellenszegül az olvasási konvenciónak, még akkor is, ha a paratextsok gyakran besorolják a szövegeket egy-egy adott típusba, műfajba, ilyenkor maga a novella név is ellenáll(hat) a konvenciónak. (KULCSÁR SZABÓ 1998)

(Elbeszélés, novella, rövidtörténet). Thomka Beáta a két világháború közötti évek vajdasági magyar elbeszélői prózatermését vizsgálva a *rövidtörténetről* mint az egyik leggyakoribb narratív struktúratípusról tesz említést. A műfajnév szinonímáiként a német *Kurzgeschichte* és az angol *short story* megnevezéseket használja. Az elbeszélés és a novella mellett az elbeszélői szövegek harmadik alaptípusaként jelöli meg, míg a korszak más – irodalmi megvalósulásaként kétséges – narratív közlésformáitól (pl. a „megszerkesztetlenül hagyott történet“-től) megkülönbözteti. (THOMKA 1986)

A kortárs irodalmi kánonban a regionalitás meghatározható úgy is, mint egyfajta ironikus, távolságtartó látószögből megmozgatott helyi szín. (HÓZSA 2009:10) Németh Zoltán szerint „ a regionalizmus a 20. század végén és a 21. század elején egészen más kérdéseket implikál, mint a 19. században, hiszen növekvő hatása a kánon határainak kérdéseit veti fel,

---

² Kulcsár-Szabó Zoltán: Név, konvenció, írás. Alföld, 1998.2.85.p. (Hózsza Éva kiemelése)

hasonlóan az ún. marginális irodalmak jelentőségéhez. A kánon fellazítása és az ún. kánonviták éppen a női irodalom, a posztkolonialista szépirodalom vagy általában a kisebbségek irodalma, a kisebbségi irodalom felől értelmezhető. Olyan folyamat tárul az utóbbi évtizedekben az irodalomtörténész tekintete elé, amelyben a centrális nézőpont alapvetően kérdőjeleződik meg, s helyébe a többközpontúság, a sokszínűség és az eltérések iránti fogékonyság tapasztalata lép.“ (NÉMETH 2010) Ugyanakkor viszont „a közép-európai kisebbségi irodalmak esetében elfogadott eljárásnak számít a regionális specifikumok felemlegetése. Míg a magyar irodalom esetében a közvélekedés érvényesek fogadja el azt a meghatározást, miszerint magyar irodalom az, ami magyar nyelven íródik (sőt: gyakran a más nyelvekről fordított szépirodalmi szövegeknek, tehát a fordításoknak a magyar irodalomhoz tartozottsága is szóba kerül), addig a kisebbségi irodalmak meghatározása esetén ugyanez a meghatározás sok irodalomtörténész számára nem tűnik elégségesnek. Innét nézve több értelmező számára szükségszerűnek tűnik egy olyan meghatározás, amely a kisebbségi magyar irodalom meghatározásakor nem elégszik meg pusztán a nyelv szerepével, hanem valamilyen specifikus látásmódról értekezik, a kisebbségi irodalmak sajátosságaitól beszél.“ (NÉMETH 2010) Ezek a kortárs művek „a regionalitás és irodalom újszerű viszonyait teszik az írás és olvasás lezáratlan terepévé...” (NÉMETH 2009:241) Ezek a hétköznapi történetek „a vidéki-kisvárosi, falusi emberek mikrovilágát rajzolják fel, a közvetlenség, illetve a köznapiság nyelvi szituációjának felelevenítésével“, megjelenítve azt, „...hogyan lehet a regionalitás elemeit felhasználva, a hatásviszony lehetőségeit akár alkotói műhelyként prezentálva korszerű, a kortárs magyar irodalom kánonjait is formáló szövegtörzset létrehozni.“ (NÉMETH 2010)

5.) Intertextualitás és novella

„A kilencvenes évek magyar irodalomtörténetírásában és elméleti diszkurzusaiban szinte közhelynek számítanak azok az állítások, amelyek a szövegszerű eljárások elsődlegességét állítják a hetvenes évek végétől formálódó magyar prózanyelv kapcsán. Ezek az állítások nemcsak arra figyelmeztetnek, hogy „bármely szövegnek csak más szövegekhez képest lehet értelme, hanem arra is, hogy itt sohasem a világ nyelvi rekonstrukciójával van dolgunk“, hogy „a nyelven kívül nincs eszközünk a világ megértésére és rögzítésére“, hogy „a szöveg olyan állandósult jelek láncolatává válik, amelyben a szónak nem a világ-, hanem a már elhangzott/leírt szavak általi megelőzöttsége lesz a meghatározó“ – idézi Kulcsár-Szabó Ernőt Németh Zoltán. (KULCSÁR-SZABÓ 1994:170)

Az 1989 utáni kelet-közép-európai prózairodalomban paradigmaváltás következett be, ennek a korszaknak a vizsgálata „azzal a tapasztalattal ajándékozta meg olvasóját, hogy az olvasás során nemcsak szövegek olvasnak szövegeket, hanem a kulturális kontextusok és a test is. Az olvasás során saját identitásunk alapjaival és tapasztalataival vagyunk kénytelenek szembesülni, hiszen minden szövegben végtelen számú lehetséges olvasó található, de csak az az egy vagyunk mi, aki éppen olvas.“ – foglalja össze tanulmányában Németh Zoltán. (NÉMETH 2009:26)

A térségi kulturális tapasztalat újraértelmezése vált szükségessé a század a kilencvenes éveikben, a regionális posztmodernség és az ironia intertextuális játékaként. Wernitzer Julianna szerint „a 20. század irodalmában....a szöveg egyre gyakrabban kapcsolódik tudatosan más szövegalkotókhoz, a szövegalkotás módja pedig az irodalmi utánzáshoz, újra- vagy átköltéshez, ha kell, teljes átvételhez. A mű a kulturális és szövegszerű hivatkozások, utalások szövevényéből formálódik.“ (WERNITZER 1994:13)

A mindenkori irodalom létmódját meghatározza, befolyásolja a tradíció, a hozzá való viszonyulás. Mai irodalmunk kiemelt sajátosságai közé tartozik a szövegek közötti viszony funkcionalitása, mely kapcsolatot Julia Kristeva 1996-ban intertextualitásként nevezett meg. Kristeva, aki a fogalmat elsőként használta, az intertextualitást a szövegeként értett irodalom létmódjaként értelmezi., azaz „a megismerő alany számára az intertextualitás az a fogalom, amely jelzi azt a módot, ahogyan a szöveg a történelmet olvassa.“ (ANGYALOSI 1996:6) Angyalosi Gergely tétele szerint „minden szöveg több szöveg kereszteződése, amelyek eltérő szinteken, eltérő módon jelennek meg az adott pillanatban elsődlegesnek tekintett textus terében.“ (ANGYALOSI 1996:5)

Az intertextualitás az új, posztmodernnek tekinthető irodalmi jelenségek nyíltan is elismert alaptényezőjévé válik, mely értelmezés szorosan kötődik a Barthes által az irodalom „kimerüléseként“ értelmezett felismeréshez, hogy teleíródott a hagyományhorizont, térben és időben minden kulturális tradíció „betelt“, s minden szöveg olvasata a megelőzöttség érzésén alapszik. Így válhatnak elsődlegessé a kulturális tradíciók történeti rendjéből önmagukat kivonó, éppen e hagyományos szövegekből időnként a kauzális logikának ellenálló szövegválogatások, az intertextuális eljárások. (KULCSÁR-SZABÓ 1998)

Dánél Mónika tanulmányában a következőket állapítja meg szövegek „párbeszédéről“: „Egy könyv mozgásteret hoz létre a szövegek közötti utalástér révén. ... A könyv-tér tehát intermediális és korporeális olvasói tapasztalat.“ (DÁNÉL 2013)

A novellára vonatkoztatva a szövegközi utalásokat „...az író mindig benne van a szövegben, amelyet elkezdett mondani és amely heideggeri értelemben az *egész nyelven keresztül* beszél. Ugyanakkor az író olvasó is, „belső“ olvasó, retrospektív befogadó, aki tudja, milyen *nyelvi nehézségek* állnak fenn. „ – írja Hózsa Éva. „Az író olyan szövegközi összefüggéseket valósít meg, hogy a novellahatárok stabilitása meginog, a szövegek és forrásaik azonosíthatósága kételyeket támaszt.“ (HÓZSA 2003:5)

Szirák Péter szerint: „A novella [...] mint műfaji értelmező, archi- és intertextuális komponens „íródott vissza“ a szöveget megszólaltató kódrendszerbe.“ (SZIRÁK 1999)

„Az író *a szövegben van* akkor is, amikor novellát ír. ...[...]... az *én* állandóan *benne van* a történetben, pontosabban textuális töredékvilágban mozog, a „morzsák“ között billeg, ezekből csipeget, az olvasó metaszövegeket olvas, kvázi nem –fikciós mozzanatokkal találkozik.“ (HÓZSA 2003:7)

Legérzékletesebben talán Tolnai Ottó novellájának részletével értelmezhetjük a töredékekkel, szövegmorzsákkal való írói munkálkodást, *kirakósdit*, a novella szövegének képlékenységét:

„A tengeren elkezdtem írni a novellát. ....[...]...Több változatot is készítettem, lassan és szívósan dolgoztam, mint a teknősök, de sehogyan sem tudtam megtalálni az anyag igazi ellenállását, úgy éreztem, sárga vajastömbbel bajlódok a mediterrán napon, vagy kirakósdit játszok a pálmák hűvösében. Fel sem írtam a mondatokat, és máris kirakhattam a pontokat. Mivel csak ezek a pontok jelentettek némi ellenállást, egy változatot következetesen végigcsináltam velük. Ezt neveztem a pontos változatnak. Arra is gondoltam, papirosomat távirószalagnyi szeletekre vagdosom.“³

A hagyományos műfajelméleti besorolás viszont nem minden esetben jöhet létre. A novella ugyanis „ellenáll a konvenciónak, amely a novella nevet viseli.“ (HÓZSA 2003:7)

Szirák Péter *Novella és más műfajok a többirányú olvasás összjátékában* című tanulmányában – mely *A novellától a textusig* novellakonferencia előadásaként hangzott el – kifejti, hogy az utóbbi évtized magyar elbeszélő prózájának recepciótörténetét szemlélve szembevetendő a „novella“ és a „textus“ szavak kiemelt szerepe. Ilyenképpen tehát előfordulhat, hogy az elvárásrend, az olvasási retorika megváltozásából kifolyólag az olvasás „novella“ „helyén“ a műhatárok viszonylagosodását: (inter)textust „talál“ (SZIRÁK 1999: 96) Kortárs vajdasági magyar prózairodalmunkba tekintve azonban Szirák Péterrel együtt kijelenthetjük:

---

³ Tolnai Ottó: *A novella*. In: *Kékítőgolyó. Új prózák könyve*. Forum, Novi Sad, 1994.

„Bármennyire is eltávolodtunk a „novellától“, nem vagyunk *túl* rajta.“
(SZIRÁK 1999: 95)

II.) A MONARCHIA ÁRNYÉKÁBAN

„A Monarchia egy külön, önálló kis világ volt, saját törvényekkel és törvényszerűségekkel, mitológiával, tájjal és ebben a világban otthonlévő, bennelevő tárgyakkal és élőlényekkel. Egyszóval: kozmosz, mikrokozmosz, benne emberekkel, akik otthon vannak.”

(Kelemen Zoltán: Táj vagy örökség?)⁴

Irodalmi táj, avagy hagyomány, örökség az Osztrák-Magyar Monarchia, pontosabban milyen táj, illetőleg milyen értelemben örökség? Hamvas Béla *Karneválja* kapcsán teszi fel a kérdést Kelemen Zoltán *Táj vagy örökség* c. tanulmányában. A továbbiakban kifejti, hogy feltehetőleg olyan szellemi-lelki tájról van szó, amely egyszerre földrajzi is és történelmi is, határai égtájak és évszámok alapján világosan és egyértelműen kijelölhetőek. „A táj behatol az egzisztenciába – és megfordítva: az egyén, a szubjektum formálja a tájat...” (KELEMEN 1994)

A Monarchia mint egész (irodalmi) megjelenésének első és leginkább kézzelfogható szintje a közös vizuális élményvilág, „Közép-Európa mint egyfajta osztrák múzeumi tulajdon.” (KONSTANTINOVIC 2001:14) Valamiféle stílusegység is jellemezte a Monarchia országait – írja Kende Péter – amint erről a máig fennmaradt bírósági paloták, iskolaépületek, vasútállomások és kaszárnyák – már pusztá színüknél fogva is – tanúskodnak. (KENDE 1999) A Monarchia felbomlása után e tárgyi emlékek szimbolizálódtak, és önmagukon túlmutatva egy értékteljesebbnek vagy legalább élhetőnek ítélt életformára is emlékeztettek. Ez a kedélyesség, ez az „élhető” régió-mozzanat mindmáig a térség egyik metaforája maradt, amellyel a magyar irodalomban Esterházy Péter számolt le. (GÁNGÓ 2009)

---

⁴ Kelemen Zoltán: Táj vagy örökség? In: Tiszatáj, 1994.szeptember. 63-67.p.

A következőkben tárgyalt szerzők novelláiban a bácskai, vajdasági, ugyanakkor európai polgár valósága mellett – a közép-európai régió kontextusában – a Monarchia-irodalom hagyománya is bekapcsolható.

Fentebb idézett tanulmány szerzője Carl Gustav Jung Föld és lélek c. esszéjét idézi ennek a problémakörnek kapcsán, táj és szellemiség szempontjából legérdekesebb gondolatait: „Annak a ténynek a következtében, hogy őseink szellemének még birtokában vagyunk, azaz hogy számunkra mindent a történelem közvetít, tudattalanunkkal ugyan kontaktusban vagyunk és történeti determináltságunkban elfogultak. (...) A tudattalannal való kontaktus a Földünkhöz bilincsel, és rendkívül nehézkes mozgásúvá tesz bennünket (...) aki azonban hű marad a földhöz, az megmarad, annak tartama van. Eltávolodás a tudattalantól és ezzel a történeti meghatározottságtól, egyértelmű a gyökértelenséggel.” (KELEMEN 1994)

A vajdasági magyar irodalomra vonatkoztatva ez a Herceg János-féle regionalizmus-programját és a benne fellelhető, közvetítő szerepet hangsúlyozó aspektusát idézi. Ez szerint a vajdasági magyar irodalom az egyetemes magyar irodalom körébe tartozva egyedi jellegzetességekkel bír, a kisebbségben levés és a gyökértelenség miatt – közvetítő szerepet kell hogy játsszon az itt élő szerb, magyar, német irodalom és kultúra, kulturális hagyomány között.

„A gyűlölvé szeretett bácskai sár, amely leláncol, megköt és fogva tart, nem csak a mozgást, a távolodást teszi lehetetlenné, hanem a feledést is” – írja Majoros Sándor. (MAJOROS 1994) A feledés „ellehetetlenítése”, az emlékezés, avagy a múlthoz való viszony és a „kulturális folytonosság”, hagyományteremtés hozható összefüggésbe a novellák olvasásakor. Folyamatosságot teremtő, folytonos összekötő kapocs itt az irodalom (a novellák) a tegnap és a ma között. A kultúrának ez az aspektusa a mitikus és történeti elbeszélések alapja.

Az emlékek helyszínekhez kapcsolódnak, a városok, falvak, utcái, terei, összeköti őket a közös történelmi múlt, kulturális hagyomány és emlékezet –

amely a kommunikatív emlékezet időbeli határán túli eseményekre és tapasztalatokra vonatkozó emlékek összessége.

Fried István szerint „a Közép-Európa, Monarchia-, Dunatáj-szöveg (a régió megnevezés többnyire időről időre változó politikai állásfoglalás is) [...] a kulturális emlékezetben szellemi-tárgyi közösséget idéz fel.” (FRIED 2000)

Végel László városesszéit említhetjük meg ennek kapcsán, amely esszékötet (Peremvidéki élet) Újvidéket „térképezi fel”, a Dunával, Közép-Európával, a „bűnösnek” vélt Monarchiával a háttérben. (BÁNYAI 2003:14) A város nevezetes, régi és újabb helyszíneit járja sorra, utcákat, tereket, piacokat, pályaudvarokat. „Nem is városnézőknek írta városesszéit, sokkal inkább azoknak, akik az épületekben, a terekben, az árnyas és a magas oldalakon a város szellemét keresik..., a városlakókat tehát, emlékeket és történeteket, a különbözőség és idegenség, egyben a szabadság jeleit...” (BÁNYAI 2003:14)

Ugyanezen jeleket keresik a következő szerzők is (Tolnai Ottó, Szathmári István, Lovas Ildikó) kisprózáikban. A város mitológiáját – a helyszínek, a felidézett múlt, amely arra készíti az írókat, hogy járja végig azt a lejtővel egyenértékű utat, amely a gazdagnak és értékesnek értelmezett „régiről” helyébe lépő sivár disszonáns „új” létrejöttéhez vezet.

1.) Palicsfürdői emléknymok (Tolnai Ottó novellái)

„A város nyomaiba „vésődött” (személytelen) jelentéseket kezelő poétikának - nemcsak kommentált – kommentálandó tárgya hanem közege (magába foglalója) is a város.” – írja tanulmányában Eisemann György. (EISEMANN 2010) Meghatározása szerint „a város a modern irodalom egyik legjellegzetesebb toposza. Helyszíne különösképp figyelmeztet önmögön megalkotottságára, „művi” létrehozásában való emberi részvételre – szemben a természet „szervesnek” képzelhető eredendőségével. Ezért a város a

létmódját az emberi rekvizitumokban szemlélő szubjektum környezete lehet.” (EISEMANN 2001)

Tolnai Ottó prózájában a helyekhez/helyszínekhez kapcsolódó emlékek mellett a kommunikatív emlékezet is közrejátszik, amely nemzedéken belül és nemzedékek között átadott személyes emlékek összessége, időbeli korlátait az egyszerre élő generációk száma jelöli ki, vagyis 3-4 generáció, tehát a mindenkori jelentől számítva 80–100 év.

A hely emlékezete mellett ott van a magánmitológia, a családi történetek, valamint a tárgyak a családi ereklye, a vett vagy szerzett tárgy, régiség – mindennek története van, a de a történet mögött ott van az egész táj(egység), a régió emlékezete, történelme.

Varga István szerint „a megélt valóságanyag képekben rögződik nála az emlékezés lemezén, azzal, hogy a szerző képes ezeket a képeket alkalomadtán tudatosan előhívni, sőt: a képek önálló életet élnek és mintegy akaratlanul felbukkannak és spontán a felszínre törnek. Ez a „fabuláló” beszédmód jellemző novelláira is, mely fabula csak alkalom arra, hogy beinduljon az emlékezés, azaz az emlékezés gépezete, azzal a céllal, hogy az új fabulát feldolgozza, ami újabb emlékeket idéz fel.” (VARGA 2009)

Az emlékek helyszínekhez kapcsolódnak, minden történet(foszlány), emlékdirab újabb helyeket idéz fel, melyek kulcsfontosságúak az elbeszélés-folyamatban.

Az író számára Palicsfürdő a világ egyik centrális pontja. Több ilyen pont is van könyveiben, a Vértó, a Kosztolányi utca. Egy interjúban így vall erről Tolnai Ottó, akit mint utazó, világlátott embert talán a Vajdasághoz fűződő viszonya jellemzi leginkább, az utazás, mint motívum sajátos módon, belső útként határozható meg műveiben. „...sokat utazom , noha egyetlen vágyam, álmom, hogy hazatérjek palicsfürdői Homokváramba, vagy járasszéli (Primorje) tanyámra.” (SIRBIK 2009) Ezek a helyszínek az anekdoták helyszínei. Novellái ugyanis valójában anekdoták óriási gyűjteménye (ezeket azonban ritkán dolgozza fel dokumentálás céljából, inkább arra, hogy belőlük vagy darabjaikból a szabad képzettársítás igazán spontán elvét alkalmazva

megteremtse könyvének valóságát, a vándor és a mesemondó szerepébe bújva. Történeteiben Tolnai Ottó a – családi és térségi – múlt elemeinek bevonását gyakorlatilag csak a századforduló világáig végzi el. Ez a „múltkonstruálás” a nagyszülők generációjáig nyúlik vissza, mint ahogy az egymást váltó istengenerációk túlságosan nagyszámúak a mitológiákban – s ez az időbeli mélység meglepő módon kronológiailag megfeleltethető az irodalmi tradíció választott ősképeinek, a Kosztolányi- és Csáth figurák megjelenítésének is. Magának a tájnak, a vállalt szűkebb térség irodalmi tradíciójának az újrafogalmazásával kapcsolódik össze. (SZILÁGYI 2004)

Szilágyi Márton szerint „a családtörténet és Bácska történelmének újrakonstruálásával föltárja a tradíciók vállalható rendjét. A személyes múlt és a személyes táj művekbe menekítése ilyenformán ugyanazon törekvés két módusza: az idő dimenziója mellett a tér is a veszteség hordozója, vagyis az író egy több értelemben is elveszett világot kísérel meg esztétikailag megformálni.” (SZILÁGYI 2004)

Tolnai Ottó maga nyelvi univerzumába integrálja, mint a többi, kaotikusan, véletlenszerűen elébe kerülő tárgyat, asztalán fölhalmozódó följegyzést, fényképet, újságkivágatot, vagy éppen az ószeres Rózsánál vásárolt kincseket. Az ószeres Rózsa palicsi boltja egyike a Tolnai-opus kedvelt helyszíneinek, mint minden hely, valós vagy virtuális, amely valamilyen gyűjteménynek ad otthont, ilyenek a könyvtárak, a képtárak, a múzeumok, a bélyeg- és szalvéta-, képeslap-, növény- stb. Gyűjteménye, a piacok, a dolgozóasztal, a műhely a maga eszközeinek sokféleségével. Mindezek egyetlen ősképre vezethetők vissza: az apa, Tolnai Mátyás rejtélyes körülmények között leégett kanizsai boltjára, amely hol szatócsboltként, hol gyarmatáru-kereskedésként jelenik meg az egyes szövegekben. Ám egy ilyen vegyeskereskedés, ahol a tulajdonosnak sokféle árut kell tartani, a kisváros igényeit kielégítendő, enciklopédikusan magába foglalja annak a kisvárosnak, azoknak az embereknek az egész életét. (MIKOLA 2004)

A pompeji szerelmesek című kötetben több valóságos és virtuális szöveg (és ezek története) áll diszkurzusban, rövidtörténetek, novellák,

elbeszélések, töredékek, mely szövegek létrejöttének autentikus terét, „kisvilágát” a fürdőváros jelenti a maga különleges helyeivel, mint amilyen az író-elbeszélő Homokvárnak nevezett lakása, a Vértó környéke, a határzóna, a Tőzegtó.

A Palicsfürdőhöz kapcsolódó kistörténeteknek ugyanakkor az exjugoszláv térkiterjedés képezi a hátterét, ahonnan európai térségre nyílik kilátás, meg Amerikára, de sajátos módon ott is (Clevelandban és Párizsban is) „kis-Pannon töredékekre” lel.

Geokulturális értelemben a Tisza mente, a észak- és közép-bácskaiáság földrajzi helyzete adja meg a „világra vetülő” tekintet perspektíváját, míg időkitéréje a 20. századot öleli fel: eseményei a jelölt század paradigmatis eseményeivel (pl. háborúk, határmódosulások, holokauszt, szocializmus, jugoszlávság, Milosević-korszak, stb.) azonosak. (BENCE 2008)

A pompeji szerelmesekben az olvasó a szövegre ráhagyatkozva önfelédten kószál Budapesten és Szegeden, Belgrádban és Újvidéken vagy Szabadkán, de mindenekelőtt a Palicsi tó környékén. „Eseményszálak, sztorik, anekdoták, helyszínek és szereplők járkálnak ki és be a különböző történetekben, miközben a fiktív és referenciális szereplők közötti határok lényegtelené válnak., – írja kritikájában Zanin Éva. (ZANIN 2009) De miféle világ is ez, amelyről a történetek szólnak? Mindenekelőtt a Vajdaság: kisváros és falu egyszerre, nyomorúságos és törekvő polgárok miliője, a száraz, szikes, sós homok és a tenger ígérete, csupa falubolondja és csupa félértelmiségi, a hihetetlen, mulatságos anekdoták világa és leírhatatlan unalomé, nyelvek kavargása és egyenrangúsága. „Valahol azt olvastam – írja Kálmán C. György – hogy Tolnai írásai Garcia Marquezére emlékeztetnek, – igen, ha a zárt világra, a benne uralkodó mániákus, ismétlődő magatartásokra, a kósz hírek, mendemondák, mesék és legendák és otthonosság össze nem illő elemeiből cserepenként áll össze, mert különböző beszédmodok áttekinthetetlen szövedéke fonja be. Fantasztikus és nagyon valóságos,

nyomasztó és mulatságos, egyszerű és felfoghatatlan, ősi és mai, békés és háborús: a miénk.” (KÁLMÁN C. 2004)

2.) A Város mitológiája (Szathmári István novellái)

Szathmári István novellaírói korszakának első ciklusa az elvagyódás-utazás jegyében formálódik, majd ez az alkotói alapállás a kilencvenes években gyökeresen megváltozik. Mintha már bizonyos értelemben a mozdulatlanság állapotából figyelné az élet tér- és idősíkjaival, holott maga is elhagyni kénytelen szülőhelyét, Szabadkát. Részvétellel figyeli a háború kiváltotta posztmodern népvándorlást, a hazavagyódás traumája nehezedik rá – olvashatjuk Szombathy Bálint recenziójában. Szathmári novelláiban megjelenik a szűkebb pátria, az elveszett szülőváros, Szabadka számos, mitológiai fontosságú részlete, valamint a szülőknél, a rokonoknál, a barátoknál és az ismerősöknél a világa azokkal az író számára becses élményekkel, melyet lényegében a mindennapokból merít és amelyek általa szenzibilitásából következően emelkednek az élet különös minőségeivé, közösségi értékeivé. (SZOMBATHY 2001)

Szathmári István prózájának központi kategóriája az *úton-lét*, az utazástörténetek a modern próza kontextusában a „folyton máshol lenni akarás” szinonimái. „A másság akarása ezekben a szövegekben már nem pusztán az elvagyódásnak, hanem a Szabadka-Budapest között utazó vajdasági magyar író életérzésének válik kifejezőjévé. A másság megtapasztalásának alakzatait Szathmári explicit utalásokkal, implicite pedig a hasonlat segítségével hozza létre, amelyet Tolnai Ottó költői módszere nyomán állít elő és fejleszt tovább” – írja róla tanulmányában Piszár Ágnes. Szathmári István prózájának másságát a hasonlat alkalmazásának segítségével éri el, mely során az utazás mint hasonlat működik. „Szathmári hasonlataiban az utazás kiindulópontja, a reális világ és az utazás végpontja, egy vágyott

világ kerül egymással kapcsolatba jelentősen kiszélesítve a prózaírás kereteit. A másság a létezés vágyott dimenzióiba vezet el bennünket.” (PISZÁR 2001). Szathmári István szívesen él Tolnai-hasonlatokkal: tenger, a só, a kék szín gyakori emlegetése a vajdasági irodalom nagy korszakát idézi. (PISZÁR 2001)

Szathmári „mátságát cipelő elbeszélője” Budapest–Szabadka, Szabadka–Budapest között utazik. A két világ benyomásai, élményei folytonosan összehasonlításra kerülnek az elbeszélő tudatában. (PISZÁR 2001)

A villamos és más történetek (2000) c. kötet novelláiban a régi szabadkai villamosnak állít emléket. A villamossíneket, vagyis azok nyomait követve járja be a várost. *„És tudom azt is, hogy nem is olyan rég erre láttam a síneket, amelyek mint drágakövek csillogtak a földben, mint két finom ezüstrúd, így is lehet, és most még fényesebbek lennének, tudom, mint a kinyilatkoztatás, ha színe van, ha csillogása van és nemcsak a hangja, remegése, mélységes némasága, de hol vannak már ők is, kifutottak örökre, mint mindenki, aki valamire érdekesült, vágatnak valahol messzi tájakon, hegyeken, rónákon át, de ha lehajolnék a rozs, a búza árnyékához, vagy a karbidforrású sárba, hallanám, biztos vagyok benne, tisztán a dübörgésüket, ezt nem vihetik el, ezt nem lehet. De mégsem teszem.”*⁵

A villamos nyomában felbukkannak a gyerekkori emlékek, a már nem létező megálló helyén egy-egy emlékfoszlányt felvéve, megtalálva és továbbszöve utazhat Szathmári novelláiban az olvasó, akit „...szembesít a ténnyel, hogy tudatunknak számos olyan rétege van, amely nem ragadható ki az élmény eredeti alapkörnyezetéből. Ez eredményezi a novellák „dokumentumszerűségét”, személyességét. Az alapkörnyezet modellje Szathmárinál egyértelműen Szabadka, maga a Város, továbbá a család, az ősök árnyéka, a pincebolt környéke, a táj, Palics, a kék váza...” (HÓZSA 2009) Az utazás „megálló”, a Gombkötő utca, a Peliván, a Jadran mozi, a korcsolyapálya, a vasútállomás, a Triglav cukrászda. Novelláiban a várost

---

⁵ Szathmári István: Az utolsó villamos. In: A villamos és más történetek. Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2000.

járja körül villamossal, gyalogszerrel, végigrobogva vagy sétálgatva, de állandóan keresve valamit: „...bandukolok város határában...” (És ami utána jön. A villamos és más történetek.) ...”és körbejárjuk a várost...” (Az utolsó villamos. A villamos és más történetek.)

A kurdok a városban (2004) című kötet novelláiban „a város, amellyel az egyén azonosulni szeretne, behatárolt tér, belakhatóságához a rácsképzet kapcsolódik,. A város nélkül és a város miatt nem megy semmi. A lehetőségek megrekednek, itt minden csak kezdődik. A város fogva tart. A városhatárok egymásba csúsznak.” – írja Hózsza Éva. (HÓZSA 2009) „*Nem lehetett nem észrevenni. Muszáj volt figyelni, követni, hol szemmel, hol lépéssel nyomába eredni, akár gondolatban is, mert ő volt a város, a szépváros költője, úgy bizony, aki szakállasan, csikorgó fekete cipőben róttá az utcákat, néha kalapban, néha anélkül, fekete ingben, kabátban, jámborul, szelíden, hátratett kézzel, maga elé meredve, akárha egy láthatatlan csíkot, vonalakat követve, mely vezeti őt, végig a városon, majd vissza, majd cikcakkosan, körbe-körbe, szinte már beleszédült – kergült ebbe a csuda nagy mozgásba, a szemei föl villantak, arca kipirult, és mintha motyogott is volna, de annál nagyobb erővel tette, járta, járta az utakat, a végén már fogcsikorgatva, mint valami ketrecbe zárt párduc, habzott a város, az én ketrecem, mondta, a jegenyék, a rácsok, nem rúgott, csak ment ki tudja hányszor szántotta fel az otthoni, az otthon adó földet, mely átkos volt neki, hányszor, de hányszor mondta, mégis két marokkal tömte magába, mert máshogyan nem lehetett.*

Holnap megyek, mondta. De utána újból láttuk. Szerdán biztosan máshol leszek. Csütörtökön. Egy év múlva. Jövő ilyenkorra. Nem, nem megy anélkül. A város nélkül semmi. Illetve miatta nem megy semmi. Ördögi kör volt. Át- és átszelve – pásztázva.”⁶

A mitikus szabadkai villamossal, régi motívumával (amelyet Szathmári fedezett fel) párbeszédet folytat a szövegek között mozgó író-én, a

---

⁶ Szathmári István: A város és a költő. In: Kurdok a városban. Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2004.

Kurdok a városban c. kötet novelláiban pedig a városnak magánmitológiája alakul ki. Mitologizálódott Triglav cukrászda, Mirko szabadkai könyvesboltja, a jegenye, a galagonya...⁷ A novellákban a hely mitizálásával egyidejűleg a Város „a megállt idő, a valahonnan valahová való eljutás lehetetlenségének emlékműve” lesz. – idézi Lovas Ildikót tanulmányában Bence Erika. (BENCE 2007:96)

Szathmári István novelláinak élményanyaga többnyire a mindennapi életet élő kisember szenvedéseiből, örömeiből származik. A bárkivel előforduló élethelyzeteket a szerző drámai elevenséggel ábrázolja, értelmezési tartományuk túlnő az ábrázolt, szűkebb szférán. „Az az élménykör, amely Szathmári István prózáját formálja, az otthontalanság érzetének kialakulásával, a létvesztés tapasztalatával azonos. „(BENCE 2007:96)

3.) Via del Corso (Lovas Ildikó novellái)

Lovas Ildikó, e sajátos „Szabadka-próza” ismert alkotójának írásait más táji hagyomány, más ízlésvilág jellemzi, mint közeli és távoli elődeit a vajdasági magyar irodalomban. Egyedi írások az övéi: az ún. bácskai hagyomány tárgyi világa (Szabadka és környéke) a vajdasági irodalom színes prózaörökségével földúsítva.

A Via del Corso (2001) c. kötet A valós pincér c. novellájának főhősétől hallhatjuk a következő nyilatkozatot, amelyben benne van az író vallomása is, városához fűződő élményeivel, érzelmeivel: „*Ezekben az időkben senkinek sem volt könnyű, csak azt mondom. De megszoktuk. Magyar vagyok, az volt a nagyapám is, azt mondom. Nem mondott rólunk mást a Bartók Béla se. És vannak köztünk, akik vályogviskóban élnek, mint ahogy olyan is akad, aki a Göncz Árpád előtt muzsikált a Népkörben. És néztem a tévében, amikor a szabadkai Lajkó Félix a szerbiai Bobanékkal muzsikált*

---

⁷ Hózsá Éva: Idevonzott irodalom. /”Találni úgyse fogom” (Szathmári I.)

Budán, be se lehetett jutni. Ezt mind értem. De nem tetszik nekem, nem szeretem, hogy így neveznek. Olyan hangzása van, mint amikor papírra ütik a bélyegzőt. Csattan. Magyarázza meg, maga ért a szavakhoz....[...]...De mi közöm nekem ehhez? Pincér vagyok. Azért mondta rám az úr, hogy lokálpatrióta vagyok, mert azt válaszoltam neki, itt mondom a szót, ahol a nagyapám is: Szabadkán? Én nem tudom azt se, miért becsülném túl a szűkebb vidéket? Nem becsülöm túl, mint ahogy mást se becsülök le vagy alá, vagy hogy kell mondani, egyszerűen csak szeretem ezt a várost.”⁸

Különleges „szimbiózis” ez, lehet szeretni és gyűlölni, megenni és újra felfedezni a várost, közönyös azonban semmiképpen sem maradhat az író: *„Meguntam, hogy folyton erről a városról gondolkodjam. Arról, hogy visszanyerhetjük-e és hányszor nyerhetjük vissza, amit elvesztettünk. Mindent meguntam: a tehetetlen pizsmogást, az épületeket, az utcákat, az embereket. Majd belakom a várost, az enyém lesz, ez volt korábban a célom, amit nagyon meg is szerettem, talán azért, mert elég távoli volt. Amikor azonban pillanatokra – az örökkévalóság az a pillanat, amelyben csodálatos módon egyesülnek ezek a különféle idők – pillanatokra forradalmár lettem...”⁹*

Lovas Ildikó így fogalmaz: „Nekem Szabadka a dolgom.”¹⁰ Ez a város: a megállt idő, a valahonnan valahová eljutás lehetetlenségének emlékműve. (BENCE 2007: 96)

Novelláiban – akárcsak Végel László városesszéiben – emlékművet állít a város különböző helyszíneinek, épületeinek, utcáknak, tereknek..., *„A sarok mögött elhelyezkedő épületeknek sajátos hangulatuk volt. Már az utcában, de nem kiteve a többi épület terhének. Még rövidebbek az árnyékok, nem fáradnak el az utcába betérők. Az ismeretlenek, idegenek várakozással teli pillantással mérik végig az előttük álló házsort, méricskélják a távolságot, majd szemügyre veszik a legközelebbi épületet, a sarok mögött közvetlenül*

---

⁸ Lovas Ildikó: A valós pincér. In: Via del Corso. Budapest, Orpheusz könyvek. 2001.

⁹ Lovas Ildikó: Vidéki tempók. In: Kijárat az Adriára. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2006.

¹⁰ „Nekem Szabadka a dolgom” Beszélgetés Lovas Ildikóval. Erdélyi Erzsébet Tiszatáj, 2000/4.

elhelyezkedőt. Talán ez az oka annak, hogy a legtöbb városban a sarok mögött található a leghíresebb vagy leghírhedtebb kocsmá, kávéház, találkozóhely...[...]. Szerelmek születnek és halnak meg ebben az egy mondatban, rózsák fonnyadoznak a Dubravkának nevezett cukrászda ajtaja előtt. Izzadt tenyérben szorongatott rózsák, amelyeket nem lehetett átadni, mert nincs kinek, a Városháza órájának tonnás mutatója rávetíti árnyékát az ablaküvegre...”Voltam a Városban”, mondják az apró gyerekek, „Fagyit kaptam és süteményt, a városban”, hangsúlyozzák, ízlelgetve a szót: város.”¹¹

Lovas Ildikó novelláiban „belakja” a város minden szegletét, és mintegy a kórtörténetét is megírja, onnantól kezdve „amikor a homokon épülni kezdett a város, de nem homokból, ahogyan azt büszkén emlegetik vagy kétszáz éve az örökös dicsekvők...”¹² egészen addig, hogy azt boncolgatja, micsoda érzelmek és indulatok feszülnek a homok és por fedte világban: „...ebben a látszólag tunya, alföldi, poros-boros városban irtózatosszerű érzelmek harsognak, szinte ketté feszítik az itt élőket. Szabadkán semmi sem történik, holott egyfolytában mindenféle áldott-átkos varázssával üzi és visszatartja embereit. Ennek a nyomában járok, amikor a megtörténhetőt írom, kutakodom, nyomozok, életrajzokat és provinciális pletykaságokat jegyzek fel magamnak.” (ERDÉLYI 2000) „Alföldi városunkat homok és por veszi körül. A város köré telepített erdők, gyümölcsösök és szőlőskertek meggátolják ugyan, hogy a homok és por betemesse a várost, de azt már semmi sem tudja megakadályozni, hogy ez a finom, szemcsés anyag ne kerüljön az ember szervezetébe. Tüdejüket sípolóvá, szemüket könnytől ázóvá teszi, lelküket meg betemeti. A porral betemetett lelkek ismertetőjele a bárgyúság, érdektelenség, az újtól való idegenkedés és a gyakori osztálytalálkozók. Azonban a porral betemetett lélek depresszióra és látomásokra is hajlamos, érzékeny és vibráló. Ezekből az ellentétekből áll össze a szabadkai ember lelke, amelyek közt egyensúly soha nem lehet, csak periódusok vannak: hol a bárgyúság periódusa, a szabadság fokmérőjének zsugorodása, a valóságos

---

¹¹ Lovas Ildikó: A cukrászda. In: Via del Corso. Budapest, Orpheusz Könyvek 2001.

¹² Lovas i.m..

város. Amikor a bácskai por felkavarodik és hullámokat vet a szabadkaiak lelkében, csodálatos látomások válnak valósággá (utóbb persze kiderül, hogy csak látszatvalóság gyönyörűséges kulisszái) – épületek, parkok, festmények, szövegek formájában – a bányászat periódusának.” – vallja Lovas Ildikó. (ERDÉLYI 2000)

Krónikása Lovas Ildikó ennek a városnak, mely „többszörösen rétegzett kultúrájú városmúltja egyszerre nosztalgikusan és archaikusan tartja fogva krónikását. A megjelenített történeti idő a huszadik század teljes ívén áthúzódik: a „boldog békeidőktől”, Kosztolányi és Csáth városától egészen a jugoszláviai forradalomig. A „mintha” város az átmenetiség állapotában jelenik meg a novellákban. Állnak az épületek, megvan majdnem minden, csak épp a név, a funkció változott: a tér kulisszává, a város pedig villamostalanítottá vált...” (NAGY 2002) Lovas Ildikó „a múlttá válni nem akaró időről” szóló történeteit írja meg, a városban, amelyre a Monarchia árnyéka vetül és amely „lényü(n)kből kiirthatatlan. (BENCE 2007:107)

III.) „TÁVOLODÁS BÁCSKÁTÓL” – (E)MIGRÁCIÓ ÉS JUGONOSZTALGIA

„...a bácskai föld visszahívja idegenbe szakadt lelkeit, s e vidéktől minden távolodási kísérlet eleve halálra ítéltetett...(…) hisz az idő olyan, akár a vonatszerelvény: ha nem ugrunk rá föl a kellő pillanatban, faképnél hagy bennünket.”
(Majoros Sándor: *Kálvária körút.*)¹³

1.) A délszláv háborúk hatása a vajdasági magyar irodalomra

Juhász Erzsébet tanulmányában (rövid történeti áttekintését adva a korszaknak) Peéry Dezső meghatározását idézi: „1918, a Monarchia felbomlásának éve csúcsponton találta a magyar irodalom 20. századbeli nagy korszakát. Az új magyar létformák s a párhuzamosan élő magyar kultúrák kísérleti korszakát éljük azóta.“¹⁴ Szerinte a határon kívül élő magyarság sokat emlegetett kettős kötődésére az a legjellemzőbb, hogy máig is inkább kényszerűségből fakad, mint belső szükségletből. Ennek az a legfőbb oka, hogy a kisebbségi sorba került magyarság nem önszántából választotta azt az államot, amelyben él, hanem rákényszerítették. Mindebből következik a kisebbségi magyarság identitástudatának bizonytalansága. (JUHÁSZ 1995:65)

A vajdasági magyarság identitástudatának zavarai kezdettől fogva abból a – Szenteleky által hangoztatott – áldatlan körülményből fakadnak, hogy Trianon előtt a vajdaság nem rendelkezett úgyszólván semmilyen kulturális hagyománnyal. Szenteleky fogalmazta meg mindezt a

---

¹³ Majoros Sándor: *Kálvária körút.* In: *Távolodás Bácskától.* Kézirat Kiadó, 1994

¹⁴ Juhász E. kiemelése

következőképpen: „...ezen a tájon sohasem volt kulturális vagy érzésseli regionalizmus, ezért a regionális öntudat, illetve annak szükségessége sokkal később fejlődött ki, mint Erdélyben vagy Szlovenszkóban. Tíz év előtt még lehetetlennek tartottuk, hogy önálló életet is élhetünk, egy regionális csoportosulás önálló életét, nemsokára azonban be kellett látnunk, hogy ha élni és fejlődni akarunk, csakis ezekben a regionális keretekben élhetünk, mert más lehetőség nem kínálkozik. Be kellett látnunk, hogy önmagunkra vagyunk utalva és hagyatva és hogy csakis saját erőnkre és hitünkre számíthatunk.“¹⁵

„Nemcsak a vajdasági kisebbség sajátja, hogy a kulturális megnyilatkozásformák közül elsősorban az irodalomra ruházza a regionális öntudat, a kisebbségi identitástudat megfogalmazását, ez egyfelől, Ausztria kivételével, általános közép-európai jelenség.“ – írja Juhász Erzsébet. (JUHÁSZ 1995:66)

„A vajdasági magyarság identitástudatának ingatagságához jelentős mértékben hozzájárult az a körülmény, hogy e két világháború közötti időszakban – Szenteleky minden heroikus erőfeszítése ellenére – sem tudott olyan irodalmi mű megteremtődni, amely esztétikailag értékes lett volna. Enélkül ugyanis az irodalomnak nincs igazán hitele, nem lehet önmegerősítés eszköze, inkább a bizonytalanságot mélyíti.“ (JUHÁSZ 1995:66)

„Az a groteszk helyzet teremtődik meg a Vajdaságban, hogy a regionális tudat, a kisebbségi identitástudat vezérszólam marad, ami megteremtődik, úgyszólván egytől egyig a vidékiség, a provincializmus tipikus megnyilatkozása.“ (JUHÁSZ 1995:66)

Látszatra ugrásszerű változást az Új Symposion-mozgalom hozott a vajdasági magyar irodalomba a hatvanas évek derekán. Az ekkor induló nemzedék hadat üzent az előző nemzedéknek, amely a kötelező szocrealista hullámot átvészelve Szenteleky helyi színek elméletének folytatását tűzte ki feladatául. A hatvanas évek fiataljai mindezt teljesen elutasítva, annak a lendületes és nyitott szellemi áramlatnak az eleven sodrásába kerültek, amely az akkori jugoszláviai kultúrák egészét érte Nyugat felől. (JUHÁSZ 1995:66)

---

¹⁵

J.E. kiemelése

A politika önazonosságot gátló és csonkító hatása azonban itt is mindjobban beleszólt az irodalom alakulásába. A vajdasági magyar irodalom és kultúra, mintegy röpké két évtizednyi fénykora után, 1983-tól kezdett sorvadni.

Az elkövetkező évek során olyan gazdasági válság következett be az országban, amelyet eltusolni nem tudott másként a politikai vezetés, mint a délszláv tagköztársaságok mindegyikében az addig elnyomott nemzeti önazonosságtudatra apellálva. A populizmus térhódítása, az egymás elleni uszítások véres háborúba kergették a délszláv térség népeit. A kilencvenes évek elejétől minden addig érvényben levő értékrend összeomlott, mindez súlyos gazdasági válságból következő elszegényedéssel párosulva általános távlattalanságérzetet teremtett és a tömeges elvándorlás jócskán megtizedelte a vajdasági magyar értelmiségi, irodalmi köröket. (JUHÁSZ 1995:67)

Toldi Éva összefoglalása szerint „Az elmúlt tíz év a a Vajdaságban bővelkedett olyan eseményekben, amelyek ugyan nem nyújtják a történelmi távlat mindentudó biztonságérzetét, mégis tudható róluk, hogy sorsfordítóak. Az írók számára egyúttal az elmúlt évtized olyan élményanyagot is nyújtott, amely a magyar irodalomban ismeretlen volt. Az írók egy részét elkezdte érdekelni a körülöttük zajló világ, az itt és most tere, azok az események, amelyek éppen most történnek, éppen velük történnek. Nem kell hozzá történelmi távlat, hogy megragadják a mindennapok hangulatát, hanem alakulásában mutatnak be egy széthullófélben levő világot ...[...]... A rendkívüli méretű fenyegetettség közepette a saját sors mellett a közösségi sors is újra fontossá válik, s megjelenik az irodalomban is. A frontot megjárt katonák történeteit is a vallomásosság és emlékezés jellemzi, s alig akad olyan irodalmár, aki ne reflektált volna valamilyen formában a térség legnagyobb hatású eseményeire, a bombázásokra. A dokumentálás igénye merült fel nagymértékben.“ – írja tanulmányában Toldi Éva. (TOLDI 2004)

A Vajdaságból menekültek és áttelepültek közül a három író emelnék ki – Gion Nándor, Majoros Sándor, Balázs Attila – akiknek a kilencvenes években írt regényei és novellái mintegy összefoglaló számvetést adnak a kilencvenes évek „földcsuszamlásai“ közepette hontalanná vált nemzedékek küzdelmeiről,

valamint ugyanez hogyan tükröződik a vajdasági magyar „fiatal irodalom“ néhány képviselőjének műveiben.

2.) Posztjugoszláv kontextusok

2.1. Az migráns írók „beszédmódja“ a szülőföldről

„...az emigránsok idegensége segít élesebben látni, észrevenni azt, amit a helyiek már nem érzékelnek. A kettős identitás esély mindkét nyelv megújítására is. E kívülről állás, határpozíció, s z t e r e o k u l t u r á l i s l é t lehetővé teszi, ...hogyan megváltjunk fóbiáinktól, beidegződéseinktől, az ideológiáktól és mániákus emlékektől, mitikus kontextusoktól és előítéletektől.“

(Gilbert Edit: A perifériáról a centrum)¹⁶ 23.p.)

2.1.1 Gion Nándor és a tagoltság poétikája

Gion Nándor a vajdasági magyar irodalom neoavantgárd törekvéseinek egyik szuverén tehetségeként tűnt fel a hatvanas évek elején, a – ma már irodalomtörténeti jelentőségű – újvidéki Új Symposion folyóirat alkotói körében. Kísérletező kedve azonban nem korlátozódott az újszerű formatechnikák kialakítására, hanem konfliktushelyzeteket is bátran vállalva törekedett a vajdasági magyar élet történelmi múltjának és mindenkori jelenének az ábrázolására, azoknak a személyes sorsokat alakító társadalmi és politikai mélyáramoknak a kegyetlen valóságghűséggel való megjelenítésére, amelyek az élet jugoszláviai útjának irányát és minőségét kialakítják,

---

¹⁶ Gilbert Edit: A perifériáról a centrum. 1. 23.p.

lehetőségeit és lehetetlenségeit meghatározták. Ez az út mint közös jugoszláv politikai fikció azóta megszűnt, de megmaradt mint törzsi háborúk véres csatateré a 20. századvég Európájának kellős közepén, Gion Nándor pedig 1994-ben áttelepült Magyarországra. *„Nagyon szerettem volna panaszkodva átjönni Magyarországra. Hogy engem hogy elnyomtak ott Jugoszláviában, és hogy mennyire megszenvedtem a magyarságomért. De ez nem igaz. Nem nyomtak el, nem is szenvedtem. Támadgattak valóban, volt úgy, hogy csapkodtak körülöttem a villámok, de még amikor a Milosevics-féle rezsim került hatalomra, jóformán én voltam az egész Vajdaságban az egyetlen főszerkesztő, akit nem váltottak le és nem rúgtak ki az utcára, nem csuktak le. ...[...]...Még csak nem is úgy jöttem Magyarországra, hogy azt mondhattam, hogy engem, mint főszerkesztőt lenyakaztak. Nem. Egyszerűen átjöttem, mert éreztem, hogy az nem az én világom többé és én már hasznos nem tudok ott lenni.“¹⁷*

Gion ezekben az években írt könyvei a maga mögött hagyott élet anyagából írt novellák füzére, közös szereplőkkel, akiknek a sorsában, életük hétköznapi eseményeiben a felbomló ország évekig tartó polgárháborújának emberi tragédiái tükröződnek.

A Mint a felszabadítók (1996) c. kötetben az író a motívumoknak és a címekhez kapcsolódó témáknak szövevényes, ugyanakkor laza hálózatát hozta létre, amely műfaji meghatározása szerint elbeszéléseket tartalmaz azonban Szilágyi Zsófia szerint „mégsem különálló történetek egymásutánjaként olvassuk a kötetet, hanem sajátos, köztes műfajiságú műegészként, „majdnem-regényként“. (SZILÁGYI 2007) A gioni regények közelsége a novellaciklus műfajához valószínűleg azzal magyarázható, hogy Gion Nándor szinte minden művében „egy történeteket mesélő én-elbeszélő a narrátor akinek történeteit az író a narráció és a motívum-illetve metaforarendszer segítségével szervezi koherenssé.“ (SZILÁGYI 2007) Szilágyi Zsófia szerint ezért nincs jelentős különbség műfaji szempontból a gioni regény és

---

¹⁷

Akadémiai beszélgetések. www.mmakademia.hu/ab5/504.php.

novellaciklus között és ezért érezhetjük mindkettőt egységes műegésznek. (SZILÁGYI 2007)

A Mint a felszabadítók első novellájában (Szomorú langaléta négerék) ismerkedünk meg a kötet elbeszélői szituációjának két résztvevőjével: Iрмаi József asztalosmesterrel, a mesélővel (aki itt még nem narrátorként, hanem szereplőként lép elénk) és M. Holló János íróval, a történetek hallgatójával és megformálójával. „A kötet írófiguráját mégsem nevezhetjük teljes bizonyossággal az elbeszélések szerzőjének, Gion nem teszi egyértelművé az olvasó számára, ki kerekítette végül novellákká az asztalosmester történeteit, mivel a kötetben jelen van egy, a szereplőktől független, a ciklus keretét szolgáló nyitó-, ill. záróelbeszélést egyes szám harmadik személyben elmondó elbeszélő, aki lehetne akár a többi novella megformálója is egyben“ – írja tanulmányában Szilágyi Zsófia. (SZILÁGYI 2007)

„A Mint a felszabadítók írófigurája, M.Holló János először 1975-ben a Sok az eszkimó, kevés a móka, című, A vajdasági magyar humoristák évkönyve '75 című antológiában jelent meg“ – tudhatjuk meg Horváth Futó Hargita értekezéséből, mely elmélyültebb, összevető vizsgálat eredményeképpen intertextuális kapcsolódási pontokat mutat ki a az életműben. (HORVÁTH FUTÓ 2012:43) A Gion-életmű egyik kapcsolódási pontja a mesélő személye, kinek figurája „újra- vagy továbbíró eljárásokkal“ gazdagítja az elkezdett történetet.

A mesélő személye biztos tehát, az íróé azonban meghatározhatatlan: úgy tűnik, mintha ezzel a poétikai megoldással a történetmondás jelentőségére szeretné felhívni a figyelmünket. Hiszen a mesélés még életet is menthet, itt Iрмаi József, „a háború utáni Jugoszlávia polgára hívja segítségül az elmesélés aktusát, s abban bíz, hogy a történetmondás révén megérti s talán el is felejt mindazt, ami történt.“ (SZILÁGYI 2007) „Ha valamit el akarunk felejtetni, beszéljünk róla minél többet“ – mondja a Börtönről álmodom mostanában c. regény narrátora is.¹⁸

---

¹⁸ Gion Nándor: Börtönről álmodom mostanában. Forum Könyvkiadó, 1990, Újvidék.

Gion könyvében „úgy beszél a jugoszláviai háborúról, hogy közvetlenül szinte egyáltalán nem szól róla“. (SZILÁGYI 2007) A novellákban megjelenített történetek két idősík között játszódnak le. Múlt és jelen között láttatja a háborús Jugoszláviát, Vukovár szélvését, olyan szereplők megjelentetésével, mint Modrovich Béla „a remegő kezű háborús hős“, vagy Musztafa, a tizenöt éves bosnyák fiú, „aki azzal dicsekszik, hogy már ölt embert“.

A Kardvívó télen és tavasszal című elbeszélésben hirtelen soknyelvűvé válik a világ: az ötvenhatos magyar menekült kardvívó bajnok és a szerb rendőr csak a tolmácként fellépő Irmái József segítségével tud beszélni egymással. Jelképi erejűvé azért válik a történet, mert „Gion korábbi műveiben a nyelvi különbségek szinte sohasem akadályozták meg a párbeszédet.“ (SZILÁGYI 2007) Irmái Józsefnek csak úgy sikerül létrehoznia a dialógust, hogy tudatosan félrefordítja a két beszélgetőpartner szavait. „Nacionalisták ezek valamennyien. És imádják a kapitalizmust. Nem engedhetjük ki őket az utcára az emberek közé.“ – mondja a szerb rendőr a „trágár szövegű dalokat éneklő ötvenhatosokról. „Azt mondja, hogy szépen énekelnek a fiúk odabent a tűz körül“ – tolmácsolja ezt Irmái a magyar vívóbajnoknak.¹⁹

A medúzák nem hoznak szerencsét című elbeszélésben pedig a Jugoszláviát jelképező szabad és végtelen tenger a medúzák megjelenésével egy pillanat alatt csapdává változik át. A Gion-életműben és a vajdasági magyar irodalomban egyaránt metaforikus jelentésű tenger köré szerveződő szimbólumrendszer újabb árnyalattal gazdagodhat tehát: a tenger a soknemzetiségű Jugoszlávia jelképévé válik. (SZILÁGYI 2007) Tolnai Ottó nevezetes meghatározását idézve: „A jugoszláviai magyar költészet abban különbözik a magyarországitól, hogy az előbbinek van tengere:“

---

¹⁹ Gion Nándor: Kardvívó télen és tavasszal. In: Mint a felszabadítók. Osiris Könyvkiadó, 1996. Budapest.

„Százféle nyelven beszélnek és gyűlölik egymást...[...]...Addig maradnak tehát nyugton, amíg lehűthetik magukat a tengerben, de egymás torkának esnek majd, ha egyszer a tenger kiveti őket.”²⁰

A tenger jelenléte – és hiánya – mint állandó motívum, jelen van Balázs Attila, Lovas Ildikó és Tolnai Ottó műveiben is.

Szilágyi Zsófia tanulmányában Gion Nándort Andrićtal hasonlítja össze: Andrić és Gion hősei ugyanabban a világban élnek: itt az erőszak, az agresszió, a háború kitöréséhez egy pillanat is elég (miként a medúzák megjelenéséhez), itt a pusztítás az élet része, nincsenek vétkesek és áldozatok, győztesek és vesztesek. Nem lehet véletlen, hogy a Gion könyvében felbukkanó egyetlen etnikum felett sem ítélik, de az sem, hogy az író a háborúról akar ugyan beszélni, mégsem tud írni róla. (SZILÁGYI 2007)

Ha a háború kitöréséről közvetlenül nem is, hatásáról mindenképpen szól ez a könyv, hiszen a polgárháború végeztével nemcsak a jelen változott meg, hanem a múlt is átalakult. De nemcsak Gion hőseinek a világa változott meg: az sem lehetetlen, hogy a Mint a felszabadítók az író pályáján fordulatot jelent. A kötet narratív struktúrája bonyolultabb, mint az előzőeké, az elbeszélő státuszára és a történetmondás jelentőségére nagyobb figyelem irányul, mint a korábbi művekben, s a novellaciklus szövege így kissé metatextussá válik, vagyis önmaga, s általában a szöveg megszületésének nehézségeiről is szól. Olyan műfajok és epikai paradigmák határán álló Gion-mű ez is, amelyet elsősorban azért szeretnek olvasói, mert nem hiányzik belőle a gioni életmű alappillére: a történet – írja róla tanulmányában Szilágyi Zsófia. (SZILÁGYI 2007) A történet, amely mindig az „itthoni” színeket hozza be az elbeszélésekbe, az író szülővárosát, Szenttamást gyakran választja a történetek színhelyéül, s a szereplők is innen származtathatók.

A Mit jelent a tök alsó? (2003) című kötet egy évvel Gion Nándor halála után került kiadásra, novellák a hagyatékából. A novellákban a narrátorok színes egyénisége, világa erősen rányomja bélyegét az írásokra, így

---

²⁰ Gion Nándor: A medúzák nem hoznak szerencsét. In: Mint a felszabadítók. Osiris Kiadó, 1996. Budapest.

a visszatérő szereplőgárdával azonos közegben játszódó történetek, még ha csak lazán kötődnek is egymáshoz, kirajzolnak egy nagy elbeszélést, azt, ami lényegében minden novella háttérében ott rejlik: a mesélés és a mesélő történetét. Hiszen Gion regényeiben is hasonlóképpen építkeznek: ott is hősei és mellékszereplői sok-sok történetből, az elbeszélésekből és az éppen velük megeseőkből, sőt, sokszor a megálmodott, elképzelt vagy hazudott történeteikből alakul ki a cselekmény egésze. Egyéni hangulatú újragondolása ez a magyar, anekdotából táplálkozó irodalmi hagyománynak.

A Borsszóró (pepperbox) revolver és a címadó Mit jelent a tök alsó? ciklusban egy-egy elbeszélő történetei szerepelnek. Az előbbiben a viharedzett, a háborús Mostarból Budapestre települt festő-testőr mesél, az utóbbinak a szintén áttelepült író bonyolult, részben alvilági, részben üzleti, részben írói, művészi kapcsolatai, barátai és ismerősei adják a témáját. A történetek azt érzékeltetik, hogy itt minden, szinte minden megtörténhet: maffiás leszámolás, emberrablás, de még az is, hogy egy leszámolás során az ukrán rablógyilkos kibékül a bosnyák teheautósofőrrel (és csempésszel). Az ő nézőpontjukból, világukból látunk rá arra a konzolidált(abb), polgári hétköznapi életre, amit mi élünk és aminek értékeit mindenestül vonja kétségbe ez a csak az erő törvényét ismerő társadalom. Ezek az alvilági figurák nagyon is emberiek, valódiak.

Papp Ágnes Klára tanulmányában az írói beszédmódról a következőképpen értekezik: „A novellák kettéválása elbeszélt történetre és elbeszélőre megteremti a csak szemlélő narrátor világát. Fontos szereplője ezeknek az írásoknak az író figurája: az utolsó ciklusnak ő a mesélője is, a másodiknak pedig a megszólított hallgatója. Átmeneti alak a gyanútlan vagy önáltató (csak a háttérben jelen levő), a rendszerváltás valóságáról tudomást venni nem akaró magyar társadalmat képviselő figurák és a sokkal világosabb és színesebb alvilági szereplők közt: mindkét világot látja, ismeri. Ez az átmeneti helyzet, a nagyon különböző világok egymás mellé helyezése pedig már önmagában ironikus hatású. Ahogy az írói lét lehetőségei is az író-narrátor alakjában testesülnek meg, amikor alvilági üzletember barátai

szemszögéből önironikusan láttatja a maga életét.²¹ „Végeredményben mindannyian jól jártunk. Két lepusztult szerb nyikhaj napok alatt megkeresett kétezer márkát, én, a Délvidékről átköltözött magyar író egyetlen késpengével szereztem háromezer márkát, durván átszámítva több mint háromszázezer forintot, sőt az egész eseményt megírtam egy rövid novellában, amit leközölt, valamelyik országos napilapunk, és ezért kifizetett bruttó tizenkétezer forintot. Akkor ugyan elméláztam egy kicsit, belegondoltam pályaválasztásom gazdasági célszerűségébe, szerencsére nem vagyok melankolikus alkat, összekaptam magam, írtam egy novellát Margitkáról, az érmekeket és egyéb bigyókat árúsító boltosról, akinek gázipisztollyal az arcába lőttek, meg Juszufról, a zseniális ékszerészről, akit felrobbantottak Budapest belvárosában.”²²

A délszláv háborúk felforgatták a délvidéki magyarság életét, hétköznapjait, mégis ebben a „vérzivataros“ évtizedben, ha szülővárosától távol is, mégis a téma, a helyszín, a figurák mind a hátrahagyott világ, a Szenttamáson elkezdődött történet szereplői, amelyet még itthon indított és „odaát“ is ez a történet került az olvasók elé, ez a „regényfolyam“, amely nem egyszerűen történelmi illusztráció, hanem az írásban újraélt és továbbélt élet magas esztétikai színvonalú ábrázolása.

„Amikor 1994-ben Gion Nándor nyugdíjba vonult és áttelepült magyarországra, már túl volt életének ötvenedik évén. Nevezetes regényeket, elbeszéléseket, színes történeteket vitt magával, valamint a történetmondás mesterének, megbízható elbeszélőnek jó hírét. Többször nyilatkozta, egész életében magyarországi írónak készült. Magyar író volt a Vajdaságban is, azon kevesek sorába tartozott, akit mielőtt odaért volna, Magyarországon is elismertek és elfogadtak, mégis oda vágyott, nyilván nem pusztán a „magyarországi író“ rangja vonzotta, hiszen amikor áttelepült, a kisebbségi (magyar) író életformáját váltotta szabadfoglalkozású szintű, rendkívül

---

²¹ Papp Ágnes Kára: Gion Nánor: Mit jelent a tök alsó?

www.kortaronline.hu/0411/htm

²² Gion Nándor: Mit jelent a tök alsó? Noran Könyvkiadó, Budapest 2003.

szuggesztív megjelenítése. magyarországi író életformájára. Ezáltal megszerezte magának az elidőzés, az írásnak szentelhető idő jogát. Nem kellett mást tennie, csak írni, elbeszélést, regényt, filmet.

Maga mögött hagyta a kisebbségi író nyűgös és kényszerű mindenességének terhét, a rádiós újságírást, színházigazgatást, rádiós főszerkesztést, bizottságokban, értekezleteken való idővesztést. Béklyókból szabadult, az áttelepülés azonban, nagyszámú nyilatkozata bizonyítja, életrajzának új fejezeteként inkább az emlékezetbe, leginkább a gyerekkorba, a fiatalság éveibe való visszatalálást jelentette, semmint új szellemi otthont. Korábbi műveit adta ki újra, kisebbségiként tervezett trilógiájának két kötete után megírta a harmadik kötetet, elbeszéléseket, publikált, filmeket írt, halála előtt újabb regényt fejezett be, közben díjakat kapott, ünneplésekben volt része, de korábbi írásainak élményvilágától, nyelvétől, elbeszélő gyakorlatától, a választékos és különös névadástól nem távolodott el, még akkor sem, amikor képzeletére hagyatkozva háborús háttérket és helyzeteket rajzolt meg, mert az elhagyott, ám el nem feledett országban éppen a soros háború dúlt.“ – írja Gionról Bányai János. (BÁNYAI 2003:180)

2.1.2 Balázs Attila és az otthontalanság poétikája

Balázs Attila munkásságával kapcsolatban is beszélhetünk régióink emigráns magyar íróinak helyzetéről, ambivalens státusáról. „A mi magyar emigráns írónk elsősorban az anyanyelvi közegbe emigrált.“ – „Tavaly, nem, inkább annak előtte: tettem egy kis körutat az innét Pestről sokak számára távolinak és ismeretlennek tűnő Délvidéken. Tudniillik, vagy sem, inkább nem, vagy igen, én délvidéki vagyok: 1991-ben jöttem föl Pestre. Emigráltam az anyaországba, vagy hogyan. (?)“²³ – „...viszont a regionális/lokális tudat és emlékezet, a sziget perspektíva továbbra is meghatározza munkásságát.“ – írja

---

²³ Balázs Attila: Világsarok non-stop. zEtna, 2006.

tanulmányában Hózsa Éva. A szülőföld jelenvalóságából az anyaországba költöző alkotó eltávolodik az *itt*-től és a szülőföld, valamint a magánmitológia sajátos módon széttagolt változatait már az *ott*-ba integrálja, vagy éppen a történelmi téma/regény, esetleg az emlékező attitűd felé fordul. (HÓZSA 2009)

Bányai János a következőképpen fogalmazza meg a háborús „veszteséglistát”: „Mitől fosztotta meg a most záruló háborús évtized a története szerint még „jugoszláviai“, a mai elbizonytalanított szóhasználat szerint ismét „vajdasági“ vagy a mostanra egyre erőszakosabbá váló „újnyelvi“ (ön)íroniával „szerbiai“ magyar irodalmat? Elsősorban a *térélménytől, a tágasság, a nyitottság élményétől*, még akkor is, ha ezen élmények értékalapja a sokat ígérő, ám homályos, félig kialakult, új(nyelvi) szótárakban hamis illúzióknak minősül. Függetlenül a megítélés változásától, Tolnai Ottó metaforájával erősítem meg, hogy az egykori jugoszláviai magyar irodalomnak volt *tengere*, ami pedig ebből a tengerből az új országban megmaradt, nem ugyanaz a tenger, nemcsak jóval rövidebb partszakaszokra vagy a hiányzó szigetvilág miatt, hanem a magyar (nemcsak kisebbségi) kulturális emlékezetben elfoglalt helye miatt sem lehet ugyanaz. Az évtizeddel ezelőtti ország tengere Isztriával, a Kvarneróval, Fiumével, Dalmáciával és szigetvilágával, a zárai ezüst kegytárgyakkal meg Dubrovnikkal, nem pusztán földrajzi értelemben tágas térség az akkori (bár még mindig élő) kisebbségi - „jugoszláviai“, „vajdasági“ – magyar irodalom élményrendjében, hanem időt és teret, történelmet és kultúrát, legendát és romokat, hegycsúcsokat és sírhelyeket összekötő hagyományvilág. Tudjuk, a hagyományvesztés a legnagyobb veszteség, aligha élhető túl. A század utolsó évtizedének háborús története ettől a mozgalmas (tág és nyitott) térélményétől, Európát és a magyarságot összekötő, a magyar történelem régi évszázadait is felidéző örökségélménytől fosztotta meg a jugoszláviai, vajdasági magyar irodalmat , és tette szó szerint is kisebbségivé.“ (BÁNYAI 2000:14)

Balázs Attila *Ki tanyája ez a világ* (2000) című könyvének bemutatkozó sorait idézve: „*Nevem Balázs Attila. 1955-ben születtem*

Újvidéken, egy ma már nem létező országban. Szomorú és érdekes tapasztalat ez a van egy ország, nincs egy ország. Akivel ilyesmi megesik, másképp látja a világot, bár nehéz tömören megfogalmazni, pontosan miben rejlik e másság. 1991 őszétől Budapesten élek, és azóta megjelent könyveimben azt próbálom megragadni, mi történt velem ezekben a viharos időkben, határok átszabásában és másban nem csak ma meg tegnap, hanem jóval régebbi időktől fogva. És mivelhogy nekem rövid az emlékezetem, így aztán a szélesebb értelemben vett családi emlékezetre kényszerülök támaszkodni, távol minden hivatalos történelemírástól, amelyiknek sosem hittem igazából. Vélem, ha a családi emlékezet gyakorta ugyancsak torzít, mégis sokkal emberközelibb, intimebb és lényeglátóbb a maga módján, felejtéseivel, rosszul emlékezéseivel együtt. Mindenképp színesebb, íróilag kamatoztathatóbb, tehát mondjam akár így: játékosabb. Én pedig: mit nem adnék egy jó játékért? “²⁴

Ezt a már nem létező országot örökíti meg az Én már nem utazom Argentínába (1995) c. kötet novelláiban: *„Egyszer volt egy ország...A nap felkelt, bejárta a maga pályáját, utána lenyugodott...Egy ország volt ez a maga nyavalyáival együtt. Ahol széles vala az égbolt, erős a nap tüze, hideg a szél beretvája, ahol el lehetett nyújtózni a meleg fövényen, s nyugodtan meg lehetett fagyni a térdén felüli hóban. Tehát teljes. A maga azúrkék tengerével együtt. Sós hullámokkal, dagadó, vagy épp petyhüdt vitorlákkal...Olyan ország volt amely sokat elbírt. Ugyanakkor keveset. Mert benne munkált az „iszonyatos indulat“, megbékélésért pedig fut az ember ezer templomba. Isten végül nem tudta egységesen elképzelni az egész ügyet, „sértett félként“ kivonult belőle. “²⁵*

A háborús évtized hangulata nyomja rá bélyegét s a „jugonosztalgia“ meghatározó jegye Balázs Attila prózájának. Egyre-másra a hátrahagyott élet mozzanatai bukkannak elő, töredékek a múltból, újvidéki helyszínek, utcák, emlékek, régi barátok, rockzenekarok, békebeli dzsesszfesztiválok, mind a

---

²⁴ Balázs Attila: *Ki tanyája ez a világ?* Budapest, Kortárs Könyvkiadó, 2000.

²⁵ Balázs Attila: *Ede a kanyarban.* In: *Én már nem utazom Argentínába.* Budapest, Kijarat Kiadó, 1995.9.p.

régi Jugoszlávia, a hátrahagyott, elveszett otthon képei. A visszatérés is egyre távolibbnak tűnik már, és mindezek mögött ott van az Adria képe. A valaha volt „elsüllyedt“ haza, az otthon képe, „balkáni Atlantisszá“ magasztosul a visszaemlékezések távlatában.

Az *Én már nem utazom Argentínába* című kötetrel kapcsolatban írja Reményi József Tamás miszerint Balázs Attila pályáján a jugoszláv háború s az exodus új időszámítás kezdetét jelenti: „A remegő *hajdan...*-t váltja föl a drasztikus *már nem (...)* Ez a zene már más.“ (REMÉNYI 2009)

A *Király* album (1998) című elbeszéléskötet novelláiban viszont Balázs nem Pestre távolodik hajdani világától, hanem a védtelenség és hontalanság metaközegébe. Ebben a kötetben az első, meghatározó benyomás, hogy a mesélő nem érkezett meg a pesti Király utcába, nem is fog soha, nem azért, mert idegen a pálya, amely nem rejteget annyi elementáris élményanyagot, mint az újvidéki, hanem mert az otthoni katasztrófa, egy egész addigi világ, élet összeomlása mindennemű mesét: irodalmat, művészetet megkérdőjelez.

„Magyarország rabja vagyok“ – hangzik egy helyütt a vallomásos szófordulatot gúnyosan átállító megállapítás: az okmányok híján helyhez kötött menekült valóságos térbeli rácsok közé kerülve az idő rácsai közül – között tekint-bújik visszafelé. (REMÉNYI 2009)

A *meztelen folyó* (2004) c. kötetben is az otthonvesztés, az otthontalanság válik központi motívummá, a két meghatározó állomást, élethelyszínt, a Vajdaságot és Budapestet összekötő folyó és a tenger képével. „Ez az én menés-maradás könyvem, amelyben sokkal nagyobb utat járok be, mint a valóságban: az újvidéki teleptől a budapesti Király utcáig. Maga a meztelen folyó pedig természetesen a Duna, amelynek mentén fölvándoroltam, és amelyik életem meghatározó folyója. Ugyanakkor a címet egy újvidéki látogatásom eredményezte, melynek alkalmával kiálltam az egyik szétbombázott, vízbe omlott híd csonkjára, s valósággal letaglózott az ember építette hidak nélküli folyó lépe. Meztelenül nézett ki.“ – mondja könyvéről az író. (MÉNESI) Ebben a kötetben ismét az emlékezés, a múlt

felidézése, egy családtörténet fragmentumainak összeillesztése kerül középpontba.

Balázs Attila a bombázások utáni Újvidék képét rajzolja meg, a hídjait vesztett folyóval. A kérdés, amelyet az olvasónak szegez, lehetséges-e fölébe kerülni mindannak, ami lenn, a Dél(vidék)en érte? Lehet-e évek múltával rálátni egykori szerelmekre, barátokra, mámoros szellemi vállalkozásokra, egy fenyegető, de elképesztően színes világra? A főhős csak annyit tehet, hogy valahol sokkal föntebb a folyónál fölakapszkodik a hegyoldalba, onnan száz kilométerekről is látja a régi péterváradhi hidat. Pedig azt lebombázták. És lát olyat is, ami tán nem is volt soha.²⁶ (BALÁZS 2004)

A főhős talán valami olyasmit lát, amit Ex-Symposion Exjugó-lexikon számában így értelmez a vonatkozatható szócikk: „JUGÓ: Az embertől délre elhelyezkedő vágy. Az érthetetlen szabadság, a felfoghatatlan ideális állapot fikciója a tőle északra elhelyezkedő rabszolganépek szívében. Egy hely, ahol nincsen magyarázat se égen se földön, se északon, se délen, se keleten, se nyugaton, senkinek nincs halvány segédfogalma se, hogy mi tartja egyben, miért nem esik szét pozdorjává a jugó-gondolat, még akkor se, amikor már szétesett.“ (FORGÁCS–KORBEL–SZAKÁCS 2013)

2.1.3 Távolodás Bácskától (Majoros Sándor novellái)

Ha igaz az az állítás, hogy az irodalom az élet sűrítője, akkor a novella kétségtelenül az irodalomé, a prózairodalomé. Ebből következik, hogy a jó novella mindig az esszenciáját adja a világnak: mint tenger a cseppben összefogja és megmutatja mindazt, ami az irdatlanul nagy és legalább annyira bonyolult világból rejtve marad számunkra.²⁷ (MAJOROS 2004)

---

²⁶ In: Balázs Attila: A meztelen folyó. – Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2004.

²⁷ In: Majoros Sándor: Akácfáink sokáig élnek. Budapest, Timp Kiadó, 2004.

Majoros Sándor történetei külön-külön mutatják meg egy-egy szeletkékét a térből és időből kiragadott Bácskának, de tágabb értelemben is összefüggnek. Nemcsak a helyszín, a táj, a szereplők is átvándorolnak egyik novellából a másikba, s mintegy kiegészítik, teljessé teszik a róluk alkotott képet.

A földrajzilag jól körülhatárolható helyszín mellett az idő is pontosan megállapítható, sőt hangsúlyos eleme az elbeszéléseknek: a Jugoszláviához tartozó Bácskában vagyunk, s a nyolcvanas évek utolsó harmadát éljük, azt az időszakot, amikor már háborús fellegek gyülekeznek a déli, délnyugati látóhatár szélén. Ami történik, az jószerével személyes ügy. Még a háború fenyegetése is csak árnyék, a napi teendők, gondok és bajok árnyéka, a Balkán megszokott velejárója. A bácskai embernek fogalma sincs róla, milyen végítélet zúdul rá hamarosan, pedig annak jelei már nagyon is nyilvánvalóak.

Majoros Sándor novelláiban a Jugoszlávia széthullását megelőző időszakról mesél. A novellák színtere a napfényes Bácska, amelyről köztudott, hogy a Balkán és Európa határmezsgyéjén terül el, ezért többféle kultúrának és temperamentumnak ad otthont. Ez a „ha akarom Balkán, ha akarom Európa” – állapot nemcsak kényelmes, de kifejezetten hasznos is volt azokban az időkben, amikor még együttjárt a bordópiros útlevéllal s a szocialista országokhoz képest valamivel magasabb életszínvonalal. A bácskaiak nem sejtették, hogy a jólét és a nyugalom, ami körülveszi őket, nem több bűvészmutatvány nál. Az ébredés pillanata csak 1991 nyarán, Szlovénia függetlenségének kikiáltásával szakadt rájuk. A kötetekben található írások groteszk történetek, néhol talán mulatságosak is, de legalább annyira komolyak és tragikusak, mert hiszen egy modernkori Atlantisz elsüllyedéséről szólnak. A novellák ennek a valamikori birodalmi színekben pompázó, de ma már csak a múltban létező világnak próbálnak emléket állítani. (FEKETE J. 2008)

Az Akácfáink sokáig élnek (2004) c. novelláskötet kapcsolódik a Meghalni Vukovárnál (2002) c. regényéhez, a novellák a polgárháború előtti években játszódnak le, ugyannakor azért is, mert szinte mindegyik a háború

kitörésével zárul. A kötet címe is a hagyományt idézi, a régió irodalmának történetéhez is köthető: „...akiknek van némi ismeretük a vajdasági magyar irodalom múltjáról...aki tudja, és sokan tudhatják, hogy irodalmunk alapítója, Szenteleky Kornél, a vajdasági magyar irodalomra való igényt bejelentő novellaantológiája az *Ákácok* alatt címet viselte, és azóta az akác, az akác afféle „foglalt“, „lefoglalt“, azaz kultikus fája a vajdasági magyar irodalomnak...” (BÁNYAI 2006:54)

Varga István könyvismertetője szerint minden kétséget kizáróan azonosítható a novellák színhelye, Ómoravica, ez a hétezer lélekszámú település Bácskában a szerző szülőhelye, ahol 1991-ig élt. Ha ehhez hozzáadjuk aényt, hogy néhány novellában a narrátor vagy a hős villanszerelő (az író korábbi mestersége Ómoravicán), akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a novellák elsősorban önéletrajzi indíttatásúak. Az olvasható események és az általuk kiváltott érzések és gondolatok egyértelműen primáris élmények szépirodalmi vetületei azzal, hogy a novellák biztos tartalmazznak szekundáris (hallott vagy esetleg olvasott) élményanyagot is, azzal, hogy végső formába a szerző fikciója önti őket. Mindezek a körülmények arra utalnak, hogy Majoros Sándor erősen kötődik eredetéhez, a korábban abszorbeált élményanyaghoz. Ennek szépirodalmi feldolgozása és megformálása a novellákban változó megközelítésben történik, de van bennük egy közös: a valóság realista megjelenítése. (VARGA 2005)

Bizonyos morfológiai hasonlóságok állapíthatók meg egyes novellák között. Ez elsősorban az én-formában történő narráció esetében tapasztalható. A rövid bevezetés után (ez mindig *in medias res* történik a novella szabályainak megfelelően) a narrátor bevallja a múltban elkövetett súlyos bűnét (gyakran halál okozása), majd elbeszéli, hogyan is került sor annak elkövetésére, majd lezárásképpen elhagyja a falut, az országot. „Nem kaphatok feloldozást senkitől“, állítja az *Akácfa*ink sokáig élnek című novella Magyarországra távozó narrátora. A menekülésszerű távozásnak mindig van társadalmi gyökere is.

Majoros Sándor narrátorai nagyon hiteles nyelven beszélnek el a történeteket, a nyelv nagyon is élő, gyakran keveredik benne a kissé lírai beütés a hétköznapi, itt-ott vulgáris szavakat mozgósító nyelvezettel. Ugyanakkor ez a nyelv tartalmaz tájspecifikus kifejezéseket is és szavakat, amelyek talán némileg megnehezítik a recepciót a más tájakon élő magyar olvasók számára.

„Béla bácsi – az öreg hegedűs – sosem hallott nótákat kezdett játszani, megposványosodott szerelmekről és nem egészen optikai csalódásokról. Rákönyököltünk az asztalra, néztük a hamutartóban füstölgő csikkeket és veszni hagyott szerelmeinkre gondoltunk... Béla bácsi pedig csak húzta, egyre csak húzta. Amikor kifogyott a magyar nótákból, rázendített a szerbekre. Az észak-bácskai „lálók“ starogradske pesme névvel illetik ezeket a magyaros hangzású, szerb szövegű dalocskákat és nagyon büszkék arra, hogy ez a műfaj alaposan eltér a sabáci dirli-dirilitől. Akinek szép, bariton hangja van, nem is tudja fékezni magát. Már az első taktusok után elkezd énekelni például azt, hogy: Nema lepše devojke,

Ladi ladi lom, ona pravi lom...”²⁸

A kötet záró novellája, a Rejtőzködők a kötet egyetlen nem realista novellája, amelyben apa és fia valamilyen maguk által teremtett nyelvet alkotnak, ez az identitás megőrzésének egy módja. Aztán egy olyan nagyvárosba kerülnek, ahol e nyelvet beszélnek, de legnagyobb megdöbbenésükre nem értik őket, itt is idegenek. Mintha példázat lenne ez a novella a Magyarországra jutott vajdasági magyarok kezdeti hontalanságának. Mindenesetre ez a novella nem fogadható be egyszerre, mint az előzőek, „rejtett üzenete” miatt nehezebben megközelíthető, de épp ezért vonzó. (VARGA 2005)

A novellákban elbeszélt események helyszíne pontosan meghatározott terület, a dolgok „A Balkán északi részén” történnek, ahol „senki sem felel semmiért”, ahol „mindenütt lopnak, csalnak”, ahol „nincs rend, nincs tisztesség”, vagyis az egykori Jugoszlávia északi csücskében, ami tulajdonképpen választóvonalként határolta el Közép-Európát a Balkántól, ez

---

²⁸ Légióstrükkök. In: Majoros Sándor: Távolodás Bácskától. 140.p.

utóbbinak a neve is beszédes, amennyiben igaz az az etimológiája, hogy az elnevezés a méz jelentésű "bal" és a vért jelentő „kan” szavakból származik. A fenti, a társadalmi körülményekre vonatkozó meghatározások az egykori kirakatország végnapjaira utalnak, az 1980-as évek végére, és az 1990-es évek elejére, az utolsókra, amelyeket a kártyavárként összeomló, polgárháborúk sorába és az általános nyomorba dőlő államban töltött a szerző. Ezekről a végnapokról szólnak az elbeszélések, persze nem tételesen, hanem végtelenül egyszerű emberekkel megtörténő események során átfűzve. Fekete J. József elemzése szerint „Majoros nem kertel, vállalja a regionalizmust, saját szülőfaluja, a vajdasági Moravica (Ómoravica, Bácskossuthfalva, közkeletűen pedig Morovica) és annak lakói történeteit írja. A helyszín toposzai is hitelesek, „könnyen mondhatom, magam is ebben a faluban születtem”, a temető, amelynek leomló löszfalából középkori tetemek maradványait mosta elő a csapadék, a Koplaló, ami egyszerre volt gyermekjátszótér, birka- és libalegelő, futballpálya, a rajta keresztülfolyó patakocskában pedig még csíkhalat is lehetett fogni, aztán az Aranyhordó vendéglő, a takarmánykeverő, a szövetkezet, az egykori vasútállomás (helyén álló kocsmá), mind-mind ott vannak úgy az elbeszélésben, mint a valóságban, és úgy vannak ott, ahogy az elbeszélő mondja.” (FEKETE J. 2009) A hősök nevei között több olyan is akad, amilyen vezetéknevet csak Moravicán hallani, ez mind annak a koncepciónak a részét képezi, amely hitelessé teszi a történeteket, és végső soron a szerzőt magát, hogy hiteles elbeszélője legyen a maga teremtette világnak. „Majoros Sándor önmagát írja.” – hangsúlyozza Fekete J. József a kötetéről írt tanulmányában. A legtöbb valóságreferenciát tartalmazó szövegek mögött is ott a szerzői akarat, a szerkesztés, ami az elbeszélés nyelvi megformálása útján fordítja át a megtörtént eseményeket irodalomba, amelyben a reáliák túltengést mutató mennyisége ellenére is a szerzői fikció uralja a történetet, ám Majoros éppen arra játszik rá, hogy az elbeszélőt és az elbeszélőt azonosíthatóvá, leellenőrizhetővé, hitelesíthetővé formálja. (FEKETE J. 2009)

Fekete J. József tanulmányában Majoros egyik kritikusat idézi, előzőleg megjelent regénye a Meghalni Vukovárnál kapcsán, miszerint a szerzőt vajdasági, majd bácskai íróként aposztrofálta: „Mitől is vajdasági író ő? Attól, hogy a Vajdaságban született, vagy attól, hogy vajdasági ihletésűek az írásai? A világirodalom tanúsítja, attól, hogy valaki egy adott területen született, attól még nem kell kötelezően annak az országnak az írójává lennie, vagy annak az országnak a nyelvén írnia, s ugyanígy attól, hogy valaki egy régió adott körülményeivel foglalkozik, attól még nem lesz kötelezően annak a régióknak a polgára. Csupán a nyelv a döntő, s ennek alapján Majoros Sándor egyszerűen szólva magyar író, akit élmény- és nyelvi világa, tapasztalata egy régióhoz köt. Ebben igaza van a kritikuskak, az írók témaválasztása valóban a nevezett régiókhoz, Vajdasághoz, szűkebben pedig a Bácskához fűzi.” (FEKETE J. 2009)

Majoros Sándor narrátor-főhőse elszakadt egy világtól, „ahol legszebb fiatal éveit töltötte”, úgy, ahogy azt novelláiban elbeszélte, és így emlékezik erre a korszakra: „*Imádtuk az államsportnak minősülő kosárlabdát, Bijelo Dugme nevű szarajevói rockegyüttest és a szármának becézett szerb nemzeti ételt, ami tulajdonképpen a mi töltött káposztánk férfiasan húsosabb változata.*” ...[...], „*Nem vagyok rá büszke, de nem is szégyellem, hogy családomat velejéig áthatotta a jugoszlávság szelleme. Az is közrejátszhatott ebben, hogy anyai nagyapám rögtön az új rendszer ránköszönte után bezárták, mert nyilvános helyen azt találta mondani: visszajöhet még a király.*”²⁹

A novellák jószerevével mind ilyen kedélyesek, az elbeszélő igyekszik derűsen szólni a számára végérvényesen elveszett világról, ami minden fonáksága ellenére számára az ifjúság örömmel megélt idejét jelentette. Arról, hogy valójában mégsem volt annyira felhőtlen az ifjúságnak a volt Jugoszláviában megélt szakasza, a kötet legmegrázóbb, és ezért a legtöbb hangvételésében, stílusában elütő elbeszélése, a Rejtőzködők vall. Arról az emberről, annak családjáról, szól aki tudatában van hogy van anyanyelve, de

---

²⁹ Majoros Sándor: Akácfáink sokáig élnek. Timp Kiadó, 2004.

azt nem abban az országban beszélnek, ahol ők élnek. Amikor pedig végre átkerülnek a határon az anyanyelvét beszélők országában, kénytelenek belátni, hogy az nem a hazájuk, ugyanis mostohán fogadja és idegennek tartja véreit. „Haladtunk.” – szögezi le az anyaországban botladozó fiú magáról és apjáról, de azonnal hozzáfűzi: „Csak nem egyenes vonalban és sohasem saját akaratumk szerint.”³⁰ Ennek a keserű megállapításnak a súlya visszaránt a másik országba, ahol más nyelvet beszélnek, s ami úgyszintén nem hazája a más anyanyelvűeknek. A vajdasági magyar számára a haza fogalma tulajdonképpen nem létezik, sugallja a szerző. (FEKETE J. 2009)

Korábbi novellásköteteiben a Bácska még mágiával, misztikummal, babonával és fantasztikummal övezett régió volt. Regionalista tájszemlélete most sem változott, abban azonban a táj egy súlyosabb jellemzőjét írja meg, ami a hősökre nézve már nem a véletlen jelenségek és események egybejárásának következménye, hanem sorsmeghatározó törvényszerűség, történelmi determináció... *„A megmaradás, az otthonteremtés itt olyan illúzió, ami rögtön semmivé foszlik, ha feltámad a Kosavának nevezett déli szél. Az elvándorló déliek helyébe új honfoglalók jönnek: rácok, bosnyákok, vlahok, lícsánok, szkipetárok, de ők is belépnek a bácskai nyugalom vészes kelepcéjébe. Ez a hely talán az egyetlen vidék az egész földkereken, ami nem hálálja meg az iránta való gondoskodást. Széljárta és halott marad akkor is, ha az őslakók megfeledkeznek a fölszántott hadiutakról.”*³¹ A Bácska azonban nem csak taszító, vagy mondjuk hálátlan lakóival szemben, hanem talán még erősebben vonzza azt, aki innét egyszer már felkerekedett, hogy másutt próbáljon szerencsét. A Bácskától való kényszerű távolodások gyötrő lélektani mechanizmusát is megfogalmazza Majoros Sándor, egy kisebbségbe szorult népet napról-napra felörlő tragédia talán utolsó felvonását. (FEKETE J. 2009)

A változások igenlése és a hagyományokhoz való kötődés furcsa kettőssége a *Távolodás Bácskától* c. kötet (1994) írásaiban is föllelhető. A

---

³⁰ Majoros Sándor: Rejtőködők. In: Akácfaik sokáig élnek. Timp Kiadó, 2004

³¹ Majoros Sándor: *Távolodás Bácskától*. Budapest, KÉZirat Kiadó, 1994.

gyűlölve szeretett bácskai sár, amely leláncol, megköt és fogva tart, nemcsak a mozgást, a távolodást teszi lehetetlenné, hanem a feledést is. A múlt, a jelen s talán a jövő itt kísért ezekben a történetekben, amelyek együttesen hirdetik a tanulságot: „a bácskai föld visszahívja idegenbe szakadt lelkeit, s e vidéktől minden távolodási kísérlet eleve halálra ítéltetett.” (MAJOROS 1994)

„A lelenházban töltött évekről nem szívesen mesélt...Hallgatott, várt a sorára és nem szólt senkihez. Némasággal tagadta meg mindenfajta emberi kötődés szükségességét. Várt, mert elég okos volt ahhoz, hogy önmagától is megértse: minden helyzet, amit az ember megél, vagy átvészel, csak közbülső állapot. Nincs végpont, csak egy végtelennek tetsző folytonosság, ami magától értetődővé teszi az előbb vagy utóbb bekövetkező változást.

Anyám szerint ez az út, a Topolya felé vánszorgás azóta is tart és nem ér véget soha. Hiába töltötte le nagyapám a börtönbüntetését, s hiába jött haza gyógyíthatatlan isiásszal, a tényeken ez semmit sem változtat.”³²

„Majoros Sándor egy-egy leírásban, egy-egy helyzetképében, hangulatfestéseiben és sorsot formáló eseménysorában olyan Bácskát rajzol, amilyenre a mi irodalmunkban leginkább csak a régebbiek vállalkoztak. Ehhez a Bácska-képhez Majoros a változásokat is hozzáadta, jelezve, hogy ez a vidék még mindig irodalmi lehetőség...” – írja Majorosról Bányai János. (BÁNYAI 1990)

Thomka Beáta szerint „a történelmi, a jelenbeli és a migrációs folyamatok elemzésének tanulsága többek között az Ex-YU szellemi értékeiből származó alternatív művelődési vízió, amely változatlanul értékteremtő energiákat hordoz.” (THOMKA 2009:44) Ezt az életérzést, léttapasztalatot a következő generációk is ihletforrásként használhatják. A különböző nemzedékek tagjait „a valamikori közös, virtuális szellemi tér, majd ennek felbomlása, a szétszóródásban azonban változatlanul érvényesnek bizonyuló szellemi, erkölcsi, magatartásbeli értékeinek tudata közelíti egymáshoz.” (THOMKA 2009: 45)

---

³² Majoros Sándor: Telecskai dombok. In: Távolodás Bácskától. 27.p.

2.2 Ex-Yu-közérzet és trauma a „fiatal” vajdasági magyar irodalomban

*„Terveink már nincsenek, csak álmaink...”
(Szakmány György: Apu nem megy sehova)*

Thomka Beáta a következőket írja tanulmányában a Jugoszláv Köztársaság széthullása után kialakult „posztkoloniális” léthelyzetben a kulturális tartalmak továbbvitelének nehézségeiről: „A posztjugoszláv tudatban és az intellektuális diaszpórában megőrzött értékteremtő tartalmak, valamint a törések, traumák, amelyek beékelődtek és megroppantották, legalább olyan határozott vízválasztót jelentenek és fognak jelenteni a térségben elő régi és újabb nemzedék között, mint amilyen például az Osztrák-Magyar Monarchiában születettek és az első világháború utáni generációk között fennállt.” (THOMKA 2007)

A délszláv háborúk utáni vajdasági magyar irodalom (...) reagálása az átélt traumára: a rövidprózai forma a fiatal alkotók leggyakoribb közlési módja, míg a regényszerű szerveződések is töredékekből, narratív fragmentumokból, rövidtörténetekből építkeznek. Mindennek nemcsak poétikai, szociológiai, hanem pragmatikus okai is vannak egyes alkotóknál: a háború okozta hányattatás, a gyakori lakhelyváltogatás, a létbizonytalanság eleve lehetetlenné teszi a nagyformák művelését: a nagyregényhez tartós biztonság, konszolidált életkörülmények is szükségesek. (MIKOLA 2013:99)

A fiatal irodalom képviselői a posztjugoszláv tudat leképezéseit már többszörösen traumatizálva kapják: a szülők, nagyszülők elbeszéléseiből ismert jóléti társadalom, Tito „operett-kommunizmusának” minden vívmányát már csak egy széthulló ország díszletei között láthatják. Az időszak, amely döntő módon megváltoztatta az ott élő emberek életét, 1991-ben, a délszláv

háború kirobbanásának idejére tehető. Toldi Éva tanulmányában (Az otthonosság és idegenség alakzatai a rendszerváltozás idején a vajdasági magyar irodalomban) a következőket írja erről az időszakról: „Ami lokális volt, egyszerre egyetemessé vált: az egyéni élet reális, egzisztenciális fenyegetettsége a létezés botrányaként mutatkozott, és ez új irodalmi formákban nyilvánult meg. Egy ország széthullásnak indult, hosszasan semmisült meg, és helyét tizenhét év után sem foglalta el újabb: a mainak még mindig nincsenek szilárd határai, a déliek továbbra is virtuálisak, A valóságtapasztalat lokális és egyetemes egybecsúsítását mutatta....[...]...a Vajdaságban valójában nincs is olyan író vagy költő, aki ne reflektált volna valami módon a körülötte zajló eseményekre...” (TOLDI 2009)

Szakmány György novellisztikus töredezettségű prózájában a középiskolás kamasz majd az egyetemista, később pedig a katonafiú történetei sorakoznak egymás után, A címadó novellában karakteres élethelyzeteket elevenít meg a kilencvenes évek elejéről. Majd a NATO-bombázások következtében kialakult kaotikus vajdasági helyzetről ír az egyetemista fiú szemszögéből. Egyik kritikusa – Zanin Éva – szerint Szakmány könyvének jelentősége az, hogy az Apu nem megy sehová az elveszett háborús generáció egyik lenyomataként is olvasható. Orcsik Roland tanulmányában ide sorolja Aaron Blumm Csáth kocsit hajt c. kötetét is, melynek „zsákmondatai” a zsákutcába jutott ország, s rajta keresztül egy teljesen eltűnt generáció reprezentációi. (ORCSIK 2008) Szerinte Szakmány könyvének erőteljes társadalom- és kultúrabírálatát folytatja az egykori sympós szerzők radikalizmusát. Míg az elbeszélői technikája Gion Nándor, addig a kritikus, szókimondóan nyers hangvétele Végel László műveivel állítható párhuzamba, prózájának ironikus, nosztalgikus világa pedig Balázs Attila kilencvenes években írt szövegeit idézi meg. (ORCSIK 2008)

Fentebb idézett tanulmány szerint a kötet „különleges helyet foglal el a balkáni háborús diskurzusban, mert az ex-jugoszláviai kataklizmát tágabban mutatja be, s talán nem is annyira a háborúra, annak okaira összpontosít, hanem a háború okozta hazátlanná válásra, az emigrációs kísérletekre. A

balkáni háborút tehát egy fiatal magyar értelmiségi talajvesztésén keresztül láttatja.” (ORCSIK 2008)

A 2010-ben a Forum Kiadónál megjelent Rituális labdajátékok című antológia szerzői közül ketten regényszerű kezdeménnyel jelentkeznek ám ezek is fragmentárisak, Aaron Blumm „biciklizései” és Sirbik Attila töredékei, amelyek „Részletek egy kihagyásos regényből”. A legtöbb szerzőnél megfigyelhető a kihagyásos technika. Mikola Gyöngyi szerint „A tér és az idő koordinátáinak átlépése is visszatérő motívuma az antológia szövegeinek, például ahogy a háború elől menekülő hősök visszaemlékeznek „előző életükre”. Az inkarnáció, az átváltozás, a visszatérés vagy az örökös útonlevés, vándorlás is a témarepertoár állandó elemei közé tartozik.” (MIKOLA 2013)

Sirbik Attila „regény-töredéke” „szkáz-formában megalkotott rövidtörténetekből áll, a kamaszfiú elbeszélte emlékezete, pontosabban a főhős-elbeszélő epizodikus emlékezetének imitációja, kalandjainak, élményeinek laza, szaggatott füzére. A cselekmény az 1980-as, 1990-es években játszódik, vagyis közvetlenül a délszláv háborúkat megelőző időszakban és a háború idején Vajdaságban. A „gyerek szeme”, imitált emlékezete több aspektusból is megjeleníti környezetét, érintődik a hithez való viszony, a bűn fogalmának katolikus konstrukciója és a való élet normává lett devianciájának kettőssége, a természetes morális érzék föloldódása, kapitulációja, a felnőttvilág túlhatalma előtt. A kettősség állandó szorongás forrása, melyet a (többnyire alkohollal csillapított) büntudat kísér. Ezzel szoros összefüggésben jelenik meg az ébredő érzékiség aspektusa és az elfojtás, a felnőttvilág durva szexuális szokásai és tabui, a családi, baráti és a tulajdonviszonyok káosza, az agresszió „nyelvének” eluralkodása. Végül pedig mindezt ellenpontoszza az elvágódás, a tenger emlékei, az elszakadt országok tükröződései, egymásra vetülései az emlékező tudatban.” – írja róla Mikola Gyöngyi. (MIKOLA 2013:102)

Bencsik Orsolya a legfiatalabb korosztály tagjaként a délszláv háborúk befejezését tizennégy évesen élte meg, így saját bevallása szerint inkább az

olvasott szövegeken keresztül élte meg a háborút. (BOLDOG 2013) Egy interjúban ezt a következőképpen határozta meg: „A trauma-élmény inkább az olvasott szövegen keresztül férközött be hozzám...tulajdonképpen az irodalom által traumatizálódtam.“³³

Többszörösen kisebbségi léhelyzetet jelenít meg kisprózáiban: az elbeszélő egy patriarcális társadalomban nőként, Szerbiában magyarként, Magyarországon határon túliként igyekszik a többség részévé válni, sikertelenül. (BERÉNYI 2014) Berényi Emőke tanulmányában az autoritás és a diszkrimináció problematikáját az Akció van! kötet kisprózáinak számos részletében felfedezi, „a legerőteljesebben talán éppen a folyamatosan széteső, majd újraépülő s ezért meghatározhatatlan származási helyre mint terra incognitára való utalásban. A Nyúlszív, szitakötönyelv című kisprózában szitakötő-nagymama arra a legbüszkébb, hogy előre tudja, „olyan országban fog családot alapítani, amelynek Jugoszlávia lesz a neve. Gyerekei pionírok lesznek, és boldogan vasalgatja majd piros kis kendőcskéjüket. Azt is tudja, minden egyes tagállam elvesztésével két szárnyának színe egyre fakóbb lesz. Nagypapa-nyúlnak hiába mondaná, hogy ez nem az öregedés jele, hanem a hiányé, nagypapa-nyúl nem hallaná, akkor már évek óta csak az ágyat nyomná. Történne mindez akkor, amikor nagypapa-nyúl megtudná, hogy többé nincsen tengere. Nincs hova lógnia a végtagjait. Többé már nincs miért félnie a cápáktól. Nem fekdhet napernyője alatt a napszúrástól tartva, nem nézheti a szinte pucér női testeket.“³⁴ Ennek értelmében a „Jugoszlávia hiánya“ által megképződő posztjugoszláv önazonosság nem az elbeszélő sajátja, hanem a nagyszülei és a szülei generációjának alapélménye. Neki mindebből csupán a frázisokból strukturálódó jugonosztalgia maradt: a Tolnai Ottó által a vajdasági magyar író tulajdonának minősített tenger azúrja helyett egy kínai boltban vásárolt kék-fehér-piros csíkos fürdőruha. „Mit tagadjam, szeretem a hazámat.“ – hangsúlyozza több ízben is a narrátor, a trauma,

---

³³ Boldog Zoltán: Trauma van! Interjú Bencsik Orsolyával. Irodalmi Jelen 2013.

január-

³⁴ Bencsik Orsolya: Nyúlszív, szitakötönyelv. In: Akció van. Jak-Forum, 2011.

hiányérzet már csak afféle klisészerű, generációs örökségként képez háttérrel a szövegekben.³⁵

Hózsá Éva szerint „a régi sérelmeken, a traumák elszenvedésén és elkövetésén, a veszteségek lajstromozásán nagyon nehezen lép túl a vajdasági magyar irodalom, holott a fogyatkozás folyamatában még inkább egyre erősebb odafigyelést igényelnének az új körülmények és az új nemzedékek kötetei.“ (HÓZSA 2006)

---

³⁵ „Úgy vélem, Jugoszlávia és a hozzá kapcsolódó nosztalgia már csak egy közhely, ugyanúgy, mint az, hogy a vajdasági írónak van tengere. Ráadásul nincs is.” In: Boldog Zoltán: Trauma van! Interjú Bencsik Orsolyával. Irodalmi Jelen, 2013. január.

IV. KULTURÁLIS POLIFÓNIA A RÉGIÓ RÖVIDTÖRTÉNETEIBEN

„...Közép-Európa lényege épp a nemzetiségek együttélése lenne...(...) miként kell újraértelmeznünk a határon túli magyar irodalom mára mindenképp továbbgondolásra szoruló fogalmát...(...) Hiszen nem az írók hivatalos lakóhelyének irányítószámát kell ismernünk ahhoz, hogy őket egy adott régióhoz kössük, legyen az Erdély, Felvidék vagy a Vajdaság: műveiknek kell megmutatniuk azt, miként íródhat egy táj, város irodalommá, hogyan válhat egy régió szöveggé. A művekben nem a határon túli irodalom jelentőségéről tett hangzatos kijelentésekben kell felépülnie az arra a területre jellemző kulturális sokszínűségnek, és a szövegek sajátosságaként kell meglátnunk azt a rétegzett hagyományt, amelynek a magyar irodalom éppúgy része, mint annak a térségnek a más nyelvű irodalma.”

(Szilágyi Zsófia: New Hont a térképen.)³⁶

1. Etnokulturális sztereotípiák a kortárs vajdasági magyar novellákban

---

³⁶ Szilágyi Zsófia: New Hont a térképen. In: Grendel: Nálunk, New Hontban. Madách-Posonium, 2007.

A következő fejezet kortárs szerzők (Gion Nándor, Balázs Attila, Majoros Sándor, Mirnics Gyula) novelláit interpretálva, szövegrészleteivel illusztrálva vázolja a vajdasági magyarság kollektív tudatában rögzült, közhelyes nemzetkarakterológiai sztereotípiáinak irodalmi leképezéseit.

„A vajdasági művészet – születése pillanatától – egzisztenciájában veszélyeztetett közösség, kisebbség művészete is egyben. Olyan eltérő léttapasztalattal és formavilággal találkozunk, amely néha még az „anyaország” többségi kultúrája felől nézve is szinte egzotikus hatást kelt, hasonló a kuriozitásnak ahhoz az élményéhez, melyet az antropológusok is átélhetnek, mikor először lépnek kapcsolatba valamely kis bennszülött törzs világával a távoli kontinenseken. A leglényegesebb különbség az, hogy „európai törzs” lévén a vajdasági kultúra rendelkezik az önreflexivitás és öndokumentálás képességével, ám ez az önreflexivitás és az öndokumentálás jelentős mértékben eltér a magyarországi többségi kultúrában megszokottól.” – írja tanulmányában Mikola Gyöngyi. (MIKOLA 2010: 167)

A vajdasági magyar művészet/irodalom interkulturális helyzetéből következően feltehetjük a kérdést: az ebben a szférában létrejött művészi alkotások az elmúlt évtizedekben vajon közvetítő közegként funkcionálnak a sztereotipikus gondolkodás kialakításában, vagy a köztudatban már kialakult másság-képet árnyalják, erősítik?

A problémakört tárgyalva megkerülhetetlen a közelmúlt történelmi-politikai eseményeinek felidézése, mint háttér felvázolása, (a titói Jugoszlávia széthullása után specifikus helyzetbe került, talajt vesztett értelmiség helyzetének bemutatása, a kilencvenes évek Balkán-háborúi előidézte emigrációs hullám következményeinek felidézése) és a Vajdaságnak, mint multietnikus/multikulturális régióknak megjelenítése a különböző novellatípusok tükrében.

1.1 A Vajdaság mint multietnikus régió

A Vajdaság az a térszerkezeti egység, amely különleges szerepet tölt be már csak a történelmi múltjánál, sajátos fejlődési pályájánál fogva is a Kárpátok által közrefogott nagy európai földrajzi tér regionális fejlődésében. A Vajdaság volt ugyanis e tájon az egyik olyan területi-politikai egység, amely hosszabb-rövidebb ideig „régióként” működött. A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben autonóm tartományként létezett, amikor is egy sajátos, a felszín alatt ugyan nemzetiségi és társadalmi problémákkal küszködő államalakulat, a titói Jugoszlávia területi-igazgatási egysége volt. A 20. század második felében egyfajta „vajdasági tudat”-identitás is kialakult a tartomány különböző ajkú polgárai körében. A szerbek által Vojvodinának nevezett tartománynév magyar megfelelője a Vajdaság, mellette azonban ugyanezen területre a magyar (magyarországi) köznyelvben a Délvidék elnevezés is használatos. (NAGY 2007:23)

A régió etnikai sokszínűsége a 18. századi újraterelítéssel vette kezdetét, amikortól három, jelentősebb lélekszámú náció (a magyar, a szerb és a német) mellett további etnikai csoportok (horvátok, bunyevácok, szlovákok, ruszinok, románok) is a térség lakosai lettek és részben maradtak a mai napig, majd jelentős számú magyar és német telepes család is költözött a vidékre. Az itt élő etnikai közösségek az elmúlt évszázadokban jelentősen gazdagították a térség kultúráját, hagyományait is, úgy, hogy azok egyúttal sajátosan vajdaságivá is váltak. A vajdasági szerb vagy a vajdasági magyar kultúra, hagyomány tehát egyszerre része a térséginek, és tartozik az anyanemzet kulturális örökségéhez is. (NAGY 2007:24)

Alig van a Kárpát-medencének még egy olyan tája, ahol olyan intenzív népmozgások zajlottak volna le az elmúlt évszázadok során, mint a Vajdaságban. A szerbség bevándorlása a 17. század végétől folyamatos, az önkéntes és a kényszerből történő elköltözés főként a magyarokat és a németeket érintette a II. világháborút követő években. A 20. század végén pedig a polgárháborús időszak idézett elő nagymértékű népmozgást, ami

leginkább a szerb menekültek térségbeli letelepedését jelentette. Ezek a népmozgások vezettek oda, hogy a régió etnikai, kulturális és felekezeti szerkezete rendkívül tarka lett. Természetesen létezett a migrációnak egy másik formája is, amely a faluból a városba, a peremkerületekről a tartomány gazdasági centrumaiba irányult. (NAGY 2007:25)

Az 1945-ben újrateremtett és 1991-ig fennálló Jugoszlávia (melynek kötelékeibe „autonóm tartományként” Vajdaság is tartozott) 6 köztársaságában (Szerbia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szlovénia, Macedónia és Crna Gora) az utolsó hivatalosnak tekintett összeírás alapján (1991) 23 528 230 fő élt. (SOKCSEVITY 1997)

A jugoszláv állam széthullását kísérő négy polgárháború – a szlovén-szerb, a horvát-szerb, a boszniai és a koszovói háború – közvetlenül nem érintette a Vajdaság területét, ennek ellenére a vajdasági magyarság ezekben a háborúkban komoly veszteséget szenvedett.

Az exjugoszláv –posztjugoszláv népek etnikai sztereotípiái és az ezekből kialakuló, előítéletekkel terhes diszkriminatív verbális megnyilvánulásokkal foglalkozik Bockovac Tímea a posztjugoszláv viccek sztereotípiáiról szóló tanulmányában. (BOCKOVAC 2008) A jugoszlávság eszménye évtizedekig egyesítette a sokszínű nációt, amely mesterségesen generált kötelék azonban a 90-es években kezdődő válság hatására érezhetően lazulni kezdett, majd Szlovénia kiválásával megkezdődött az eddig felszín alatt lappangó ellentétek kirobbanása.

Bindorffer Györgyi meghatározása szerint a sztereotipizáció az ineretnikus kapcsolatokban a következőképpen kategorizálható: „Saját csoportunkat (ingroup), legyen az társadalmi kis- vagy nagycsoport (például közösség, etnikai, vallási csoport vagy állam, társadalom, nemzet), mindig megkülönböztetjük a környezetünkben levő más csoportoktól, a külső csoporttól (outgroup). „Mi” és „ők” megkülönböztetése az ember identitásának kialakulásához alapvető szükséglet, ugyanakkor egyfajta világrendező elv, a másikról, a körülöttünk levő világról szóló tudás kategóriák mentén való elrendezése, lényegét tekintve tehát a tudás

szerkezetének konstituálódása. Az ember kulturális tevékenysége során nevekkel és kategóriákkal definiálja a társadalom és a kultúra területeit, és a kategóriákhoz szabályokat rendel. „ (BIRNDORFFER 2006)

A posztjugoszláv nemzetek sztereotipikus sajátosságait (az ellentétek sarkítása, nemzetiségi jegyek ismerete vagy nem ismerete vezethet vélt vagy valós sztereotípiák kialakításához, de sértő és gyűlöletet gerjesztő verbális megjelenésekké alakulhatnak át, vagy egyszerűen csak a már meglévő, a tények valós ismerete nélküli ítélet hangsúlyozásai³⁷), egymásról kialakított képét vázolnám a következőkben. Néhány ide vonatkozó tanulmány, felmérés összegzésével vázlatosan a következőképpen foglalható össze a nemzetkarakterológiai tipologizálásuk, egymásról kialakított jellemzésük: a horvátok: furfangosak, nagy taktikai készséggel rendelkeznek, takarékosak, már-már fősvények, sovinizták, a szerbek: féktelen, és irreális hatalomvágyuk jellemzi őket, cselekvő, veszélyes, de általában vesztes nép, szlovének: szorgalmasak, dolgozók, összetartók, de más nemzetekkel szemben távolságtartóak, anyagiasak, fukarok, a montenegróiak: a hősi és történelmi múlt feltétlen tisztelői, de tudatlanok és lusták, boszniaiak: vallásosak, vendégszeretőek, azonban keményfejűek és nehézkesek, a magyarok: szorgalmasak, törekvők, de nem tartanak össze, bizalmatlanok, az albánok: dolgozók, összetartók, de műveletlenek.³⁸(BOCKOVAC 2008)

1.2 A kilencvenes évek politikai eseményeinek hatása a vajdasági magyar irodalomra

---

³⁷ Bockovac, 2008.

³⁸ V.ö.: Vladimir Mikić: *Nacionalizam i etnički stereotipi*. Odsek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu. [transfers.webs.com/arh.mira]

Lásd még: Mladen Stojadinović: *Etnički stereotipi i nacionalni mitovi kao prepreke promirenja albansko-srpskih odnosa*. Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu. [www.academia.edu/2553432]

Jovo Bakić: *Stereotipi o Srbima u javnosti pojedinih zapadnih nacija*. Filozofski Fakultet, Univerzitet u Beogradu. [www.thephora.net/forum/archive/index.php/t-17014.htm]

„A nagyüzem” jugoszláv” munkásairól kialakult pozitív kép a kilencvenes évek elején gyökeresen megváltozott. A hosszúira nyúló balkáni válság kezdetén ugyanis – szinte az „éjszaka leple alatt” - a gyárból eltűntek a „jugoszlávok”. Helyükbe egy szülőföldjével családi kapcsolatai révén szoros kapcsolatot tartó, a németek számára addig ismeretlen nemzeti érzésektől fűtött hangulatú színes embertömeg lépett: szlovének, horvátok, szerbek, bosnyákok és koszovói albánok.”
(Hajdú Farkas Zoltán: *Etnikai sztereotípiák, avagy miért tűntek el Németországból a jugoszláv munkások, Provincia, 2000. szept.*)

„A kilencvenes évek során olyan gazdasági válság következett be az országban, amelyet eltusolni nem tudott másként a politikai vezetés, mit a délszláv tagköztársaságok mindegyikében az addig elnyomott nemzeti önazonosságtudatra apellálva.,, – írja tanulmányában Juhász Erzsébet a kilencvenes évek eseményeiről. (JUHÁSZ 1995) A délszláv háborúk kitörésekor és a gazdasági válságból következő elszegényedés és általános kilátástalanság, létbizonytalanság kialakulása folytán tömeges elvándorlás tizedelte meg a vajdasági magyarságot és a térségben élő más nemzetek tagjait.

Szerbhorváth György tanulmányában azt a kérdést járja körül, miképpen írtak a vajdasági magyar írók a kilencvenes évek délszláv háborúiról: „...a kilencvenes években akadtak szerb, horvát, bosnyák írók – és a térségbe nem kis számban érkeztek a – valamelyik féllel szimpatizáló – külföldi írók, akik még Szarajevóra is hajlandóak voltak „kilőni egy sorozatot”: ódákat zengtek a távcöves puskáról, majd Keleten és Nyugaton az egyik fél igazát bizonygatták. A vajdasági magyarok ugyanakkor, kisebbségiek lévén, nem érez(het)ték magukénak e háborúkat – más nemzetek küzdöttek egymással nemzetállamuk létrehozásáért, a függetlenségért vagy

éppen az „élettérért”. A vajdasági magyarok „téves csatatérre” kerültek, mint azt Domonkos István már 1971-ben megjósolta a Kormányeltörésben című versében. [...] A vajdasági magyar író helyzeténél fogva, létbevetettsége okán, *eo ipso* háborúellenes. Ezen nem az örök pacifizmust értjük, hanem az adott térben és időben megjelenőt. És ez már önmagában véve is strukturálja azt, mit ír(hat) egy ilyen író.” ...[...], „Írhat-e ilyenkor, s ha igen, hogyan és mit? A vajdasági magyar írókat e tekintetben két csoportra oszthatjuk: egy idősebb generációra, akiknek nem kellett a mozgósítástól tartaniuk, illetve a fiatalabbakra, akiknek jó része elmenekült a háború elől, zömük Magyarországra.” (SZERBHORVÁTH 2008: 339)

1.3 Etnikai sztereotípiák a kortárs vajdasági írók novelláiban

„Különböző nemzeteknek különböző a vérmérsékletük, a mentalitásuk. A gének és a történelmük behatárolja őket. Én sokfelé jártam a világban és tanulmányoztam a nemzetek vérmérsékletét méghozzá teljesen megbízható és egyszerű módon.”

(Gion Nándor: Átlósan az utcán)³⁹

Gion Nándor „háborús években” írt könyvei a maga mögött hagyott élet anyagából írt novellák füzére, közös szereplőkkel, akiknek sorsában. Életük hétköznapi eseményeiben a felbomló ország évekig tartó polgárháborújának az emberi tragédiái tükröződnek, katartikus erővel.

Gion könyve úgy beszél a jugoszláviai háborúról, hogy közvetlenül szinte egyáltalán nem szól róla, hiszen a jugoszláviai események a kötet két idősíkja, a múlt és a jelen között játszódnak le, s így a háborúból csak néhány mozaik villan elénk. A múltban keresi az egész Jugoszláviát tragikusan és talán

³⁹ Gion Nándor: Átlósan az utcán. In: Műfogsor az égből. Noran Libro, 2011.

végzetesen felforgató borzalmas polgárháború okát. Egyre gyakrabban komorul el a kép, s átrajzolódni látszik a múltbéli világ, amiben Gion Nándor olyan otthonosan mozgott korábbi műveiben. Hirtelen soknyelvűvé válik a még a legutóbbi Gion-regényben is egyneműként ábrázolt nyelvi közeg, korábbi műveiben a nyelvi különbségek szinte sohasem akadályozták meg a párbeszédet.

A nyelv lesz tehát az elbeszéléskötet (Mint a felszabadítók, 1996) egyik legfőbb témája, s Jugoszlávia soknyelvűsége a háború egyik lehetséges oka. „Százféle nyelven beszélnek és gyűlölik egymást.(...)”

Az elbeszéléskötet etnikailag igen tagolt világában (szerb, horvát, bosnyák, montenegrói, szlovén, albán, magyar, lengyel, ruszin nemzetiségű szereplőkkel találkozhatunk) nemcsak közösségi, de személyes tragédiát okozhat a nyelv, ahogy ezt a gyilkossági kísérlet miatt bíróság elé kerülő montenegrói főmérnök, Kilibarda esete is példázza. A védőügyvéd elmondása szerint, Kilibarda életének első megrázkódtatása az volt, amikor „érzékeny lelkű suhancként” a montenegrói hegyekből egy magyar faluba került. Itt „kezdettől fogva idegesítette, hogy a magyarok számára érthetetlen nyelvet beszélnek”, a bár igen harciasan próbált viselkedni velük szemben („a hegyekben tekintélyes öregemberek azt sulykolták bele, hogy ő a legkiválóbb nemzet tagja”) mégis mindig őt pofozták fel. (SZILÁGYI 2008)

A mit jelent a tők alsó (2003) c. kötetben a nemzetiségükben, foglalkozásukban színes figurák, a fordulatokban bővelkedő cselekmény jellemzi ezeket a novellákat: ukrán bérgyilkos, egykori katonatárs, bosnyák kamionsofőr, délvidéki, falubeli barátok és ismerősök, honi örömlány (és egyetemi hallgató), rendőr százados, kínai „üzletember” és magyar atomfizikusnő a szereplői. Maga az előbb felsorolt szereplőgárda beszédes: a háborús Balkán, a széteső Jugoszlávia, a rendszerváltás utáni Magyarország kelet-közép-európai zűrzavarát, színes nyüzsgését, értékvtáltását képezi le.

Albán-magyar sztereotípiák: „Neked hány gyereked van? – Egyetlen törvényes gyerekem sincs – mondta szégyenkezve M.H.J. – Talán egy-két törvénytelen... – Kipusztultok nagyon gyorsan – mondta Azem Szináni. – Kár

értetek. Én szeretem a magyarokat, de elpusztultok. Nekem már négy gyerekem van, és a feleségem az ötödikkel terhes. – A feleséged nem panaszkodik időnként a hangos horkolásod miatt? – Az albán asszonyok nem szájalnak. Tisztelik a férjüket, s gyerekeket szülnek.”⁴⁰

Horvát/dalmát sztereotípiák: „A magyarázat után végre a nevét is megmondta. Wanderer Imre volt a neve. – A Máték általában tévesen mondják ki a nevemet. Legtöbben Imernek szólítanak, és meg vannak győződve róla, hogy albán vagyok és muzulmán hitvallású. Pedig már sokszor megmagyaráztam nekik, hogy magyar katolikus vagyok. Bár talán nem is baj, hogy muzulmánok tartanak egyesek. A muzulmánok is vásárolják a lakásaimat és ők is Imernek szólítanak.

Ekkor elhallgatott, az állát dörzsölgette. Elmélázott egy ideig, én meg türelmesen vártam, hogy folytassa a beszédet. – Lehet, hogy nem vagyok magyar katolikus – folytatta töprengve. Nagyapám még német gabonakereskedő volt. Az is lehet, hogy én meg horvát leszek, ha sokáig itt maradok. A feleségem szerb, és ez jó, így bebiztosítjuk magunkat minden oldalról. Magának van felesége?

– Nincs.

– Nősüljön meg minél előbb. Legjobb lenne, ha szerb feleséget választana. Tudja, ebben az országban...

– Kik azok a Máték? – kérdeztem.

– Az őslakó dalmaták – mondta Wanderer Imre, akit sokan Imernek neveztek erre felé. – Legtöbbjüknek Máté a neve, vagy legfeljebb Ivó. De én mindenkit Máténak szólítok. Ravasz, kisstílusú kalmárok, akik utálják az idegeneket, de a házaikból boltot és kocsmát csináltak, hogy nyáron kifosszák a szárazföldi embereket. Aztán átalusszák a telet, mint a medvék.”⁴¹

A bosnyákokról a következőket olvashatjuk: „A határon kicsit nehezen vergődtem át a benzin- és szeszcsempészek és a valutaüzérek között,

---

⁴⁰ Gion Nándor: Az üzbégek élni fognak. A jószagú szerzetes. In. *Műfogsor az égből*. Bp., 2011. 310.p.

⁴¹ Gion Nándor: A medúzák nem hoznak szerencsét. Mint a felszabadítók. In. *Műfogsor az égből*. Bp., 2011.439.

megizzadtam az autóban a tűző napon, a dél már jócskán elmúlt, mire továbbhajtottam a békés sík vidéken, nem hajtottam túl gyorsan, leengedtem az ablakokat, hogy kapjak valamennyi levegőt, akármilyet, megbámultam a tenyérnyi erdőcskék mellett legelésző lovakat, és egy szarajevói mérnök jutott eszembe, valamikor véletlenül együtt utaztunk a vonaton errefelé, ő is a lovakat nézte, felsóhajtott, és megvetően megállapította, hogy az ilyen végeláthatatlan laposságon előbb-utóbb megbolondulnak az emberek is meg a lovak is. Nem értettem és azóta sem értem, hogy miért mondta ezt, de hát ez is régen történt, sok évvel a háború előtt, a mérnök talán már nem is él, vagy ha él és Szarajevóban van, akkor nagyon rosszul él és talán elvagyódik a hegyek közül a nagy laposságra. Felgyorsítottam, hogy valamivel több levegőt kapjak, de akkor kilépett az út szélére egy elkoszolódott öltözékű cingár fiú és magasba emelte vékony karjait. Tizenkét-tizenhárom évesnek néztem, hímzett tarisznya lógott a nyakában, szerencsétlennek és elesettnek látszott, és én ostobán megsajnáltam, megálltam mellette, és kinyitottam a kocsiját. Előbb megnézte a rendszám táblát, aztán szótlanul beült mellém, erősen bűzlött, igen régen mosakodott, biccentett a fejével, nyilván így köszönte meg, amiért felszedtem, én megszemléltem a tarisznyát, a hímzések ismerősek voltak, meg a bűz is, tovább hajtottam, de kezdtem bánni, hogy egyáltalán megálltam, úgy látszik, az imént nem véletlenül jutott eszembe a nagyképűsködő szarajevói mérnök, bár nem valószínű, hogy a fiú valaha is ismerte vagy hallott volna róla, csak hogy ezekbe a fickókba már a bölcsőjükben belenevelik a balkáni pimaszságot. Azért beszélek ilyen csúnyán a szegény fiúcskáról, mert egy pillanatra nagyon megijesztett.

Kezdetben békésen, lógó fejjel üldögélt mellettem, homokszínű haja összeragadt a tarkóján, azt hittem, sohasem fog megszólalni, amit nem is bántam volna, de mégis megszólalt szerbül vagy horvátul azzal a jellegzetes vontatott és selypítő tájszólással, amellyel a szellemeskedő emberek a korlátolt és tökfajú bosnyákokról szoktak trágár vicceket mesélni.⁴²

---

⁴² Gion Nándor: A málnaszedő gyógyulása. Mint a felszabadítók. In. *Műfogsor az égből*. Bp. 2011. 455.

A délszláv háborúk felforgatták a délvidéki magyarság életét, hétköznapjait. Mégis ebben a „vérzivataros” évtizedben, ha szülővárosától távol élt és alkotott, a téma, a helyszín, a figurák mind a hátrahagyott világ, a Vajdaságban elkezdődött történet szereplői és odaát, Magyarországon is ez a történet került az olvasók elé.

Majoros Sándor műveiben földrajzilag jól körülhatárolható a helyszín és az idő is pontosan megállapítható: a Jugoszláviához tartozó Bácskában vagyunk, s a nyolcvanas évek utolsó harmadában. A bácskai embernek fogalma sincs róla, milyen végítélet zúdul rá hamarosan, pedig annak a jelei már nagyon is nyilvánvalók.

Majoros novelláiban a Jugoszlávia széthullását megelőző időszakról olvashatunk. Az elbeszélte események helyszíne pontosan meghatározott terület, a dolgok „a Balkán északi részén” történnek, ahol „senki nem felel semmiért”, „ahol mindenütt lopnak, csalnak”, „ahol nincs rend, nincs tisztesség”, vagyis az egykori Jugoszlávia északi csücskében, az ország végnapjainak idején. „A megmaradás, az otthonteremtés itt olyan illúzió, ami rögtön semmivé foszlik, ha feltámad a Kosavának nevezett déli szél. Az elvándorló déliek helyébe új honfoglalók jönnek: rácok, bosnyákok, vlahok, lícsánok, szkipetárok, de ők is belépnek a bácskai nyugalom vészes kelepcéjébe.” (MAJOROS 1994)

A bácskai magyarok és a délszláv népek viszonyát Majoros a következőképpen ábrázolja leírásaiban: „Eleinte annyira félénken viselkedett, hogy csak akkor mert megszólalni, ha kérdezték. Törte a szerbet – odahaza magyarul tanult írni-olvasni –, ám ezzel ott, abban a vegyes összetételű közösségben nem illett mentegetőzni. Társai büszkén vállalták hovatartozásukat, mert a Vardár völgyéből jött legények éppen úgy államalkotó nemzet fiainak számítottak, mint akik a Karavankák vidékéről érkeztek. Könnyen megtanulták az „államnyelvet”, hisz nem sokban különbözött az övéktől, és könnyen megbarátkoztak egymással, mert egytől egyig bajtársias szellemben nevelkedő, harcos nemzetekhez tartoztak. Azt persze nem lehet mondani, hogy őt eleve kizárták ebből a testvériség-egységre

felesküdt társaságból. Szó sem volt ilyesmiről. A hadsereg nyíltan, rokonszenvvel fogadott mindenkit, aki katonai regulák szerint szándékozta leélni életét. Csak hát a magyar beszéd annyira idegen a sok mássalhangzóhoz szokott fülnek, hogy akik meghallották, azt hitték, másmilyen érzelmeket és indulatokat közvetít, mint amilyeneket az ő vezényszavakkal körülhatárolt világuk megkövetel.”⁴³

„Amikor Travnikba érkezett, egy kukkot sem tudott szerbül, és ebből rengeteg kellemetlensége adódott. Egy alkalommal például naredniket mondott razvodnik helyett, ami ugyebár azt jelenti, hogy fölcserélte a királyi és a titói Jugoszlávia rangjelzéseit. Az őrzető, akit imígyen megszólított, úgy nézett rá, hogy Tót Sándor azt hitte, nem ússza meg börtönbüntetés nélkül. Az albánok sem tudtak a följobbvalókkal szót érteni, de őket nem izgatta a dolog. Gashi Huszni, a tetovói kecskepásztor például az istennek sem akart államnyelven megszólalni. Sem a tizedesek, sem a tisztek nem tudtak vele mit kezdeni, sőt mindig és mindenben őhöz alkalmazkodtak, mert az a hír járta róla: a családja vérbosszút fogadott egy másik família ellen.”⁴⁴

Balázs Attila novelláiban is megjelenik többek között az albánokról kialakított sztereotípiák nyomatékosítása: „Az igazságnak tartozunk azzal, hogy a feltörekvő siptárok egy részének – idők folyamán – sikerült némiképp szocializálnia: szerény, halk szavú tökmagárusok lettek, vagy zajosan tricikliző fuvarosok. Jobbik esetben serény cukrászok és füstszagú csevapcsicsa-sütők, vagy netalán zöldségáru eladásába és viszonteladásába, a devizaüzérkedés izmosodó hálózatába kapcsolódtak be – komolyan tartva az esetleges kiűzetéstől.”⁴⁵

Mirnic Gyula 2008-ben megjelent novelláskötetének (Jan Berger hazatér) fűlszövegében magát „a balkáni háborúk Anne Frankja”-ként

---

⁴³ Majoros Sándor: A tengeri kigyó. In. *Távolodás Bácskától*. Bp., 1994. 176.

⁴⁴ Majoros Sándor: Erdőtűz Travnikban. In. *Emberrel esik meg*. Bp. 2007. 185.

⁴⁵ Balázs Attila: A felkelő nap háza. In. *Én már nem utazom Argentínába*. Bp. 1995.

apoztrofálja, de ezt később teljesen reflektálatlanul hagyja. Zanin Éva kritikája szerint ez „izgalmas poétikai gesztust jelent, ha valaki nem hódol be a könnyen adódó tematikus univerzumnak, hanem éppen a hiány felől kíván kötődni hozzá. Azaz ha egy kisebbségi író nem a kisebbségi író fiókjából, egy háború közelében felnőtt író pedig nem a háború tapasztalatának narratívájából alkot.” (ZANIN 2009)

Mirnics a vajdasági magyar „fiatal irodalom” képviselőjeként novelláit a délvidéki milió megjelenítésére alkalmas topikus karakterekkel színesíti, ennek eszközeként jelennek meg a multietnikus kisközösségek képviselői is, a templomszolga és a falusi böllér mellett a ruszin borbély, a szakiskolákba tartó „telepes” montenegrói és az „öslakos” magyar fiatalok, a boszniai menekültek.

A kötet címadó novelláját lezáratlanul hagyja, a történet nyitva marad. A fiatal írógeneráció eszköztáraként használt redukált történetmondás és redukált szereplők felvonultatása jellemzi az egyes novellákat. A sztereotípiák ilyenfajta használata pedig már a „posztmodern múltidézés”, az egyfajta ironikus távolságtartással ábrázolt „couleur locale”-t vázoló novellisztika kelléktárának részeiként jelenik meg. „Megérkezett Berger riortalánya, akivel még németországi irodájából beszélt meg találkoztót, egy Szalmaja Muhadinovics nevű fiatalember. – Milyen Szerbiában magyarok és szerbek között bosnyák muzulmánok lenni? – kezdte Berger a beszélgetést. A fiatalember hosszan, nyugodtan a kamerába nézett és sajátos, furcsa hanglejtéssel belekezdett a monológjába.

– Menjen ki egyszer a vasútállomásra, onnan szép a táj, meg megfigyelhet néhány érdekes dolgot. A vonat szakiskolákba szállítja a gyerekeket. A góracok nem szeretik a magyarokat. Satnyák, csúnyák, mindegyik olyan nyeszlett, mintha valami genetikai visszamaradottság jellemezné őket. Felszállnak az ódivatú ruháikban és a rocker műbőr kabátjukban a vonatra, ahol már elfoglalták a helyeket. A magyarok állnak és beszélgetnek a furcsa nyelvükön, ami számukra fülsértő. Oda is szólógnak a magyar fiataloknak, akik félrehajtják a fejüket, úgy csinálnak, mintha nem léteznének. (...)

– Nincsen semmi kapcsolat a magyarok és a montenegróiak, vagyis hát, az Ön kifejezésével élve, a góracok között? – vetette közbe Berger.

- A magyarok teljesen más vérmérsékletűek. Ezek az emberek jóféle, sokat evő, keveset gondolkodók. Az üzleteiket ügyesen szervezik, bizalmatlanságon, ravasz cseleken alapulnak megállapodásaik. Nagy, tiszta házakat építenek maguknak, kizárják a világot otthonaikból. Másként bánnak a pénzzel, mint a góracok. A magyarok szerint a górac megveszi a fényes cipőt, közben meg otthon nincs mit ennie. Lusta, rest népségnek tartják őket. Amikor a háború után a tengerpart mellől a dombok vidékére lettek telepítve, alig tudják megszokni az alföldi levegőt., az öregek fuldokoltak a portól. A földjük ugyanúgy terem, mint a magyaroké, mégis az az általános vélemény, hogy a magyar ember jobban túrja a földet. A legjellemzőbb különbség a két falu lakói között, hogy a magyarok ellenségeskednek egymással, ezzel szemben a góracok híresek összetartásukról.”⁴⁶

Az előzőekben már idézett, A posztjugoszláv viccek sztereotípiái című tanulmány szerzője, Bockovac Tímea megállapítja: „Elmondható, hogy a generalizáció magasabb fokán a viccekben” – esetünkben: a vizsgált novellákban – „jól tükröződnek az egyes népcsoportokról kialakult és hosszú idők folyamán rögzült előítéletek. Az előítéletektől terhes posztjugoszláv közeg csupán a tolerancia elixírével gyógyítható. Mivel a tolerancia a nemzetiségi, felekezeti, nyelvi és kulturális különbségek feltétel nélküli elfogadását jelenti, olyan aktív, nyitott és pozitív viszonyt feltételez, amely interkulturális megismeréshez vezetve segítheti elő a térségben élők eddigi kapcsolatainak átalakulását és további fejlődését.” (BOCKOVAC 2008)

Az irodalom mint közvetítő közeg tükörként funkcionálva mutatja be a multietnikus régió népeinek egymásról kialakított (torz)képeit, imágóját. Regionális jellegzetességként „színesítve” velük az alkotásokat, mely „regionális jellegzetességek” – Szirák Péter tanulmányát idézve - „a regionalitásnak mint térségi intertextuális és interkulturális összehasonlításának a lehetősége a kortárs kisprózában: „lehetővé teszik a

---

⁴⁶ Mirnics Gyula: Jan Berger hazatér. In. *Jan Berger hazatér*. Bp., 2008. 155.

sajátuk az idegenben és az idegennek a sajátban való dialógusát.” (SZIRÁK 2004)

2. Nyelvi interakciók a kortárs vajdasági magyar novellákban

„...a kultúraelmélet ma mind kevésbé elégedhet meg az egynemű nyelvi és nemzeti közösségek vizsgálatával. A figyelem nem véletlenül irányul a diaszpórára, a kultúraközi és a nyelvi heterogenitásra. Azon felfogásmódok létjogosultsága is kérdéses, amelyek a nyelvi és nemzeti egységet országhatárokkal jelölt térbeli egységeknek feleltették meg. A szűkebb és tágabb régiót, az európai kontinent s nem csupán azt, a nemzeti hagyományok egysége és egynyelvűsége helyett a kultúra sokrétűsége és szociolektusokra emlékeztető többszólamúsága jellemzi. A földrajzi határokkal nehezen korlátozható viszonyok, hatások, határátlépések és a marginális zónákban lejátszódó folyamatok a korábbi koroknál bonyolultabbnak mutatják a feladatot, amely a jelenkori kultúra- és identitáskutatás előtt áll.

(Thomka Beáta: A kulturális azonosság poétikája.)⁴⁷

Orcsik Roland meghatározása szerint „a 20. század második felétől kezdve, annak ellenére, hogy nem tűntek el, átértékelődtek az „egységes”, „esszenciális”, „eredeti”, „lényeg”, „központ”, „hagyomány” stb. fogalmak addig bejáratott értelmezései. Viszonylagossá váltak a modernség szilárdnak hitt alapjai, a klasszikus tipológiai szempontok gyanússá lettek a kultúra – és

⁴⁷ Thomka Beáta: A kulturális azonosság poétikája. In: Prózai archívum. 2007.143.p.)

irodalomelméletben. Ezekből kiindulva, nemcsak hogy nem beszélhetünk egységes irodalomról, az is kérdés, fenntartható-e még az a szempont, amely egységes, illetve önazonos nemzeti irodalmakról, identitásképletről beszél.” (ORCSIK 2006)

A vajdasági magyar irodalom specifikus helyzetben van, ebben a multietnikus/multikulturális régióban, az őt érő különböző nyelvi, kulturális hatások, interakciók miatt is folyamatos a dialógus az egymás mellett, együtt élő népek irodalmi között. Gyakran találkozhatunk nem magyar nyelvű szövegekkel a kortárs magyar irodalom műalkotásaiba/szövegeibe épülve.

Németh Zoltán tanulmányában megállapítja, hogy a kortárs magyar irodalomnak több nyelve van, amely nyelvek gyakran szinte párbeszédbe állíthatók egymással. Szerinte „a kortárs magyar irodalom eltérő, széttartó, szétagozódó, elkülönöződő nyelvekkel bír” valamint „hasznos lehet figyelemmel kísérnünk azokat az idegen nyelvi megnyilatkozásokat is, amelyek szintén fontos szerepet töltenek be a kortárs magyar irodalom megszólalásformáiban.” (NÉMETH 2008)

Szirák Péter az irodalmi regionalizmus kapcsán tér ki az idegen nyelvű szövegrészletek magyar nyelvű szépirodalmi alkotásban való megjelenésére, szerinte „ a nemzeti megújulás, az elfojtott és elnyomott identitásigények demokratikus vagy éppen agresszív-szélsőnationalista megnyilvánulása az évezredfordulón destabilizálta a korábbi régiófelfogást, s lényegében az eliteknek erre a szituációra adott válaszaként értékelhető az interkulturális dialogicitás irodalmi beszédformája. Olyan szövegek jelentek meg, amelyek nemcsak tematizálták, hanem inszcenírozzák is a kulturális összehasonlítást. A magyar irodalomban korábban sem volt ismeretlen valamely többnyelvű régió eltérő regisztereinek felhasználása a szövegalkotásban. (pl. Mészöly: Az atléta halála, Pontos történetek útközben – román, Tózsér Árpád: Szülőföldtől szülőföldig (vers), – horvát-szlovák-magyar kulturális identitás kölcsönössége), Závada Pál: Jadviga párnája, Milota – szlovák, Grendel Lajos: Nálunk, New Hontban – angol, orosz, szlovák) (SZIRÁK 2000)

Szigeti L. László A multikulturalizmus esztétikája c. tanulmánya szerint „a multikulturális szöveg óhatatlanul hordoz olyan jegyeket, amelyek az adott többségi kultúrától eltérnek, hiszen több kultúrát jelenít meg egyszerre, amelyeknek természetesen nyelvi nyoma is van. Idegen szavak és kifejezések vegyülnek a szöveg nyelvezetébe, amelyek utalnak a „másság” jelenlétére. Ezen túl felfedezhető sok kifejezetten kultúrajelölő kifejezés, megjelölés, többek között olyan is, amely egyébként nyelvileg már nem idegen, mégis „egzotikus” ízt közvetít. (SZIGETI L. 2002)

Németh Zoltán szerint „az idegen nyelvű szövegrészletek státusa – egy lehetséges elméleti háttér felől – a másság, az idegenség, az interkulturalizmus, a multikulturalizmus, a dialogicitás és az identitás kérdésköre felőlközelíthető meg. Szigeti L. László éles különbséget tesz az interkulturalizmus és a multikulturalizmus terminusai között. Míg a multikulturalizmus „többkultúrájúság”, vagyis több kultúrának a keveredése, hibriditás, állandó, feloldhatatlan másság, „sem itt, sem ott” állapot, addig az interkulturalizmus több „teljes jogú, független és önmagában álló „tisztá”, nem kevert kultúra”, amelyek ilyen minőségben találkoznak és érintkeznek egymással, olyan helyzet, „ahol a kölcsönzéseket számon tartják (mint idegen és tulajdonképpen kerülendő gyakorlatot). (SZIGETI L. 2002)

Ezeknek a vendégszövegeknek az irodalmi művekbe való beépítésének értelmezését Németh Zoltán a következőképpen teszi: „...az idegen nyelvek magyar szövegbe építésének státusa leginkább az idegenség és másság kategóriáival írhatók le. Az idegen nyelvű szöveg azonban – ezen túl jóval összetettebb jelentésképző funkciót tölt be az irodalmi műben, idegenségét nem néma jelenlétként, hanem továbbértelmezendő helyként érdemes szemlélni.”(NÉMETH 2008)

Majoros Sándor „háborús” novelláiban gyakran találkozunk szerb nyelvből átvett katonai kifejezésekkel a vajdasági magyar nyelvhasználatba ágyazva. Az idegenség, az elkövetkező háborús évek fenyegető képét árnyalja, a novellák hősei, bácskai falvak egyszerű kisemberei nem használják ezek

magyar megfelelőjét, talán nem is ismerik, ezáltal is elhatárolva a militáns hatalom nyelvét a kisebbségi nyelvhasználatától:

„Ekkor nyitott be a kiskapun Lapida, a kisbíró. Eddig csak adófelszólítások meg kutyaoltási papírok kézbesítését végezte, de most katonaruhát és vörös csillaggal díszített *titovkát* viselt.

– *Pozivot* hoztam a Pistának – mondta bárgyún vigyorogva. [...]

– Este nyócgig’ jelentkeznie köll az *opstinába*. [...]

– Azt akarod, hogy kijöjjön értem a *vojna policija*? – kérdezte. – A hadsereggel nem lehet szarakodni. Kérdezd csak meg Kocsis Józsi bácsit, hogy járt negyvenkilencben: hét év *sztrogi zatvort* kapott csak azért, mert amikor a *politicski komiszar* megkérdezte tőlük, hogy kinek van rokona Magyarországon, egyedül ő emelte föl a kezét. [...]

Odaszólította Joskót, és megkérdezte: – Mit gondolsz, hol lehet az *opremám*?

– Joskó megrántotta a vállát, és azt mondta, ő csak a *slemmel* szokott játszani, meg néha az *opaszáccsal*, de az anyu már rég elvette tőle mind a kettőt.

– És az *uprtácsok*? Meg a *sinyel*? Ha jól emlékszem, tábornokot játszottál velük fönt a padláson. [...].

– Kipróbáltad a *gázmaszkát* is...

– Hát...de csak egyszer.

– És a *satorszko krilo*?

– Azt nem bántottam. De a *csuturából* néha ittam egy-két kortyot. [...]

– Marika biztos tudja, hova lett a *ranacom*. – Miért pont én? - csodálkozott a kislány.”

(Tartalékos behívó. In: Távolodás Bácskától. KÉZirat kiadó, 1994.)

Fried István *Összehasonlítás és kultúraköziség* című tanulmányában Claudio Magrist *Duna (Danubio)*⁴⁸ esszéregénye kapcsán idézi, amelyben tárgyát képező dunai utazás során mindenütt a sokkulturáltság, a többnyelvűség, a kultúraátszövődések tanúságtételeire és emlékeztetésre figyelt föl: „A népek és a viszálykodások ilyenén egyé olvadása, ahogy ez a vegyes lakosságú határvidéken néha megeshet, hozzájárult, hogy kialakuljon az összetartozás érzése, valamiféle különös azonosságtudat, mely a szerteágazó ellentétek ellenére, sőt éppen konfliktusos voltából eredően összetéveszthetetlen, valamennyi szemben álló felet egyaránt jellemző sajátosságokat hordoz.”

Erről a többszólamúságról Fried István a következőképpen ír: „A kulturális polifónia a kultúrák átszövődéseiből születik, a régió poli-kulturális hagyományait strukturálja át, és a nyelvről meg a személyiségről való gondolkodás perspektívájába helyezi át a saját és az idegen nem egymás ellenében hanem kölcsönös egymásra hatásában mutatkozó együttesét.” (FRIED 2006)

---

⁴⁸ Magris, Claudio: *Duna*. Európa Kiadó, 2009.

V. A FALU EMLÉKEZETE – VIRTUÁLIS FALVAK, MIKROVILÁGOK ÉS NOVELLAALAKZATOK

*„...egy írói univerzum miként válhat eleven tradícióvá,
hogyan léphet egy szövegvilág a „valós” világból
eltűnő emlékek helyére... És így a faluból hiányzó
emlékezetből **irodalmi emlékezet** lesz.”*

(Szilágyi Zsófia: A falu és a robbanás)⁴⁹

1. A falu mint irodalmi téma

*„Az elmúlt ötven évben ment végbe a hagyományos
falusi életforma gyökeres megváltozása, a magyar
történelemben meghatározó, a fennmaradásunkat
alapjaiban biztosító osztály, a parasztság
felmorzsolódása, sajátos közösségi kultúrájának
eltűnése. Az okok ismeretesek: padlássöprés, a
középbirtokosok meghurcolása, internálás, börtön,
erőszakos kollektivizálás, a városok elszippantó hatása*

---

⁴⁹ Szilágyi Zsófia: A falu és a robbanás. Grecsó Krisztián Isten hozott c. regénye mint az Életem regénye újraolvasása. In: Jelenkor 2006.49.évf.1. sz.76.p.

a fiatalokra és ugyanakkor a kényszerű ingázás, előregedett falvak, hiányos civilizációs állapotok...”
(Így írtak ők a magyar faluról. Falumitológiák, faluvalóságok félszáz év magyar irodalmában.)⁵⁰

Gazdag és kimeríthetetlen téma a falvak helyzete illetve irodalmi ábrázolása, a falu mitológiájának és valóságának bemutatása.

A 20-as, 30-as évek irodalmi faluábrázolásai erősen kötődnek a klasszikus, hagyományos falumodellhez, szerzői egy ma már idillinek tűnő világba születtek bele – a szegénység, az egyenlőtlenség, társadalmi igazságtalanság ellenére. A második világháború után ezt a korszakot fiatalon megélt szerzők számára az otthontól való elszakadás, a városba költözés traumát okozott, ugyanakkor a végleges hazatérés az említett események után szinte lehetetlennek tűnt. A későbbi generációk tagjai pedig, bár a tapasztalatok nyilván nem függetlenek földrajzi helytől és családi háttértől, szülőfalujuknak többnyire már csak hanyatló korszakára emlékezhetnek vissza. Majd a hagyományos falu szinte eltűnt és az irodalmi művekben már a lassú, több generáción átívelő változást láthatjuk, a közösségek felbomlása, a generációk egymástól való eltávolodása következik be, urbanizáció, iparosodás, a városi lakosság számának növekedése. A hazaköltözés azonban már reménytelen, mivel a gyermekkor, a szinte mesebeli táj nem létezik már. (SZARKA 2014)

A vajdasági magyar irodalom „falu-korszakát” Szenteleky couleur locale-ja után Herceg János regionalizmus-programja követi. Majd a 60-as években a symposionisták erősen bírálják ezt a modernitás jegyében, elfordulnak a templomtorony-perspektívától. Végel László szerint „a 70-es években az egész Jugoszlávia és a benne a Vajdaság is hirtelen modernizálódni kezdett. Egyre kevesebben foglalkoztak földműveléssel, a

---

⁵⁰ Így írtak ők a magyar faluról. Falumitológiák, faluvalóságok félszáz év magyar irodalmában. A Magyar Művészeti Akadémia irodalmi konferenciája. Kultúrgrund, 2014.március)

falvak kiürültek, akik maradtak, azok a városias életformáról álmództak.”(VÁRI 2013)

Ezt pedig „a maradék falusi közösség önfelszámolása követi, viszonyrendszerei felbomlanak, végül (szinte) börtönné válik a fiatalabb generációk számára. Egy ilyen közösségben az idősebbek görcsösen ragaszkodnak a régi életükhöz, gyanakvással figyelnek minden változást.” (SZARKA 2014)

GreCsó Krisztián kortárs magyar író szerint - Radomir Konstantinović Vidék filozófiáját idézve – azon tapasztalatok összegzése, amik falun meghatározzák a közösségbe olvadó szubjektumot, az általános normák, amihez hűségesebb a halandó, mint önmagához. „Elmegy egy élet az „úgy szoktuk” és a „mit fognak szólni” között félúton, toporogva. A falusi ember röstelkedik az *elmozduló* helyett, ha az falut ápol, állatot véd, kulturális együletet alapít, biciklitúrara jár, ilyenkor a valódi falusi egészen komolyan kellemetlenül érzi magát, feszeng, szégyenkezik, nem bírja elviselni az egyedít, az elkülönülést az *alapvető emberi természettől*.” (GRECSÓ 2003)

Ezekben az újabb irodalmi művekben a faluból a városba költözést az ember emelkedésként éli meg, az életformaváltás ugyanakkor talajvesztéssel is járhat. Az alkoholizmus és más deviáns magatartásformák főleg az elsőgenerációs értelmiségieknél, művészeknél jelennek meg. A drámai változásokon átesett társadalom védtelen a globalizációval szemben, a lakhelyet és osztályt váltó emberrel pedig előfordul, hogy sem ott, sem ott nem érzi magát otthon. Hiába vágyik később a harmóniára és térne vissza a gyökereihez, a régi paraszti világ már nincs meg. (SZARKA 2014)

1.1 A falu a kortárs irodalomban

A kultúrából való kiesettség, a perem-lét, a falusi „templomtorony-perspektíva” már a múlté. A digitalizált, „netközpontú” világban a falusi

háziasszony gasztroblogot vezet, a Facebook(Z)-generáció tagjainak állandó szükséglete az internetes jelenlét.

Az Ex-Symposion 2003/42-43-as (tematikus, Falufónia) lapszámában Mészáros Sándor kérdéssel indít: „Mi történt a faluval? Hosszú ideig ez a huszadik század élő és termékeny kérdése volt. Mára azonban mintha már nem tennénk föl, mivel inkább ennek az irodalomnak a válságáról és/vagy kimerüléséről szokás beszélni. Persze ez gyors és ideologikus válasz, hiszen irodalmi önszemléletünk elfordult ettől a kérdéstől. Vagy csak a falu, a vidék világától? Vagy csak azért történt így, mert az irodalom nem kérdezett többé, hanem a régi válaszokat ismételte? Vannak-e új kérdései, netán válaszai? Egyáltalán: van-e értelme ennek a kérdésnek? Van-e falusi irodalom? Még és már? S ha igen, milyen? Foglalkoztatja-e még ez az új irodalom képviselői?” (MÉSZÁROS 2003)

A falu-irodalom azonban nem tűnt el a kortárs magyar prózából, csak némiképp átalakult. Az fentebb idézett cikk megjelenése óta a fiatal magyar(országi) irodalom képviselőinek kötetei jelentek meg – a falu már nem az elszigeteltség, a szűklátókörűség, az információhiányos közeg szimbóluma, hanem az egyediségé, az eredetiségé. A helyi színek ironikus, parodisztikus látószögből történő megmozgatása jellemzi a fiatal(abb) nemzedék írásait. A mikrovilágok dokumentarizálása és a falusi élethelyzetek átmitologizálása mozgatja a szövegeket (pl. Cserna-Szabó András, Grecsó Krisztián novelláiban).

Závada Pált idézve: „A vidékiség mellelleg eredményez valamiféle óvatosságot is...[...]...Elég csak visszagondolni, hazagondolni, és az ember mindjárt jobban látja a maga kis helyét. Ezen túlmenően persze mindannyiunknak ajándék az, amit otthonról kaptunk, ami eredendően csak a miénk – és ezért: elmesélem nektek, mert ti nem tudhatjátok.” (ELEK 2002)

1.2 A bánáti Arizona (Sándor Zoltán novellái)

„Bánátország szakasztottan úgy néz ki, mint a vadnyugati filmekben látott messzi Arizona. Ameddig a szem ellát: sehol semmi, csak pusztaság, szél és sár.”

(Sándor Zoltán: Föltámad a szél)

Sándor Zoltán az elmúlt néhány évben két novelláskötettel is jelentkezett, Bánát színeivel gazdagítva a falu-témát a vajdasági magyar irodalomban. A Feltámad a szél című kötet novelláiban Máriafalva, egy bánáti falu lakóinak élettörténetei villannak fel. Életükbe, mint ezen a tájon mindenkiébe, belegyalogolt a történelem: a második világháborús események, az 1944 őszen történtek, egyes fiatalabb falubeliek sorsát az 1990-es évek behívóparancsai fordították ki a sarkukból. Az, ami a viharos, véres időszakokban történt, nemcsak egy generáció életére volt kihatással, hanem az utódokéra is. Amikor föltámad a szél, az idős embereknek eszükbe jutnak azok a tragikus, sokszor véres események, amelyekről évtizedeken át hallgattak. (MIHÁLYI 2014)

A Térdről a világ novellái Bánki Éva kritikája szerint „nem délvidéki, nem magyar, nem is balkáni novellák ezek elsősorban, hanem „vidéki elbeszélések„. Hiszen a kelet-közép-európai perspektívatlanságnak, a vidékies lefojtottságnak régiókon átnyúló tematikus jegyei vannak. Nemcsak a Balkán-témában, hanem ebben rejlik a kötet újdonsága. A lecsúszott/lecsúszó vidéki kispolgárság szatirikus felhang nélkül csak nagyon ritkán jelent meg a rendszerváltás utáni évtizedek prózájában. És noha a vidéki alsó-középosztály válsága komoly demográfiai és politikai következményekkel járt/jár, az irodalmi reprezentáció számára a folyamat többé—kevésbé észrevehetetlen – ami a két világháború közti irodalomra nem igaz, gondoljunk csak Kosztolányi Sárszeg-Szabadkájára.” (BÁNKI 2015)

„Az elbeszélések pontos leírását adják vidékünk világtól elszigetelt falvai életének, bár olykor az az érzésünk támadhat vagy talán csak azt szeretnénk hinni, hogy mi már magunk mögött hagytuk ezeket a dolgokat, ám ha jobban

belegondolunk, nem szabadulhatunk a feketeségtől, egész életünk során cipelnünk kell.” (BENEDEK 2015)

2. Posztmodern couleur locale

(A novellától a blogbejegyzésig, a lokális mitológiától a Facebookig)

„...behúzódunk a számunkra annyira otthonos, barátságos és kedves, a bölcső megnyugtató melegét őrző Hegyalja utcában amely csakugyan a hegy alatt nyugszik, felette azonban a Teremtő szeme kéklik.”

(Németh Isván: Hegyalja utca. 2004.)

2.1 A vidéki lét posztmodern vetületei a novellában

A vidék, vidékiség fogalmak az irodalomban sokféle megvilágításban szerepelhetnek. Van-e egyáltalán értelmük? Vidékinek lenni hátrányt jelent-e, vagy előnyt? Van-e különbség vidék és vidék között? És egyáltalán, hogyan mutatkozik meg mindez a kortárs irodalmi alkotások tükrében? Ezekre a kérdésekre több válasz adható. Sándor Iván értelmezése szerint a harmincas évek falukutatóinak idején a peremlét, a vidékiség még dermedt mozdulatlanságot jelentett. A mai író szemével nézve, a vidéki életmódnak pótolhatatlan előnyei vannak. Ami régen elszigeteltséget, bezártságot jelentett, az a mai információzuhatagos, hálózati, keményen érdekérvényesítő gomolygásban hozzásegíthet a kontemplativitáshoz, a belső csendhez, a mindent felemésztő gyorsulás lelassításához (magunkban). Ennek a peremszituációnak mai változatából meríti az író (városon-falun) az anyagát, ebben alakulnak a személyes horizontok, korértelmezések, poétikai változások. (SÁNDOR 2002)

Darvasi László számára pedig a következőt jelenti: „Én vidéki vagyok, ha Budapesten, ha Berlinben, ha éppen Törökszentmiklóson élek. Vidékinek lenni nem azt jelenti, hogy vidéken lakunk...A vidékiség a centrum hiánya. A vidéki lelket nem fűzi természetes, magától értetődő viszony a kulturális, mondjuk így, polgári életformákhoz. A világot nem annyira használod, mint inkább kiegészítéd.” (ELEK 2002) A következőkben kiemelt, (perem)vidéki hagyományból született novellák éppen ezt a köztes létet látszanak igazolni, kiegészítve azt. A hagyomány az ő esetükben a vidéki lét hagyománya, amelyet a posztmodern diszkurzus beiktatásával újraértelmezve „szövegszerúsítanak”.

Ez a fejezet az elbeszélés, novella, kispróza „állapotainak” változásait vizsgálja, a vajdasági magyar „fiatal irodalom” néhány szerzőjének az elmúlt években megjelent köteteihez kapcsolódva. Rávilágítva a novellaalakzatok időszerű kérdéseire, miként jutott el prózáírásunk egy évtized alatt a hagyományos novellaforma „széttördelésétől”, határainak feszegetésétől az internetes irodalomként számon tartott blogbejegyzések beemeléséig a szépirodalmi alkotások közé. A szövegek a mikrotörténetírás irodalmi vonatkozásainak mentén is megközelíthetők. Mikroközösségek behatárolt, zárt terében mesélődik el a történet, íródik tovább/át/szét és ölt olyan alakot, amely már a virtuális irodalmi közegbe transzformálja meghatározhatatlan identitású szereplőit és elbizonytalanított olvasóit.

2.2 Az elbeszélés „színeváltozásai”

„Novellák nincsenek, csak szövegek. Szövegek nincsenek, csak novellák. Novellák, költemények, drámák, mítoszok világtörténelme, élettörténetek,

téveseszmék, valóságelvek, stb. És ezek keverékei.”
(Farkas Zsolt)⁵¹

A magyar irodalomban végbement paradigmaváltások következtében a hetvenes évek „lézengő” prózája a kisvilágok felé fordult, a nagy narratívákkal való elvi és világnézeti szembenállása azonban nem járt poétikai újítással – állapítja meg tanulmányában Utasi Csilla. (UTASI 2012) A nyolcvanas-kilencvenes évekre megszűnt az irodalom elbeszélésként való felfogása. Az „új érzékenység” poétikája már nem a poétikák harcát látja jogosult magatartásnak, hanem a hagyománnyal folytatott párbeszéd lehetőségét részesíti előnyben. Míg a nyolcvanas években inkább a kényszerűen megtört tradíciók folytonosságának helyreállítását gátló narratív hagyomány lebontását hajtották végre a művek, a kilencvenes évek művei már a formálási tradíciók helyreállítására is törekedtek. (UTASI 2012) A kilencvenes évek szerzői a magyar irodalom egyik nagy hagyományát újítják meg, az anekdotáét, melyet „fragmentáló formaként” határozhatunk meg. Emellett a mikrovilágok bemutatása kerül előtérbe, a mikrotörténetírás eszközeit használva, mely egészen konkrét idő és térbeli kereteket részesít előnyben, ezért a kis egységekhez és a rövid időtartamokhoz tartja magát. A mindennapi élet apró mozzanatainak beépítése jellemzi, a szövegekben megjelenő mikrovilágok, szereplők, helyek a kisközösségek irodalmi leképezései, Jászberényi József meghatározását idézve: „a történelem nagy jelzővel el nem látható eseményeinek és személyeinek körképét mutatják.” (JÁSZBERÉNYI 2003)

2.3 Mikrovilágok – a „vidékiség dicsérete”

*„A vidék világa, a falu és város között tengődve, elfeledve, se falu,
se város. A vidék szellemének alapvető hipotézise: a történelem*

---

⁵¹ Farkas Zsolt: Dialógus és szövegszerűség. Alföld, 1998/2, 100.p.

elfeledte, ámde ő most megpróbálja privilégiummá változtatni a balvégzetét, mégpedig úgy, hogy ő is elfelejti a történelmet, s e felejtés révén, saját maradandóságára fölesküdvé, „örökkévalóvá” válik valahol az idő túlszéljén.” (R. Konstantinovič)⁵²

A dolgozatban kiemelt művekben a novellák témáikat a kisközösségek mindennapi életéből merítik. A kilencvenes évek prózairodalmában előtérbe kerül az eddigi városközpontú élményvilág preferálása mellett a falusi, vidéki élet „dicsérete”, az onnan merítkező, életszerű történetek novellában való megörökítése. (pl. Závada Pál, Ficsku Pál, Grecsó Krisztián műveiben) Mikola Gyöngyi szerint a Pletykaanyuban (2001) „Grecsó egy falu verbális önképét, „autopoétikáját” konstruálja meg, amelynek legfőbb sajátossága a közös normák kialakításának, az új tapasztalatok együttes feldolgozásának ősi, emberi igénye”. (MIKOLA 2001)

A vidékiség, a szülőföld/falu egyedi jellegzetességeire építkezve jelentheti ki Závada Pál, miszerint „mindenkinek megvan a maga kötődése...számomra így természetes, hogy beleírok a műveimbe olyan elemeket, amelyeket otthon gyűjtöttem...” (ELEK 2004) A Jadviga párnája és a Milota szakmai és olvasói sikere után a következőképpen vélekedik a vidéki lét irodalmi vonzatáról: „Mindig úgy éreztem, hogy a várostól várható élményt vagy tudást pótolhatom, de ha hiányozna gyerekkoromból, kamaszkoromból – sőt a felnőtt életemből is – ez a táj, ez a vidék, a szülőfalum a maga helytörténetével és benne családtörténetünkkel, akkor az pótolhatatlan volna. Úr tátongana annak a helyén, ahol ma e régióhoz való kötődésem élménye van. Lehet erre azt mondani, hogy lenne helyette más – az ember mégis így érzi.” (ELEK 2002)

3. Virtuális falvak és bicikliutas blogbejegyzések – a Dombos-diszkurzus

---

⁵² Radomir Konstantinovič: A vidék filozófiája. Forum Könyvkiadó – Kijarat Kiadó, 2001. 7.p.

„A Dombos még a kilencvenes évek közepén kezdődött egy irodalmi kötettel, a Dombosi történetekkel, amikor is a valóságos Kishegyesre egy fiktív Dombost próbáltunk kiépíteni, félig irodalmi, félig valóságos hősökkel benépesítve. Például metrót terveztünk Dombosra, Forma 1-es pályát, különböző, Kishegyesre egyáltalán nem illő dolgokat... Egyszerűen egy más dimenziót próbáltunk adni az akkoriban igencsak elkésztető mindennapoknak...”⁵³

Ez a nemzedék a mikrovilágok dokumentarizálásától, a falusi élethelyzetek átmitologizálásától jut el a blogos történetmesélésig, az „...ironikus/parodisztikus látószögből megmozgatott helyi színek” világa az övék.

A magyar irodalomban „a ’86 utáni prózát... az egymás melletti világok létrehozása jellemzi...nem a mélységet kutatja, hanem a felszínt írja le.” – írja tanulmányában Takáts József. (TAKÁTS 1994) „Ebből a prózából már kiszorulnak az epika korábban már meglévő elemei, linearitásról beszélni sem lehet, mivel nincsen történet, ábrázolt személyiségről sem, mivel e szövegeknek semmilyen hősük nincs, de a nyelvi univerzalitást is hiába keresnénk a világon belül, mert a világ helyébe maga a szöveg lép.”⁵⁴

A kilencvenes években induló magyarországi „fiatal irodalom” alkotóinak posztmodernizmusára pedig már a következők jellemzők: „ez az írónemzedék hajlamosabb a posztmodernnek azt a változatát elfogadni, amely nem feltétlenül areferenciális és nem feltétlenül tartja uralhatatlannak a nyelvet.” (NÉMETH 2004)

---

⁵³ Dombos Fest-kiadvány 2006/2007

⁵⁴ T.J. kiemelése, Csuha István: Hátra és előre. Vázlat az újabb magyar próza történetének korszakolásához. In: Korunk, 1992/8.

A fiatal irodalom önlegitimációi közül először az intellektualizálódás említhető meg, azaz a teoretikus érdeklődést és a poétikai iskolázottságot, másodszer az infantilizálódást, harmadszor a populáris kultúra, a szleng, a durva szexualitás beemeléseinek lehetőségét, negyedszer a tradíció iromikus-imitációs rehabilitálását, az eklektika, a játék, a mixelő technikák jelenlétét, ötödször pedig a személyes és közösségi identitás újfajta egységképzését, szociográfia, vallási élmény, szociális érzékenység stb. jelenlétét.

Az irónia mindent átható jelenléte a kilencvenes évekre vált egyértelművé. Esetünkben „az irónia önmagát minden szövegbe beleíró éle, vagyis egy olyan kontextus, amely az irónia működését erősíti fel.” (NÉMETH 2004) Erre kiváló terepet nyújtanak a kisközösségek mindenki által ismerős(nek tűnő) helyszínei/helyi színei, figurái.

3.1 Dombosi történetek

„Alsó-Dombos” leghíresebb kocsmája egy kanadai kisvárosról kapta a nevét, pontosabban a világ leggyönyörűbb kisvárosának ajánlatot fel, ezért is díszileg a cégéren a Mistyhez címzett vendégfogadó felirat, vagyis helyette tömörebben és magyarosabban a Misty’s. A Misztiksz tehát egy félreolvasás története, pontosabban egy soha-el-nem-olvasásé és mint mindennek, a faluban ennek is tudják a történetét...”
(A dombosi Misztiksz. Részlet a Dombosi kocsmák c. Hej, történet! – ciklusból)⁵⁵

A Dombosi történetek című kötet megjelenése új korszak kezdetét jelenti. A szerzőhármás írói fantáziája által Dombos vagyis Kishegyes

⁵⁵ Blumm-Mirnic-Szerbhorváth: Dombosi történetek. Symposion, 1998.

misztikus helyé magasztosul. Az ötlet, miszerint „írjuk meg Dombos mitológiáját”, jó hatásfokú öngerjesztő folyamattá vált. Aaron Blumm, Szerbhorváth, Mirnics történeteit a témátlanság, az eseménytelenség, az unalom adta hatalmas lökés indította útjára. Az unalmas porfészek, a szellemi periféria, az önnön bezártságától és a jövő reménytelenségétől szenvedő írói fantázia szülöttei.

„Elkülönböződött” prózának nevezi fekete J. József recenziója ezeket az írásokat, a szerzők folytatják egymás szövegeit, idéznek egymástól, novelláikban kikerekítik, folytatják egymás szövegeit, sőt, beleírják egymást a szövegbe, esetleg szereplőként is feltűnnek, mintegy félbeszakítva az „előadást”. Ezzel olyan szöveg- és történethálót hoznak létre, amely szinte észrevétlenül teremti meg a dombosi történetek mitológiáját. A kitalált, fiktív helyi színeket, valamint a kitaláltakat a valósággal egymásba vetítő személyes történeteket egy intertextuális szövegvilág toposzaivá merevíti. Az olvasó, ha nem is érzi a magáénak, de bár ismerősnek tűnik számára az elbeszélésekben felmutatott világ és élet. (FEKETE J. 2008)

„Közben a faluban megkezdődött a búcsú. Nagy csinadrattával árulták a legújabb tisztítószereket, sántára táncolta magát a magyartanár nő az italos sátorban, leesett egy hatéves kislány az óriáskerékről, összeverekedtek a cigányok és a falum fiataljai, mindenfelé lekopasztott dinnyehéjakat leptek a legyek és az unokatestvérem barátnője elveszítette a szüzességét a céllövölde mögött.” (Mirnics Gyula: Nem derül ki végülis)

A szereplők: kitalált és valós alakokról mintázott figurák, (Butterer Peti, Józsi bácsi, Mariska néni). A történetek: eltéréseik ellenére is egymással tökéletesen harmonizáló szövegek erről az ismerős(nek tűnő) élethelyzetről. A folyton úton levés, még inkább az örökösen meghatározó sehova se tartozás döntő élményéből építenek narratív világot. A történetek a végtelenségig mondhatók és soha be nem fejezhetők igazán. (FEKETE J. 2008)

Aaron Blumm szövegciklusával kezdődik a kötet, falusi képet rajzol elénk a *Miért szeretünk ovodába járni* c. „megejtően bájos neoprimitív pedofil monológ” (TOMKISS 2009). Egyes szám első személyű, iskolai fogalmazást

idéző elbeszélőtechnika (Hogyan raboltuk ki a Vajdasági Bankot) jellemzi a szövegeket, mely visszatérő megoldás a dombosiak körében (mintegy védjegyévé vált a legújabb Sympo-generációnak). A dombosi Misztiksz (Részlet a dombosi kocsmák c. Hej történet! – ciklusból) a dombosi mitológia helyszíneit jeleníti meg, melyek kulcsfontosságúvá váltak a történetfolyamatban.

„Alsó-Dombos leghíresebb kocsmája egy kanadai kisvárosról kapta a nevét, pontosabban a világ leggyönyörűbb kisvárosának ajánlatott fel, ezért is díszileg a cégéren a Mistyhez címzett vendégfogadó felirat, vagyis helyette tömörebben és magyarosabban a Misty's. A Misztiksz tehát egy félreolvasás története, pontosabban egy soha-el-nem-olvasásé, és mint mindennek, a faluban ennek is tudják a történetét: első, kocsmaföldrajzilag félreesőnek mondható geostratégiája soha nem tette lehetővé, hogy az alsó-dombosi iszákosok itt kezdjék a reggelig tartó alkoholizálást...(...) Az új kocsmaföldrajzi helyzettel végül is a Misztiksz csak gazdagodott, meglepően nagy számban jelennek meg itt Alsó-Dombos illusztris alakjai, akik furcsa öltözékükkel csak gazdagítják a hely színeit.”

Szerbhorváth György írásaiban a dombosi mellett a városi perem-lét, a mai magyar nagyvárosi magány lényege is körvonalazódik (Slemer a Juditot, Egy szórakozás). A betonkeverő-ben viszont a hamisítatlan falusi életérzést jeleníti meg: *„A betonkeverőt toltuk el éppen a mesterhez, elromlott, nincs rá semmi szükségünk – de úgy vagyunk vele, hogy minden ami van, azért van, hogy ha lehet, akkor működjön, hátha szükség lesz rá alkalomadtán, mondta apám. Pedig már mindent kibetonoztunk és felépítettünk, amit lehetett, nem tudom, hol vehettük volna még hasznát a betonkeverőnek, talán, hogy még a saját sírunkat is előre lebetonozzuk.”*

Szerbhorváth György Hazabeszélés című esszéjében össze is hasonlítja a két élethelyzetet, amely közül választhat az ember, és azt fejtegeti, miként determinálja sorsunkat a városi vagy falusi létezés: *„...mi módon befolyásolja az életedet az, hogy X-i vagy Y-i vagy-e? Választásaidat miképpen befolyásolja az, ha X-et választod Y helyett lakóhelyedül, mit választasz akkor,*

ha a várost választod falu helyett (vagy fordítva)? Igaz-e, hogy a falu olyan biztonságot ad, amit a város nem adhat meg?...[...]...A vidék filozófiájáról egyébiránt ragyogóan írt R. Konstantinović, akit véletlenül nagyon érdekel, miért is menekülnek egyesek, így én is a vidéki, a falusi, kisvárosi miliőtől és az e miliő által determinált mentalitástól, az itt, mondjuk, megtalálhatja a választ. Rövidre zárva a témát, annyit még, hogy a vidék, a falu, a kisváros egy rossz anyóshoz hasonlít, aki nagyon meg akarja mondani neked, hogyan kell élned, ellentmondást eközben nem tűr, ha megszólalsz, sodrófával ront rád, és azzal fenyeget, hogy elveszi tőled egyetlenegyedet, a feleségedet, aki ugye, az ő lánya. A város viszont egy olyan apa, aki nem szól bele az életedbe, hogy élni, de büszke, ha valami jót-szépet csináltál, ilyenkor meghív egy sörre, amiből aztán öt lesz, anyósodat pedig beteszi a frizsiderbe. Azt még nem állítom, de kérdezem, s hogy így kérdezem, igaz-e, már valamelyest jelzem álláspontomat.“⁵⁶

3.2 Csáth kocsit hajt

„Tornyosnál beülök Csáth mellé az autóba és megindulunk Topolya felé. Csáth vadul hajt, többször is erőteljesen rálép a gázpedálra, hiába mondom neki, hogy ne.”

(Aaron Blumm: Csáth kocsit hajt)⁵⁷

A kötet címadó írásában Csáth jelenik meg szereplőként, amint Tornyosról tart Topolyára és kocsit hajt, az elbeszélő pedig jointokat teker neki. Csáth új kontextusba kerülve vajdasági íróvá változik, „visszahelyeződik” oda, ahonnan elindult. Csáth legendája és alakja fontos kiindulópontnak is tekinthető, talán egyfajta irodalmi apafiguraként

---

⁵⁶ Szerbhorváth György: Hazabeszélés. www.zetna.org.yu/01/01/2009

⁵⁷ Aaron Blumm: Csáth kocsit hajt. Forum, Újvidék, 1997.

értelmezhető a vajdasági magyar irodalomban, de legalábbis Aaron Blumm magánmitológiájában.

Intertextuális játék a műben: az Apa – Csáth figurák párhuzamba állítása: A cím második felének interpretációja során az asszociációs láncban elsősorban a közelmúltban elhunyt Bada Dada által előadott zeneszám, az Apa kocsit hajt. Az Apa és a Csáth kifejezések az intertextuális játék értelmében akár fel is cserélhetőek, így Csáth irodalmi apa-figuraként való értelmezése még inkább alátámasztható. A Bada Dada-számhoz való viszony ezenkívül az avantgárddal való kapcsolatot is előrevetíti, így a csáthi mellett egy attól nagyban eltérő, de a vajdasági magyar irodalomban elsősorban az Ex-Symposion révén mindig is erőteljesen jelen levő hagyományba is beágyazza magát a kötet. (KOLOZSI 2006)

Ez a két fontos hagyomány mellett több író, filozófus idéződik meg a szövegekben, Cervantestől Nietzschéig, mellettük azonban a populáris kultúra alakjai is felbukkannak, a szövegeket valamiféle ironikus felhanggal ellátva. (KOLOZSI 2006)

Az írások központi motívuma a zsákutca-toposz. Bányai János szerint „zsákutca-szerű történetek ezek, nem hagyományos novellák, olyan történetek, melyeknek nincs csattanója, hősei sajátos módon jól érzik magukat a „zsákutcában” is, és nem vágyódnak el különösebben, hisz tudják, az egész világ egy zsákutca.” (PISZÁR 2006)

A szerző a következőképpen határozza meg a zsákutca-fogalmat: „*A zsákutca nem más, mint az utcarendszerek vakbele, ott jön össze minden elkallódott szemét, hogy aztán begyulladjon (mint az Etus néni háza), és el kelljen távolítani. A zsákutcából nincsen kiút, pontosabban nem olyan egyszerű kijönni belőlük, mint a közönségesekből, mert amikor próbálsz kimenekülni, újra szembesülnöd kell mindazzal, amivel már egyszer szembesültél: mint egy körkörös rémálom, amikor a végére jutottál, újra végig kell menned (jönnöd),*

csak most visszafelé, hogy újra lásd mindazt, amit egyszer már végigszenvedtél. És ne adj' isten, hogy még egyszer betévedj.”⁵⁸

Aaron Blumm egy kis közösséggel népesíti be a zsákutcát, az itt élők egy közös létforma kialakítói, amely gyakran kényszeres, meghasonlott. Ismétlődések, áthajlások emelik egy magasabb szintre ezeket a szövegeket, amelyek látszatra egyszerű történetet mesélnek el egy zsákutca különös lakóinak életéből a kilencvenes évtized háborús éveiben. Az olvasó sokszoros áttételeken jut el a Zsák utca világába, amely összes kellékével együtt nem más, mint közelmúltunk kritikája, paródiája. (Urban Legends Go To Kishegyes, Élet a Falun, Négy+egy történet falun) (PISZÁR 2006)

A falu életét, jellegzetes helyszíneit bemutató szövegek szereplői (Nikola, Etus néni, Pesti Karesz) között gyakoriak a lecsúszott, periférián tengődő, gyakorta mentális problémákkal, alkoholizmussal küszködő figurák. A jellegzetes falusi kocsmák és törzsvendégeik megjelenítése, ezzel az atmoszférával szükségszerűen együtt járó kilátástalanságot tükröz, ez adja meg az írások alaphangulatát. Blummnál azonban jelen van a humor, elsősorban a szatirikus és a groteszk humor, ezáltal tragikomikus feszültség lesz jellemző ezekre a rövidprózákra. (PISZÁR 2006) Majd végül virtuális térré tágulnak a szövegek, melyek magukba szippantják olvasójukat, hipertérré tágítva a zsákutcát, amelyben elmosódnak a kontúrok, nincs különbség annak állandó lakói és az „odalátogató” olvasó között.

„A szöveg magába csal, és már nem tudsz kimenekülni belőle úgy, mintha bent sem lettél volna. Zsákutcába kerülsz, ahonnan csak visszafelé vezet az út. Addig kell menned, amíg észre nem veszed, hogy már jössz. Bejöttél, de most már menjél.”⁵⁹

3.3 Jan Berger hazatér

---

⁵⁸ Aaron Blumm: Zsákutcák. Csáth kocsit hajt. Forum, Újvidék, 1997.

⁵⁹ Aaron Blumm: Zsákutcák. In Csáth kocsit hajt. 2006.

„A Berger család régi otthona a falu szélén, egy meredélyen állt, széles gangja előtt terült el a hatalmas, óceánfenékre emlékeztető vajdasági rónaság, olyan volt, mint egy sakktábla, melyen a zöldellő búzamezők és a cukorrépaföldek barna foltjai alkotják a négyzeteket. A lágyan hullámzó dombvonulatot vékonyan szelte át egy folyócska kék szalagja.”⁶⁰

„A főcím alatti Válogatott szavaim gyűjteménye értelmezhető alcímként, de műfajmegjelölésként is, hiszen a novelláskötet ellentmondásosan (vagyis inkább rosszul) működő könyv valóban sokkal inkább abszolválható pár elejtett és remekbe szabott, hosszabban-rövidebben kibontott szóképek illetve kiválóan fogalmazott mondat gyűjteményeként, semmint novelláskötetként. A huszonöt rövid történetből ugyanis kevés működik szöveggént is jól. Ezekben egyedülálló írói nyelvezetet teremt, különleges és összetéveszthetetlen közeget az olykor kicsit groteszk, kicsit drámai, de mindig könnyedén ironikus emberi történeteknek. A többnyire Csáth nyomdokain haladó szövegkísérletekben a délvidéki milió megérzékítésére alkalmas topikus karakterekkel találkozhatunk, mint például a falu legerősebb (böllér)legénye és a mágikus méreteket öltő disznó (A vietnámi disznó), vagy a szörnyű titkot hordozó templomszolga és a meghasonlott pap (Egy boldog ember). Szerethető örültek egész sora vonul fel: a szerelmi gyilkosságok elkövetőitől és áldozataiktól kezdve (Tragédia a kastélyban), a téboly határán látomásaiktól úzóttan gyilkosokká váló hősökig.” – írja a kötetéről Zanin Éva kritikájában. (ZANIN 2009) Valójában így lesz „teljes a mirnicsi történet”, ezekkel a hősökkel benépesített, jó néhány esetben felismerhetően kishegyési vonatkozású történet adja a cselekmény vázát, de vélhetően valós alakokról mintázott figurák is feltűnnek a rövidtörténetekben, elég megemlítenünk Zlatkót, a ruszin borbélyt, B. Bélát, a polihisztort, vagy Mihály atyát.

---

⁶⁰ Mirnics Gyula: Jan Berger hazatér. Timp, 2008.

A mirnicsi novellák szövegének valóságélménye „egyfajta szekunder valóság, a fantázia és a hallucináció világa, a modern mítoszok, a szubkultúra kollektív törmelékvilága, az álmok napi jelenvalósága.” (KÁROLYI 1993)

Amint Thomka Beáta meghatározza A pillanat formái c. tanulmánykötetében, „a novella törvénytelen gyermekének is nevezett kisprózai formát, a rövidtörténetet a redukció elve igazgatja. [...] Gyakran, mint az amerikai minimalista irányzatoknál, egy elemi történetből áll a szöveg, máskor – a cselekvés redukciója folytán – állapotszerű fabula jön létre, megint más esetben viszont a reflexív-önreflexív elemek elszaporodásával intellektualizálódik a kisprózai forma, az esszé felé hajlik el.” (THOMKA 1986)

A redukció nemcsak a történetet, de természetesen a szereplőket, az időt és a teret is érinti. Gyakoriak a csak jelzésszerűen megidézett figurák e műfaj esetében. „Hősünk a mai ember, tehát redukált ember” – írja a szerző. Más esetben a szereplő el is tűnik, pl. a szöveg feloldja önmagában. Sem a szereplőre, sem az időre, térre nem jellemző többé a folyamatosság: a szereplők sors nélküliek, felbukkannak és eltűnnek, az idő a pillanat jegyében áll, akár egyetlen pillanatról, akár az idősíkok váratlan váltakozásairól van szó, a tér pedig nem kicsiny világmodell többé.” (THOMKA 1986)

Akárcsak Aaron Blumm Csáth kocsit hajt kötetének néhány darabjában (Én, Urban legends go to Kishegyes) itt is gyakori, hogy a szövegekben a megszokott valóság közvetlen érzékisége helyébe gyakran valamilyen áttételes „valóság” lép, pl. a tévé, az internet valósága.

Előfordul, hogy a szöveg világa a tömegkultúra, a tévé-világ elemeiből épül fel, sci-fik, terrorista kommandók történetei, amerikai akciófilmek, tévé-híradók, rejtő-regények anyaga, pontosabban azok közhelyei keverednek össze, egy pikareszk regény logikája szerint, parodikusan és olyan gyors vágásokkal, mintha nem magát a művet olvasnánk, hanem csak az előzetesét. (Lehet, Lassíts, Merülés). A címadó novella végén viszont, - ahol egy riportkészítés kapcsán megelevenednek a Szeghegy-Kishegyes egykori nématlakosságának és a kitelepítésük után ideköltöztetett montenegrói telepések

beilleszkedésének momentumai (nem kevés iróniával megfogalmazva) – a történet nyitva marad. Fegyva, az operatőr a volánra csap, a Szalmaja Muhadinovics által elmesélt történet olvasásakor pedig akárha a kötet szerzőjének diákkori vonatkozásai is felsejlenének az olvasóban, a távolban a néhai Pece-kastély romjaival.⁶¹ (Tragédia a kastélyban).

3.4 Biciklizéseink Török Zolival

„A faluban, ahol élek, mindenki a bizonyosságot kereste, és arra volt kíváncsi, vajon ki lehet Török Zoli, ki az, akivel együtt biciklizem. Miközben folyamatosan találgattak, én végig próbáltam mindenkit elbizonytalanítani, hogy ne lehessen beazonosítani senkit, ezzel azt hangsúlyozni, hogy nem az a lényeg, hogy kik a konkrét személyek, kikről mintáztam a hősokeket. Számomra nem a földi, inkább az égi szerelem volt a fontos, ami felé a hőseim bicikliznek.”

(Bicikli ég és föld között – interjú Aaron Blumm tandemíróval.)⁶²

A biciklizéskultúra- és hagyomány gazdag jelentéstárát talán Aaron Blumm sem mérte fel teljes egészében, amikor „biciklizős blogbejegyzéseinek” sorozatát elindította a világhálón. A biciklizésnek számos világirodalmi vonatkozásai mellett a vajdasági magyar irodalomban kultikus tárgyként számontartott Szenteleky kerékpárja⁶³ is ide kapcsolható,

---

⁶¹ Mirnics Gyula: Tragédia a kastélyban. In: Jan Berger hazatér. Timp, 2008.

⁶² Hercsel Adél: Bicikli ég és föld között. Interjú Aaron Blumm tandemíróval. www.prae.hu/2011/08/21

⁶³ Tolnai Ottó: Szenteleky. Tour de Morte.

„Egy padláson, Szivácon megtalálták Szenteleky (Stankovic) Kornél költő (orvos és irodalomszervező) kerékpárját. És lehozták. Az sincs kizárva, hogy már előbb megtalálták, de csak most hozták le. Nem egy ember hozta le, pedig úgy könnyebb lett volna,

melyen az orvos-irodalomalapító „a telecskai dombok falvai között rendületlenül karikázott” betegeihez, intermediális kitekintésként pedig Szajkó István festményeit is idesorolhatjuk. (VIRÁG 2010:5)

A blog olvasottsága és hatása arra utal, hogy a Gutenberg-galaxis részévé nem lett digitális textusok már irodalomkonstruáló tényezőként működnek a vajdasági kultúrában is. Hogy majd a nyomtatott változat és a hálón olvasható variáns viszonya milyen lesz?... - teszi fel a kérdést a kötetről szóló tanulmányában Szabó Szilvia. (SZABÓ 2012)

A biciklizés poétikájának elméleti kidolgozása valójában még várat magára, de Aaron Blumm blogja az internetes változathól könyvformátumú irodalmi művé „nőtte ki magát”, de tulajdonképpen párhuzamosan is olvasható a blog és lapozható a biciklizések naplója. „Fiktív levelek, levélfragmentumok mint valóságdokumentumok kerülnek az olvasó útjába, Virág Gábor létrehoz egy írószemélyiséget, Aaron Blumm-ot, aki kreál egy alakot, Klárát, aki naplót ír képzelt vagy valós barátjáról, Török Zoliról, aki a vége felé egyre abszurdabb helyekről jelentkezik.” – foglalja össze Bódi Betti Blumm biciklizéseit. (BÓDI 2011)

Említett szerző szerint egy blog szépirodalomként való olvasása több szempontból is problémás. Előfeltételezi többek között, hogy az olvasó rendelkezik olyan háttérműveltséggel, amelynek segítségével el tudja dönteni, melyek a nagybetűs Szépirodalmi szöveg kritériumai. Emellett el tud tekinteni azoktól a járulékos elemektől (könyvformátum, kiadó, könyvbemutató, stb.), amelyek hozzákapcsolódtak a nyomtatásban élő magaskultúra képzetéhez.

A könyv külalakjáról: keménykötésű könyv, nincs védőborító, se fülszöveg, az első pár oldalon csak a szerző, cím, illusztrátor, kiadó(k) – külsejében is a minimalizmus dominál: fehér alapon fekete betűk, a címbeli Cé egy elferdített biciklikormány, a hátlayan is egy kerékpár stilizált rajza.

---

kényelmesebb, hanem ketten – vigyázva, lassan, méltóságteljesen, bár senki sem nézte őket a kapu alatt lihegő kutyán s az udvarban kaparászó tyúkokon kívül. És megmosták. Mosták, hárman, műszivaccsal Szenteleky Kornél költő (orvos és irodalomszervező) kerékpárját. És megkenték. És ott állt a csillogó fekete bicikli két tömött kerekén megfélemezve az eresz árnya által, a fecskék isteni landolásai zizegesítette levegőben. Senki sem mert ráülni.”

HÍD, XL.évf.,11.sz.1976.november.

A könyvet alkotó szövegek eredeti műfajukat tekintve tehát blogbejegyzések. Befogadásuknak menete lassú, hiszen két szöveg megjelenése közt időbeli rés van – nem úgy a könyv esetében.

A külön-külön akár novellaként is olvasható részek még nagyobb blokkba rendeződnek, és minden egység (amint a címük is mutatja) további biciklizésekből áll, melyek sorszámot kapnak, kivéve egyet-kettőt (például a Zoli kocsit hajt, vagy az Én vagyok én, te vagy te című). A számok pedig nem mindig követik sorban egymást. Ez egyrészt az elbeszélő tudatállapotáról és beszámíthatóságáról, tehát szavahihetőségéről is árulkodhat, másrészt a klasszikus értelemben vett idő jelentéktelenségének érzetét kelti, és ezzel annak újraértelmezésére, újrendezésére sarkallja az olvasót. (BÓDI 2011)

Keletkezésének történetéről maga a szerző a következőképpen vall egy interjúban: „Blog azért lett belőle, mert egyszer csak észerevettem, hogy körülöttem mindenki blogot ír, és nekem a háziasszonyok műfajaként jött le a dolog,: sütöttem egy kis kalácsot, lefényképezem, felteszem a netre, odaírom mellé a receptet. Egy idő után elkezdte mozgatni a fantáziám, irodalmilag ezt hogyan tudnám hasznosítani, hogyan működhetne ez az én süteményeimmel...És már akkor megtetszett, hogy követni lehet, kik olvassák, rögtön jöttek a visszajezések, a kommentek. Ez részben felidézte azt a korszakot, amikor elkezdtünk dombosi történeteket írogatni Szerbhorváth Gyurival és Mirnics Gyulával, ott volt valami hasonló érzés, megírtad a történetet, kinyomtattad, gyorsan szaladtál át a szomszédba, a másik elolvasta, továbbírta, vagyis ott is volt egy azonnali visszacsatolás.” (MIKOLA 2011)

A könyv számos rejtvényt kínál az olvasónak (egyszerű utalástól az intetextekig, az illusztrációk párhuzamos narratívájáról már nem is beszélve), melyeknek felgöngyölítése is további tereket nyit meg az értelmezésben:

„Sokszor és sokan kérdezték már tőlem, ki az a Török Zoli. Legtöbben azt kérdezték, mi közöm van nekem hozzá,én vagyok-e ő, vagy ő én, vagy hogy is van ez. Ilyenkor nem igazán tudtam válaszolni, olykor azt mondtam, igen, olykor azt mondtam, nem, de legtöbbször csak mosolyogtam. A legtöbben mégis azok voltak, akik semmit nem kérdeztek, nem is gondoltak, csak

találgattak, csak mosolyogtak. Vagy nem mosolyogtak. De a legeslegtöbbet mi ketten mosolyogtunk: Bogárka, Zoli, meg én.”⁶⁴

3.5 A virtuális falu

A vajdasági magyar „fiatal irodalom” említett képviselőinek kiemelt írásai, a „rövidprózák”, melyek maguk is a novellának, mint műfajnak a peremén találhatóak, annak a kereteit feszegetik, széttördelik, majd újra összerakják azt. A történetekben a (perem)vidék egyaránt jelen van a műfajban és a témaválasztásban, azonban nem megbélyegzi, bebörtönzi a „helyi színek” világában, hanem univerzummá tágítja a vidék világát, azt tudatosítja, hogy a „virtuális falvak” idejét éljük.

Azokban állandóan jelen van a kérdés, lehet-e, lehetséges-e így élni, itt élni. *„Az viszont érdekel, hogy vannak kishegyesiek, dombosiak, szabadkaiak, újvidékiek, zentaiak, pestiek és amszterdamiak – no de hogyan lehetségesek? És hogy mi következik abból, hogy ők kishegyesiek vagy satöbbiek? Érdekel, hogy vannak falusiak és városiak, provincián és a központban élők, vidékiek és fővárosiak, haza(fi)ak és külföldiek, haza- és/vagy haladáspártiak, otthon élők és lokálpatrióták és kozmopoliták. Az érdekel, hogy milyen képzetek társulnak ehhez, hogy e képzetek miképpen befolyásolják „az élet lehetőségét”, az foglalkoztat, hogy mi a vidék filozófiája és mi a városé. Az érdekel, miért mondta Thomas Mann akkor, amikor az emigrációt választotta, hogy „Németország ott van, ahol én vagyok”. Hogy miért emigrált/disszidált/menekült/jött át Danilo Kiš, Kundera, Radics Viktória, Gion Nándor, Balázs Attila, Sebők Zoltán, Szathmári István és nagyon nem mellékesen én, én, én, s hogy erről mit írtak ők maguk és róluk mások, mi az egésznek a struktúrája, hogyan tipologizálhatóak az életutak, az érvek és a szenvedélyek, a földrajzi (im)mobilitás mellett miképpen (im)mobile szellemileg is az ember, mit vesznek el tőle, mit veszít el és mit kap másutt.*

⁶⁴

Aaron Blumm: Biciklizéseink Török Zolival. JAK-Symposion-Prae.hu, 2011.

Hogy Tolnai Ottó miképpen lakta/lakja be Kanizsát, Újvidéket és Palicsot, Lovas Ildikó Szabadkát, Végel László Újvidéket, a dombosiak dombost, a kishegyesiek Kishegyest, Gombrowitz Argentínát, Márai Amerikát, Brodskij Amerikában élve Oroszországot, Nádas Péter Gombosszöveget én meg most éppen Budapestet és Budapestről Dombost/Kishegyest.” (Szerbhorváth György: Hazabeszélés)

Írásaikkal viszont ennek a fiatal írónemzedéknek a tagjai azt bizonyítják, hogy igen, lehet, élhető és „belakható” ez a táj, régió, (perem)vidék. Így mindannyian részesei lehetnek ennek a történetnek, melybe visszavonhatatlanul beleíródik a (perem)vidék filozófiájaként megfogalmazható létérzés, amely persze csak a kívülálló számára jelent „perem”-et, a benne élők számára a centrum itt található.

A fejezet címében a tárgyalt kisprózai forma több változata mint „novellaalakzat” szerepel, de tulajdonképpen „a novella mint műfajkontstrukció szintén problematikus, hiszen a novella mintegy „új” műfaj neve szövegszerveződési, illetve olvasási konvenciót nevez meg, elsősorban azonban mint minden műfaj-név, szövegeket. (...) A novella, mint egy új műfaj neve, szétrobbanthatja a műfaji konvenciókat.” (Kulcsár-Szabó Zoltán: Név, konvenció, írás. Hózsza Éva kiemelése.)⁶⁵ (KULCSÁR-SZABÓ 1998) Ha viszont „a paratextusok (...) besorolják a szövegeket egy-két adott típusba, műfajba, ilyenkor a novella név is ellenáll(hat) a konvencióknak.” (HÓZSA 2009:10)

A Dombosi történeteket olvashatjuk egyenként, befejezett novellaként, de mint olyan történeteket is, amelyek a végtelenségig mondhatók, és soha be nem fejezhetők. A Csáth kocsit hajt műfajmegjelölése „rövidprózák”, de értelmezhetjük novellatöredékeként, ugyanúgy, egybeolvasva prózafolyammá válik. Mirnics történetei novellák vázlatoként is olvashatók, néha valóban csak jelzésszerűek, de a fülszöveg szerint tulajdonképpen „válogatott szavak gyűjteményei”. Az internetes naplót pedig követhetjük

---

⁶⁵ Kulcsár-Szabó Zoltán: Név, konvenció, írás. In: Alföld, 1998/2.85.p. H.É. kiemelése. In: A novella Vajdaságban. VMFK, Újvidék, 2009. 10.p.

naponta a világhálón, vagy kézbevehetjük, mint a biciklizés poétikájának kézikönyvét. „Félek a szótól, bízom a mondatban. (...) Mondatokat keresek, ezért indultam.” – írta Aaron Blumm az első dombosi történetben.⁶⁶ A mondatok történetekké állnak össze, szövegekké, amelyek azonban (még) ellenállnak a besorolásnak.

VI. REGIONALIMUS, NOSZTALGIA, MÍTOSZTEREMTÉS – KONKLÚZIÓK

„A vidék világa csak a szellemben létezik, a vidék szelleme az egyetlen abszolút vidék, mely mögött elmarad a vidék bármely valósága.”

(Radomir Konstantinović)⁶⁷

A vidékiség – regionalizmus – Konstantinović szerint éppúgy hozzátartozik a szellemhez, mint a mozgáshoz a nyugvás, vagy a történelemhez a történelemmel való békétlenség. Éppen ebben rejlik a magyarázata annak a tételnek, mely szerint „a vidék nem a világban van,

---

⁶⁶ Aaron Blumm: Hallom, mondom. In: Dombosi történetek. Symposion, Újvidék, 1998.

⁶⁷ Radomir Konstantinović: A vidék filozófiája. Forum Könyvkiadó – Kijárat. 2001. 17.p.

hanem a szellemben, és mindenütt lehetséges”, vagyis a vidékiségek nem pusztán geográfiai és nem is szociológiai kategória, hanem a szellem egyik irányultsága, specifikuma. A vidékiségekkel, a vidékiségek szellemével való szembenézés és számvetés befejezhetetlen munka, állandó kötelezettség és ihletforrás. (KONSTANTINOVIĆ 2001:17)

A vajdasági magyar irodalomnak az elmúlt két évtizedbeli „novellatermése”, a dolgozatban kiemelt szerzők műveit a régió, regionalizmus, regionalitás fogalomkörei mentén próbálja meg – a teljesség igénye nélkül – körüljárni, azt vizsgálva, hogy erre a vidékre jellemzően miként nyilvánul meg és milyen jegyeket hoz még be a kortárs vajdasági novellairásba a „vidék szelleme”. Specifikus helyzet ez, amelyben – ha az egyetemes és a magyar irodalom viszonylatát tekintjük, akkor is beszélhetünk régiókról, peremről és centrumról. A vajdasági magyar irodalom lehet „peremvidéki” a magyar irodalomhoz képest, viszont a Balkán „pereme” is.

A vidéken létezés sokak számára nemcsak a centrum hiányát jelenti, hanem egyúttal, részben a centrum hiánya következtében ürességet, de legalábbis fejletlenséget, elmaradottságot, szűkösebb lehetőségeket is.

Azonban a vidéken élő alkotó is a saját tehetségéből és tudásából táplálkozik elsősorban, nem a környezeti lehetőségekből, arról nem is beszélve, hogy a vidéki lét is éppúgy szolgálhat egy alkotó számára inspiratív élményanyaggal és lehet egyetemes érvényű alkotás valóság háttere, mint a fővárosi/centrumbeli. A vidéken élő ember és közösség éppen a maga kultúrateremtő tevékenysége révén is érezheti magát egyenrangúnak a központban élő alkotóval.

A nemzeti kultúra, irodalom (ráadásul) nem a központ kultúráját, irodalmát jelenti, hanem a központ és a különböző vidékek kultúrájának összességét, a magyar kultúra esetében ideértve a határon túli magyar vidékeket is. Európa kultúrája pedig remélhetőleg a maguk sajátosságait is megőrző európai nemzetek kultúrájának összessége lesz. S „így válhat a kultúra egyetemességének részévé, alkotóelemévé az én vidékem kultúrája.”(ELEK 2007)

Szerbhorváth György, a Dombosi történetek egyik társszerzője a következőképpen foglalja össze „a vidéki lét filozófiáját”: „A tér arra való, hogy belakjuk. Életünket a hely szelleme kíséri végig, bugyuta dalocskák szólnak arról, hogy „miénk itt a tér”, vagy hogy „elhagyom a várost”, mert az keveset adott, ugyanerről énekelnek azonban az ősi mítoszok is finomabb formában. Még körmönfontabban írják le azt az újkori filozófusok, milyen szerepet játszik életünkben a hely mint olyan – hogy hol és miképpen kellene élnünk, milyen szellemi vagy éppen valós tárgy formájában megjelenő szimbólumrendszerek kiépítésével menthetjük meg a bőrünket a számtalan veszélytől. Demarkációs vonalak húzódnak azok között, akik az egész világot tartják otthonuknak, s azok között, akik házuk legkisebb környékét istenítik. Ha megtaláltuk otthonunkat, mely leggyakrabban az a hely, ahol születünk (mármint a világ összes lakosát tekintve érvényes ez az általánosítás), eszmerendezeket gyártanak e tény köré, kezdve a népies mondástól, hogy „itt születtem, itt halok meg, én innen el nem mozdulok”, egészen a hazafiasság diszkurzusáig.” (SZERBHORVÁTH 1992)

A folyamatosan egységesülő világban egyre nagyobb teret nyer a regionalitás szempontja, hiszen a globális és a regionális a legújabb tapasztalatok és elméletek fényében nem feltétlen ellentétpárként léteznek egymás mellett, hanem sokkal inkább egyfajta különös egységben. (BALOGH F. 2011)

A régió olyan területként határozható meg, mely változó jegyeinek köszönhetően elválasztható a végtelen tértől, s így behatárolható. Regionalität und Fremde c. tanulmánykötetében a szerző, Erhard Schütz felhívja a figyelmet arra, hogy a régió nem egyszerűen fizikai területként van jelen gondolkodásunkban, hanem egy olyan tudományos, politikai vagy kulturális képződményről beszélünk esetében, melynek különböző feltételei és adottságai az értelmezés új és tágabb lehetőségeit kínálják. (SCHÜTZ 2008)

A kortárs vajdasági novellák a regionalizmus jellegzetességeit különféle eszközök bevonásával mutatják be. Típusok különíthetők el, melyek azonban átjárhatók, több helyen is felbukkannak ugyanazok a motívumok

vagy művészi eszközök, megformálások. A „posztkoloniális”, kisebbségi léthelyzet ábrázolása elsősorban az első két fejezetben tárgyalt szerzők sajátja. (Lovas, Gion, Balázs, Majoros).

Görömbei András megfogalmazásával élve „a kisebbségi magyar irodalmak ma is érzékenyen szembesülnek a kisebbségi létezés új kihívásaival, új abszurditásaival. Ezt igen sokféle módon teszik. Az egyik fő szemléleti irányt azzal jellemezhetjük, hogy szemléletes, realista, történetelvű, metaforikus, parabolisztikus alapvonásait megőrizve azokat ironikus, groteszk, abszurdoid elemekkel árnyalva készíti a mai kisebbségi élet dokumentációit és létértelmezéseit. Szituációját az emberlét egzisztenciális távlatai felől is felméri. Illúziótlan látteleletét készíti a kornak, melyben él, s az emberi lehetőségeknek, melyeket kibontakoztatni szabadság híján nem tud., (GÖRÖMBEI 2000)

Gion Nándor a kilencvenes években írt műveiben is hű maradt sajátos írásmódjához, a történelmi valóságból elbűvölő mesét formál, amelyben megfér egymás mellett a kegyetlen történelmi valóság és a tündéri írói valóság. Írásai csak néha hordozzák magukban a mágikus realista írásmód egyes elemeit, de így is egy sajátos belső formát teremtett, amely visszakanyarodik az ősi közlési formához, a meséhez. (VARGA 1999)

Balázs Attila prózájának regionalizmusában meghatározó a nosztalgia, mint szervezőelem. Az emlékezés, azaz a töredékekből, emlékfoszlányokból és történetmozaikokból való építkezés valamennyi szövegének sajátja. (BENCE 1996) „A nosztalgia kezdetben könnyed fátyla egyre súlyosabban nehezedik kiszemelt áldozatára, mintha meg akarná fojtani, mert hát tulajdonképpen ez is a végső szándéka” – írja Balázs Attila nosztalgia c. esszéjében. Az „egyszer volt ország” iránti nosztalgia állandó motívuma a szövegeknek, s az elbeszélőt bizonyos távolság választja el magától a megformált történettől is: „Láttam egy képet egy másik térből, másik időből, s most mehetek tovább.” (BENCE 1996)

Balázs Attila már jóval a háború előtt poétikává tette magánmitológiájának megteremtését, amely a térség személyes és személytelen adottságaiból

építkeznek. Motívummá emeli a törmelék, amely a vajdasági létből megmaradt. Játékos stílusa őrzi ezt a sajátosan megszerzett világlátást, melynek gyermeki tematikájú szövegei adnak hitelt és ihletet. A gyermekkor helyszínei és eseményei után csak a mérhetetlen nosztalgia marad. Ám bekapcsolódni az egyetemes magyar irodalom vérkeringésébe, úgy látszik, már csak ezzel a tehertétellel lehet. (PISZÁR 1996)

Majoros Sándor prózájában pedig a hagyományos novellaforma kereteit töltötte meg azzal az élményanyaggal, amelyet a vészterhes balkáni konglomerátum övezte szülőföld világa jelent számára. A történetet középpontba helyező elbeszélés Közép-Bácska félpasztyi-félpasztyi világának azokat az eseményeit jeleníti meg előttünk valamennyi novellában, amelyek a „vég kezdetével”, az ország bekövetkezett széthullásának előzményeivel, első jeleivel azonosak. (BENCE 2007)

Jan Assmann megfogalmazása szerint: „A történelem az emlékezés által válik mítosszá. Nem elvalótlanodik, hanem éppen ellenkezőleg, így válik csak valósággá, lankadatlan normatív és formatív erővé.” (ASSMANN 2004:53)

A dolgozatban tárgyalt szerzők műveiben a régióhoz, a vidékhez több szállal is kötődő magánmitológia az emlékezés által termelődik ki. A történetek hatalmas kulturális anyagot és banális történeteket, kalandokat egyaránt feldolgoznak. Tolnai Ottó prózájában az önéletrajzi (el)beszélő mesél hétköznapjairól, emlékeiről, utazásairól, az őt körülvevő különvidéki figurákról. A gyermekkori képek, a Tisza folyóhoz kapcsolódó emlékektől a legkülönbözőbb irányokba kalandozik, filmélményektől az Adriai tengerig. Az elbeszélő talált tárgyai és talált figurái megidéznek a szétesett hajdani Osztrák-Magyar Monarchia és a szintén szétesett, megboldogult Jugoszlávia különös, mégis kulturális közösségként fölfogható világát.

Tolnainál jelen van a családmitológiai vonatkozás, az irodalmi mítoszkereső attitűd. Kiemelt fontosságú helyszínek és tárgyak alkotta magánmitológia ez, a visszatérő motívumok, tárgyak, helyek gyűjtése, kutatása. Apró részletekből kísérli meg befogadni a lét teljességét, felépíteni a világ egészét.

Szathmári Istvánnál a regionalizmus a lokális mítosz , az általa teremtett „villamosmítosz”, és a szabadkai helyszínek beemelése műveibe, akárcsak Lovas Ildikó prózájában.

Görömbei András tanulmánya szerint a kisebbségi magyar irodalmak másik jellegadó irányzatát elsősorban azok a fiatalok alkotják, akik az ún. szövegirodalom hívei. A jelentés elbizonytalanítását, a történet dekonstrukcióját készítik sok-sok variációban. Számukra a nyelvnek nincs valóságvonatkoztatása, hanem autonómiája van. A nyelvjátékok, parafrázisok, szövmetszések, átvetések intertextuális stíluskeverések sokaságát hozzák létre. Műveikben személyek és századok tűnnek át egymásba, az állítást mindig tagadás, elbizonytalanítás követi, valóságot és fantasztikumot a pillanatnyi ötlet, s nem valamely jelentésszándék igénye szerint kevernek. Posztmodern kontextuális nyitottsággal és polifóniával teremtenek univerzális és állandóan változó nyelvi világot. Műveikben dialógusba lépnek egymással a legkülönbözőbb stílusok és történelmi személyiségek. Olyan nyitott műveket hoznak létre, amelyek a megnyugtató értelmezés lehetőségét eleve kizárják.

Ezt az irányvonalat képviselik a Dombos-diszkurzus címszó alatt tárgyalt szerzők. A fiatal irodalom képviselői, műveiken érezhető a globalizáció, „mint „világfalut” alapító világtörténelmi kulturális paradigma” hatása.⁶⁸ A Dombos-mítosz még a kilencvenes évek közepén kezdődött a Dombosi történelmek c. kötettel. A valóságos Kishegyesre egy fiktív Dombost próbáltak kiépíteni, félig irodalmi, félig valóságos hősökkel benépesítve. Metrót terveztek Dombosra, Forma 1-es pályát, különböző, Kishegyesre egyáltalán nem illő dolgokat, egy más dimenziót próbáltak adni az akkoriban igencsak elkeserítő mindennapoknak. „Korunk bűvszava és réme is egyben a globalizáció. A végtelenné tágult világban pillanatok alatt tájékozódhat az ember távoli földrészek eseményeiről, pillanatok alatt kapcsolatba juthatunk más földrészek embereivel és történéseivel. Ugyanakkor naponta tapasztalhatjuk azt, hogy a globalizáció évszázadok és évezredek során

---

⁶⁸ Bányai János: „...nem bánt az csak megkóstol”. Nemzeti irodalom és globalizáció. In: Bányai János: A védett vesztes. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2006.

kialakult jellegzetességeinktől foszt meg bennünket.” (GÖRÖMBEI 2000) A Dombosi történetek és a Csáth Kocsit hajt szövegeiben a vajdasági falu mint „világfalu” manifesztálódik, az utcák végtelenné tágulnak majd „önmagukba térnek vissza”, a szereplők fikatív, irodalmi alakok, ám lehet, hogy kishegyesi/dombosi alakokról, valós személyekről mintázta őket a szerző. Metró végül nem épült, de 2001 óta él a Dombos Fest nevű fesztivál, nincs különbség állandó lakó és odalátogató olvasó között, életre kel a mítosz, a művekbe költöztetett falu, és a szöveg, amely „végteleníthető”

A régió „szövegszervező erőként működik: mint fogalom, egyszerre hordozza a földrajzi meghatározottság és szellemi tevékenység behatároltságát. A régió egy sajátos, nem semleges közeg, hanem kulturális tér. Bányai Éva tanulmányában a régiót geográfiailag behatárolt térként definiálja, amely a referenciális olvasás felé tolja a szövegolvasást, azonban „a régió kulturális közeg-jellege megteremti az elvonatkoztatás, absztrahálás lehetőségét, hogy a lokalizált, leszűkített régió nemhogy a térség eltűnésével, de annak magába olvasztásával és szövegszervező erővé konstruálásával, ezáltal térbeágyazottságának domináns megalkotottságával, irodalmi, poétikai, nyelvi közeggé váljék.” (BÁNYAI 2009)

Nyitott marad tehát a kérdés, hogy a virtuális, művekbe költöztetett Bácska és Bánát lesz-e a következő évtizedekben az egyetlen létmódja az irodalom és a térség kapcsolatának, azaz megőrizhető-e az irodalom létrejöttének helyszínéeként is a Vajdaság? (SZILÁGYI 2004)

Szirák Péter meglátása szerint „az elbeszélő próza lehetséges posztmodern poetológiai és műfajszerkezeti rendszerébe beépülni látszanak a térbeli regionalitáshoz kötődő művek...[...]...A regionalitásnak ugyanakkor egy másik értelme is relevánssá vált a nyolcvanas-kilencvenes évek irodalmi diskurzusában. Ez pedig a regionalitásnak mint térségi interkulturális összehasonlításnak a lehetősége. Az irodalmi beszédformának az a módja, amely „színre viszi a sajátnak az idegenben és az idegennek a sajátban való dialógusát. Ezzel lehetővé teszi a nyelvi és kulturális hatások és identitások problémájának, a periféria és a centrum dialektikájának újraértését.” (SZIRÁK

2000) ⁶⁹ Nem utolsósorban pedig lehetségessé válik a regionalitás elemeit felhasználva, az intertextuális hálózati kapcsolatokkal megújítva, a kortárs irodalom kánonjait is formáló új szövegeket és új értelmezéseket létrehozni a vajdasági magyar novellairodalomban.

KIADÁSOK/FORRÁSOK

BALÁZS Attila 2004. A meztelen folyó. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.

BALÁZS Attila 1995. Én már nem utazom Argentínába. Budapest, Kijárat Kiadó.

BALÁZS Attila 2008. Kinek Észak, kinek Dél. Új Palatinus Könyvesház Kft.

BALÁZS Attila 2000. Ki tanyája ez a világ. Budapest, Kortárs Könyvesház Kft.

BALÁZS Attila 2014. Szép kis történetek. zEtna.

---

⁶⁹ Szirák Péter: A regionalitás és a posztmodern kánon. In: nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen. Szerk.: Görömbei András. Debrecsenti Egyetemi Kiadó, 2000.

BALÁZS Attila 2006. Világsarok non-stop. zEtna.

BALÁZS Attila 2011. Világsarok +. zEtna.

BENCSIK Orsolya 2012. Akció van! Forum-JAK-Prae.

BLUMM, Aaron 2011. Biciklizéseink Török Zolival. JAK-Symposion-Prae.

BLUMM, Aaron 2006. Csáth kocsit hajt. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

BLUMM-SZERBHORVÁTH-MIRNICS 1997. Dombosi történetek.
Symposion Könyvek.

GION Nándor 1996. Mint a felszabadítók. Budapest, Osiris Könyvkiadó.

GION Nándor 2004. Mit jelent a tök alsó. Budapest, Noran Könyvkiadó.

GION Nándor 2011. Műfogsor az égből. Noran Libro Könyvkiadó.

LOVAS Ildikó 1994. Kalamáris. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

LOVAS Ildikó 2006. Kijárat az Adriára. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.

LOVAS Ildikó 1995 . Másik történet. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

LOVAS Ildikó 2000. Meztelenül a történetben. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

LOVAS Ildikó 2001. Via del corso. Orpheusz Könyvek.

MAJOROS Sándor 2004. Akácfaíink sokáig élnek. Budapest, Timp Kiadó.

MAJOROS Sándor 2007. Emberrel esik meg. Budapest, Timp Kiadó.

MAJOROS Sándor 1994. Távolodás Bácskától. KÉZirat Kiadó.

MIRNICS Gyula 2008. Jan Berger hazatér. Budapest, Timp Kiadó.

SÁNDOR Zoltán 2014. Föltámad a szél. Életjel Könyvek

SÁNDOR Zoltán 2015. Térdről a világ. zEtna

SZAKMÁNY György 2007. Apu nem megy sehova. Palatinus Kiadó. Bp.

SZATHMÁRI István 2009. A kertész és a csók. Mackensen Kiadó. Bp.

SZATHMÁRI István 2004. Kurdok a városban. Budapest, Széphalom Könyvműhely.

SZATHMÁRI István 2000. A villamos és más történetek. Budapest, Széphalom Könyvműhely.

SZERBHORVÁTH György 2000. Spájz. Szabadka, Symposion Polgárok Egyesülete.

SZERBHORVÁTH György 2005. Vajdasági lakoma. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.

TOLNAI Ottó 2007. A pompeji szerelmesek. Pécs, Szignatúra Könyvek.

TOLNAI Ottó 2004. Költő disznósírból. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.

TOLNAI Ottó 1994. Prózák könyve. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

TOLNAI Ottó 1976. Tour de Morte. HÍD 1976.nov.XL.évf.11.sz.

VÉGEL László 2003. Hontalan esszék. Pécs, Jelenkor Kiadó.

VÉGEL László 2000. Peremvidéki élet, Újvidék, Forum Könyvkiadó.

IRODALOM, HIVATKOZÁSOK (monográfiák, tanulmányok, cikkek)

ALABÁN Ferenc 2005. Értékteremtő közeg (Az irodalmi regionalizmus kérdéséhez). Irodalmi Szemle, 2005. június.

ANGYALOSI Gergely 1996. Az intertextualitás kalandja. Helikon, 1996. 1-2.

ANGYALOSI Gergely 1998. A sólyom szövegszerúsége. Egy klasszikus műfaji elnevezés hányattatása a századvégen. Alföld, 1998, 2., 48-60.

ASSMANN, Jan 2004. A kulturális emlékezet. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.

BAKÓ Boglárka- PAPP Richárd – Szarka László (szerk) 2006. Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák.

BAKIĆ, Jovo 2011. Stereotipi o Srbima u javnosti pojedinih zapadnih nacija. Filozofski Fakultet, Univerzitet u Beogradu.

BALOGH András – SCHÜTZ, Erhard 2007. Regionalität und Fremde. Berlin, Weidler.

BÁNKI Éva 2015. Szilánkok, csonkok. (Sándor Zoltán: Térdről a világ) Holdkátlan II.évf. 35.sz.

BÁNYAI Éva 2008. Leszűkített tér, regionalitás. Térképzetek, Névképzetek, határidentitások. Doktori értekezés, SZTE.

BÁNYAI János 2006. „...nem bánt az csak megkóstol”. Nemzeti irodalom és globalizáció. In: B.J.: A védett vesztes. Forum Könyvkiadó, Újvidék.

BÁNYAI János 2006. Szelekció és értékelés. In: B.J.: A védett vesztes. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

BÁNYAI János 2003. Egykor és most: minden együtt. In: B.J.:Egyre kevesebb talán. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

BÁNYAI János 1990. Majoros Sándor: A visszhangkísérlet. HÍD, 1990.11.

BENCE Erika 2007. A kert árnyéka. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

BENCE Erika 2009. Másra mutató műfajolvasás. Napút Könyvkiadó.

BENCE Erika 1996. Nosztalgia és háború. HÍD, 1996. január.

BENCE Erika 2008. Tolnai-tárgylexikon. HÍD, 2008. február.

BENEDEK Miklós 2015. Eltűnni a feketeségben. Magyar Szó, 2015.január12.

BERÉNYI Emőke 2014. Egy provincia válsága. Tiszatáj, 2014/10.

BIRNDORFFER Györgyi 2006. Sztereotipizáció az interetnikus kapcsolatokban. In: Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák. Szerk.: Bakó Boglárka –Papp Richárd–Szarka László, Budapest.9-35.p.

BOCKOVAC Tímea 2008. A posztjugoszláv viccek sztereotípiái. In: Ezerarcú humor. Szerk.: Daczi Margit–T.Litovkina Anna–Barta Péter. Budapest. 44-50.

BÓDI Betti 2011. Biciklizéseink Aaron Blummal. www.irodalmijelen.hu/20/04/2011

BOLDOG Zoltán 2013. Trauma van! Interjú Bencsik Orsolyával. Irodalmi Jelen 2013.január.

BORI Imre 1993. A jugoszláviai magyar irodalom története. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

DACZI Margit – T.LITOVKINA Anna – BARTA Péter (szerk) 2008. Ezerarcú humor. Az I. magyar interdiszciplináris humorkonferencia tanulmányai.

DALLENBACH, Lucien 1996. Intertextus és autotextus (Bónus Tibor ford.) Helikon, 1996. 1-2.

ÉGER György 2000. Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában. Szempontok a határrégiók vizsgálatának elméleti megközelítéséhez. Budapest, Osiris Kiadó.

EISEMANN György 2010. A város mint emlék és fikció. Városi térváltozatok. Korunk 2010/2.

ELEK Tibor 2007. Árnyékban és fényben. Pozsony, Kalligram Kiadó.

ELEK Tibor 2004. Fényben és árnyékban. Pozsony, Kalligram Kiadó.

ELEK Tibor 2009. Gion Nándor írói világa. Budapest, Noran Könyvkiadó.

ELEK Tibor 2002. „...hogyan tudod elmesélni”. Beszélgetés Darvasi Lászlóval és Závada Pállal. Bárka 2002/3.

ERDÉLYI Erzsébet 2000. „Nekem Szabadka a dolgom.” Beszélgetés Lovas Ildikóval. Tiszatáj, 2000/4.

FARKAS Zsolt 1998. Dialógus és szövegszerűség. Alföld, 1998/2, 100.p.

FEKETE J. József 1997. A helyi érték önmagában nem provinciális. Korunk, 1997.május.

FEKETE J. József 2008. A provinciális diszkurzus kultúroptimizmusa. Újvidék, jelHÁLÓ. Kontextus Könyvek 2. VMFK.

FEKETE J. József 2008. „Elkülömböződött próza”. Próbafüzet III. (Könyv az irodalomról). www.mek.oszk.hu/03/01/2008

FEKETE J. József 2002. Regionalizmus és interkulturalitás. Üzenet, 2002. tavasz.

FEKETE J. József 2009. Sohasem saját akaratunk szerint. www.jamk.hu/ujforras.htm

FORGÁCS Zsuzsa Bruria – KORBEL Péter – SZAKÁCS Melinda 2003 JUGÓ. In: EXJUGÓ Lexikon. Ex-Symposion, 2013. 82.sz.

FRIED István 2006 A (kelet-)közép-európai kultúra átstrukturálódása a 20. században. Irodalmi Szemle 2006/4.

FRIED István 2000. Kelet-közép-európai válaszutjaim. www.europaiutas.hu/2000/02/20

FRIED István 2002. A közép-európai szöveg univerzum. Budapest, Lucidus Könyvkiadó.

FRIED István 2004. A névadás lehetőségessége (Nemzetiség, régió, Európa). Budapest, Madách-Posonium.

FRIED István 2010. Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása. Budapest, Lucidus Kiadó.

FRIED István 2014. Összehasonlítás és kultúraköziség. www.forrasfolyoirat.hu/01/07/2014

GÁNGÓ Gábor 2009. Az Osztrák-Magyar Monarchia az irodalomban. MTA, 2009.

GENETTE, Gérard 1996. Transztextualitás (Burján Mónika ford.) Helikon, 1996. 1-2.

GEROLD László 2001. Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918-2000). Újvidék, Forum Könyvkiadó.

GÖRÖMBEI András 2000. Nemzetiségi irodalmak az ezredvégen. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

GRECSÓ Krisztián 2003. Konstantinovic köpönyege. Ex-Symposion – Falufónia. 2003/42-43.

HERMSDORF, Klaus 1999. Regionalität und Zentrenbildung. Lietratur, Sprache, Region.

HORVÁTH FUTÓ Hargita 2010. Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában. Dokori értekezés, kézirat, Újvidék, BTK.

Hosszúfény. Határon túli magyar írók antológiája. 2008. Budapest

HÓZSA Éva 2002. A novella új neve. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

HÓZSA Éva 2009. A novella Vajdaságban. Újvidék, VMFK.

HÓZSA Éva 2009. Idevonzott irodalom. Sínkeresés. Szathmári István rövidprózájáról. www.zetna.org.yu/01/01/2009

HÓZSA Éva 2006. Trauma és irodalom – A tékozlás tünetei? (A mai vajdasági magyar próza és peremtrauma kultúrája). VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Debrecen.

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna 2010. A bácskai magyar irodalmi kultúra előtörténete a régió magyar könyvkiadása szemponjából. Újvidék.

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna 2011. Herceg János irodalomképeinek módosulásai. Létünk 2011/4.

JACOBSON, Stephen 2010. What is a Region? Regions in European History. Layer of Power: Societs and Institutions in Europe. Pisa University.

JÁSZBERÉNYI József 2003. „Tedd be a mikróba”. Helikon, 2003/3.

JUHÁSZ Erzsébe 1995. A délszláv háború és a vajdasági magyarság sorsa. Tiszatáj, 1995.május. 64-69.p.

JUNG, Carl Gustav 1974. Föld és lélek. Bp.1974.

KÁLMÁN C: György 2004. Az ég vizében. In: Tolnai-symposion. Tanulmányok Tolnai Ottó műveiről. Kijárat Kiadó, Budapest.

KÁROLYI Csaba 1993. Beszéljünk Garacziról! Jelenkor, 1993/4.

KEATING, M. 1998. The NEW Regionalism in Western Europe.

KELEMEN Zoltán 1994. Táj vagy örökség? Tiszatáj, 1994.szept.63-67.p.

KENDE Péter 1999. Mi maradt Közép-Európa Habsburg-világából? In: Korunk, 1999.7.14-24.p.

KRISTEVA, Julia 1996. A szövegstrukturálás problémája. Helikon, 1996.1-2.

KOLOZSI Orsolya 2006. Aaron Blumm vadul hajt. Híd, 2006/12.

KONSTANTINOVIĆ, Radomir 2001. A vidék filozófiája, Forum Kiadó-Kijárat Kiadó.

KULCSÁR SZABÓ Ernő 1994. A magyar irodalom története 1945-1991. Argumentum, Budapest.

KULCSÁR-SZABÓ Zoltán 1998. Név, konvenció, írás. Alföld, 1998/2.

LANG, Wilhelm 1991. Régiók és határok. Az európai regionalizmus a fordulóponton.

LÁZÁR Zsolt – STEFANOV R. 2006. Regionalni identitet. Savremene koncepcije regionalizma i problem statusa Vojvodine. Sociološki Pregled, 2006. br. 1-2.

LÁZÁR Zsolt – MARINKOVIĆ D. 2001. Regionalni, lokalni i globalni identitet Vojvodana. Sociološki, vol. XLV.br.2.2001.

MAGRIS, Claudio 2009. Duna. Európa Könyvkiadó, Budapest.

MÉSZÁROS Sándor 2003. Falufónia. In: Ex-Symposion 2003.42-43.

MÉNESI Gábor 2006. Bakugrások. Beszélgetés Balázs Attilával. In: Forrás, 2006.dec.

MÉNESI Gábor 2007. Kívülállás vagy benne levés? Beszélgetés Elek Tiborral. Új Forrás, 2007.5.sz.

MIHÁLYI Katalin 2014. Sándor Zoltán: Föltámad a szél. Magyar Szó, 2014.dec.5.

MIHIĆ, Vladimir 2011. Nacionalizam i etnički stereotipi. Odsek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu.

MIKOLA Gyöngyi 2005. A Nagy Konstelláció. Kommentárok Tolnai Ottó poétikájához. Pécs, Alexandra Könyvkiadó.

MIKOLA Gyöngyi 2000. Bevezetés az alföldi falu retorikájába. Jelenkor, 2001/12.

MIKOLA Gyöngyi 2011. Biciklizéseink Mahlerrel. Híd, 2011/12.

MIKOLA Gyöngyi 2013. A redukált létélmény új formái. In: A pillanat küszöbén. zEtna.

MIKOLA Gyöngyi 2002. Vidéki elbeszéléseink. Jelenkor 2002.12.sz.

NAGY Boglárka 2002. Egy szabadkai öltöztető üzenete. Élet és Irodalom. 2002. január 18.

NÉMETH Zoltán 2010. A posztmodern Viharsarok. Bárka, 2010/6.

NÉMETH Zoltán 2004. A széttartás alakzatai. Bevezetés a fiatal irodalom olvasásába. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.

NÉMETH Zoltán 2008. Nyelvi interakciók a kortárs magyar irodalomban. Irodalmi Szemle. 2008.szeptember.

ORCSIK Roland 2006. Kentaur-irodalom. Helikon, 2006/14.

OROSZ Magdolna 2003. Narráció, intertextualitás, intermedialitás. Budapest, Gondolat Kiadó.

PAPP Ágnes Klára 2009. Gion Nándor: Mit jelent a tök alsó? www.kortaronline.hu/04/11//2009

PISZÁR Ágnes 2009. Az utazás alakzatai. Szathmári István: Kurdok a városban. www.zetna.org.yu/zek/konyvek/06/09/2009

PISZÁR Ágnes 2006. „Elveszett nemzedék”. Híd, 2006/12.

PISZÁR Ágnes 1996. Ne sírj utánam, Argentína. HÍD, 1996. január.

POMOGÁTS Béla 1999. Integráció, regionalizmus, kisebbségi kultúra. Nyelvünk és kultúránk. 1999. október-december.

POMOGÁTS Béla 2005. Magyar régiók. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kiadó.

REMÉNYI József Tamás 2009. Balázs Attila: Király album. www.forrasfolyoirat.hu/01/02/2009

Régiók Európája, az Európai Unió regionális politikája. Budapest, 2002.

SÁNDOR Iván 2002. Amit a kocka lebontása után megpillantunk. Bárka, 2002/5.

SÁNDOR Zoltán 2003. Falufónia. Ex-Symposion, 2003. 42-43.sz.

SCHÜTZ, Erhard 2007. Regionalität und Fremde: Literarische Konstellationen, Visionen und Konzepte im deutschsprachigen Mitteleuropa. Weidler Buchverlag, Berlin

SIRBIK Attila 2009. Költő, disznósír, tenger.
www.zetna.org.yu/zek/folyoiratok/02/06/2009

SOKCSEVITY Dénes 1997. A délszláv háború. Budapest.

SZABÓ Szilvia 2011. Biciklizéseim Török Zolival. VMML.

SZALAY László 2002 Régiók Európája, az Európai Unió regionális politikája. Budapest.

SZARKA Károly 2014. Falusi idill, falusi nyomor.
www.barkaonline.hu/15/11/2014

SZERBHORVÁTH György 2001. Hazabeszélés.
www.zetna.org.yu/01/10/2001

SZERBHORVÁTH György 1992. Vajdasági magyar bölcsek protocollumai. Új Symposion, 1992.2.sz.

SZERBHORVÁTH György 2008. Háború, irodalom. Háborús irodalom vajdasági magyar irodalomban (1991-2005). In: Hosszúfény. Határon túli magyar írók antológiája. Budapest.333-355.

SZIGETI L. László 2002. A multikulturalizmus esztétikája. Helikon, 2002/4.

SZILÁGYI Márton 2004. Bácskai porban és azúrban. In: Tolnai-symposion. Tanulmányok Tolnai Ottó műveiről. Kijárat Kiadó, Budapest.

SZILÁGYI ZSÓFIA 2006. A falu és a robbanás. Grecsó Krisztián Isten hozott c. regénye mint az Életem regénye újraolvasása. Jelenkor 2006.49.évf.1.sz.76.p.

SZILÁGYI Zsófia 2009. Felgyújtják a világot? Gion Nándor: Mint a felszabadítók. www.epa.oszk.hu/szilagyi.html.05/04/2009

SZIRÁK Péter 2000. A regionalitás és a posztmodern kánon a huszadik századi magyar irodalomban. In: Görömbei András (szerk.): Nemzetiségi irodalmak az ezredvégen. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

SZOMBATHY Bálint 2001. Hazatalálni. Alapfogalmak Szathmári István Kurdok a városban című kötete kapcsán. In: Új Forrás, 2001/5. www.jamk.hu/ujforras/01/03/2009

TAKÁTS József 1994. Rövidtörténet, 1986, posztmodern. In: Csipesszel a lángot. Nappali Ház, 1994.

TEMESI István 2006. Regionalizmus és regionalizáció. Doktori értekezés, PTE.

THOMKA Beáta 1993. Áttetsző könyvtár. Pécs, Jelenkor.

THOMKA Beáta 2009. Déli témák. zEtna.

THOMKA Beáta 1986. A pillanat formái. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

THOMKA Beáta 2007. A kulturális azonosság poétikája. In: Prózai archívum. Budapest, Kijárat Kiadó. 131-153.p.

THOMKA Beáta 1994. Tolnai Ottó. Pozsony, Kalligram Kiadó.

TOLDI Éva 2008. Hol lakik a fájdalom? www.forrasfolyoirat.hu/04/05/2008

TOLDI Éva 2009. Az otthonosság és idegenség alakzatai a rendszerváltozás idején a vajdasági magyar irodalomban. www.kortaronline.hu/2009/06

TOMKISS Tamás 2003. A reggeli kávé eredeti célja. Az irodalom visszavág.14.sz 2003/1.

UTASI Csilla 2012. A kritikus megszólítása. www.jelenkor.net/06/04/2012

VARGA István 2009. A valóság változatai három új vajdasági könyvben. www.zetna.org.yu/zek/konyvek/17/06/2009

VARGA István 1999. Csodák nyomában. www.uzenet.hu/1999

VÁRI György 2013. „Az asztal alá kerültem.” Beszélgetés Végel Lászlóval. Magyar Narancs. 2013/43.

V. GILBERT Edit (szerk.) 2003. A perifériáról a centrum. I. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől. Pécsi Tudományegyetem.

V. GILBERT Edit (szerk.) 2004. A perifériáról a centrum. II. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől. Pécsi Tudományegyetem.

V. GILBERT Edit (szerk.) 2006. A perifériáról a centrum. III. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől. Pécsi Tudományegyetem.

VINCZE Ferenc 2010. A regionalitás, mint az irodalom- és kapcsolattörténet lehetősége. Kalligram, 2010. XIX.

VIRÁG Zoltán 2010. A köztes terek tanulságos emlékezete. In: A szomszédság kapui. zEtna – Basiliscus.

WERNITZER Julianna 1994. Idézetvilág avagy Esterházy Péter, a Don Quijote szerzője. Pécs-Bp., Jelenkor-Szépirodalmi Kiadó.

ZANIN Éva 2009. Mirnics Gyula: Jan Berger hazatér.
www.revizoronline.hu/08/5/2009

ZANIN Éva 2009. Semmis dolgok lexikona.
www.revizoronline.hu/05/05/2009

TARTALOM

Szerb és angol nyelvű dokumentáció	II
I. A RÉGIÓ MINT INTERTEXTUS	2
1. Bevezető gondolatok	4
2. Regionalitás – irodalmi regionalizmus(ok)	4
3. A Vajdaság mint kulturális régió	10
4. Régió és novella	15
5. Intertextualitás és novella	18
II. A MONARCHIA ÁRNYÉKÁBAN	22
1. Palicsfürdői emlényomok (Tolnai Ottó novellái)	24
2. A Város mitológiája (Szathmári István novellái)	28
3. Via del Corso (Lovas Ildikó novellái)	31
III. „TÁVOLODÁS BÁCSKÁTÓL” – (E)MIGRÁCIÓ ÉS JUGONOSZTALGIA	35
1. A délszláv háborúk hatása a vajdasági magyar irodalomra	35
2. Posztjugoszláv kontextusok	38
2.1 A migráns írók „beszédmódja” a szülőföldről	38
2.1.1 Gion Nándor és a tagoltság poétikája	38
2.1.2 Balázs Attila és az otthontalanság poétikája	45

2.1.3 Távolodás Bácskától (Majoros Sándor novellái)	49
2.2 Ex-yu-közérzet és trauma a „fiatal irodalomban”	57

IV. KULTURÁLIS POLIFÓNIA A RÉGIÓ

RÖVIDTÖRTÉNETEIBEN .....

	62
--	-----------

1. Etnokulturális sztereotípiák a kortárs vajdasági magyar novellákban	62
1.1 A Vajdaság mint multietnikus régió	63
1.2 A kilencvenes évek politikai eseményeinek hatása a vajdasági magyar irodalomra	66
1.3 Etnikai sztereotípiák a kortárs vajdasági magyar írók novelláiban	68
2. Nyelvi interakciók a kortárs vajdasági magyar novellákban	76

V. A FALU EMLÉKEZETE – VIRTUÁLIS FALVAK,

MIKROVILÁGOK ÉS NOVELLAALAKZATOK .....

	81
--	-----------

1. A falu mint irodalmi téma	81
1.1 A falu a kortárs irodalomban	83
1.2 A bánáti Arizona (Sándor Zoltán novellái)	84
2. Posztmodern couleur locale: a novellától a blogbejegyzésig, a lokális mitológiától a Facebook-ig	85
2.1 A vidéki lét posztmodern vetületei a novellában	86
2.2 Az elbeszélés „színeváltozásai”	87
2.3 Mikrovilágok – „a vidékiség dicsérete”	88

3. Virtuális falvak és bicikliutas blogbejegyzések –	
a Dombos-diszkurzus	89
3.1 Dombosi történetek	91
3.2 Csáth kocsit hajt	94
3.3 Jan Berger hazatér	96
3.4 Biciklizéseink Török Zolival	98
3.5. A virtuális falu	101
VI. REGIONALIZMUS, NOSZTALGIA,	
MÍTOSZTEREMTÉS – KONKLÚZIÓ	104
IRODALOMJEGYZÉK	111
KIADÁSOK	111
IRODALOM	114